

บทที่ ๒

ภูมิหลังทางสังคม ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม ของเมืองลับแล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

บทนี้ ผู้วิจัยจะเสนอข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับภูมิหลังทางสังคม ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมของเมืองลับแล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ ได้แก่ ข้อมูลประวัติความเป็นมาของจังหวัดอุตรดิตถ์ ประวัติความเป็นมาของอำเภอลับแล ตำบลฝายหลวง และบ้านท้องลับแล รวมทั้งข้อมูลทางด้านวัฒนธรรมของชาวไทย-ยวนลับแล ที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชนบ้านท้องลับแล

๒.๑ จังหวัดอุตรดิตถ์

๒.๑.๑ ประวัติความเป็นมาของจังหวัดอุตรดิตถ์

จาก www.wikipedia.org/wiki/uttaradit (ระบบออนไลน์ : ๒๗ กันยายน ๒๕๕๒) ได้เสนอว่า จังหวัดอุตรดิตถ์ ตั้งอยู่ทางภาคเหนือตอนล่าง ได้ชื่อว่า เมืองแห่งพระแท่นศิลาอาสน์ ดำนานอันลึกลับของเมืองลับแล ดินแดนแห่งกลางสาดหวานหอม และบ้านเกิดของพระยาพิชัยดาบหัก ขุนศึกคู่บารมีของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

อุตรดิตถ์เป็นเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์มายาวนาน โดยมีการค้นพบหลักฐานการตั้งถิ่นฐานของชุมชนมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในสมัยอยุธยา และสมัยธนบุรีนั้น อุตรดิตถ์มีเมืองสำคัญ คือ เมืองพิชัยและเมืองสวางคบุรีซึ่งเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ (ซึ่งทั้งสองเมืองนั้นเป็นเมืองหน้าด่านสำคัญมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย)

เดิมทีตัวเมืองอุตรดิตถ์ในปัจจุบันนี้เป็นเพียงตำบลชื่อ "บางโพธิ์ท่าอิฐ" ขึ้นกับเมืองพิชัย แต่เพราะบางโพธิ์ท่าอิฐซึ่งอยู่ริมฝั่งขวาของแม่น้ำน่านมีความเจริญรวดเร็ว เพราะเป็นท่าเรือขนถ่ายสินค้าสำคัญในหัวเมืองฝ่ายเหนือ ดังนั้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ พระองค์จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ยกฐานะตำบลบางโพธิ์ท่าอิฐ ขึ้นเป็นเมือง "อุตรดิตถ์" มีความหมายว่า ท่าเรือด้านทิศเหนือของสยามประเทศ แต่ยังคงขึ้นกับเมืองพิชัยอยู่ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๖ เมืองอุตรดิตถ์มีความเจริญมากกว่าเมืองพิชัย จึงได้ยกฐานะขึ้นเป็นจังหวัด และเมืองพิชัยเลื่อนลงไปเป็นอำเภอหนึ่งจนทุกวันนี้

จังหวัดอุตรดิตถ์ตั้งอยู่ทางใต้สุดของภาคเหนือ จังหวัดอุตรดิตถ์เป็นจังหวัดที่มีภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นภูเขาและที่สูงสลับซับซ้อน ซึ่งจะอยู่ทางตอนเหนือและทางตะวันออกของจังหวัด เนื่องจากทำเลที่ตั้งดังกล่าวจึงทำให้จังหวัดอุตรดิตถ์มีอากาศค่อนข้างร้อนอบอ้าวในฤดูร้อน มี

อากาศฝนเมืองร้อนเฉพาะฤดูฝน และมีช่วงฤดูแล้งค่อนข้างชัดเจนตั้งแต่ประมาณกลางเดือนตุลาคมถึงเดือนพฤษภาคม เดือนที่ร้อนที่สุดคือเดือนเมษายน จังหวัดอุตรดิตถ์ได้รับอิทธิพลจากมรสุมตะวันออกเฉียงใต้เป็นส่วนใหญ่ มรสุมตะวันออกเฉียงใต้ปกติจะมีแหล่งกำเนิดบริเวณทะเลอันดามัน ทำให้จังหวัดอุตรดิตถ์มีช่วงฤดูฝนกินระยะเวลาตั้งแต่เดือนพฤษภาคมจนถึงเดือนกันยายน โดยเดือนกันยายนเป็นเดือนที่มีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยสูงที่สุด

ประชากรส่วนใหญ่กว่าร้อยละ ๘๘.๖๖ นับถือศาสนาพุทธ นิกายเถรวาท โดยประกอบอาชีพทางด้านการเกษตรกรรมเป็นหลัก โดยใช้พื้นที่ในการทำการเกษตรประมาณร้อยละ ๒๖.๘๐ ของพื้นที่ทั้งหมด นอกจากนี้ ยังประกอบอาชีพทางด้านปศุสัตว์ รวมทั้งมีการทำพืชไร่ปลูกผลไม้ นานาชนิด โดยผลไม้ที่ขึ้นชื่อของจังหวัดอุตรดิตถ์ คือกลางสาด

ส่วนการเดินทางมายังจังหวัดอุตรดิตถ์สามารถใช้เส้นทางได้หลายเส้นทาง ทั้งทางรถไฟ ทางรถโดยสารประจำทาง และทางรถยนต์ส่วนบุคคล สำหรับการเดินทางโดยเครื่องบิน จังหวัดอุตรดิตถ์เคยมีสนามบิน ๑ แห่ง สำหรับการเดินทางพาณิชย์ แต่ปัจจุบันได้ยกเลิก เนื่องจากไม่คุ้มทุน

สถานที่สำคัญ มีทั้งแหล่งโบราณสถาน เช่น วัดพระแท่นศิลาอาสน์ วัดพระฝางสว่างคบุรี มุนีนาถ วัดพระยืนพุทธบาทยุคล วัดพระบรมธาตุทุ่งยั้ง ซากเมืองโบราณสมัยอาณาจักรสุโขทัย แหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์ แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ เช่น อุทยานแห่งชาติภูสอยดาว อุทยานแห่งชาติคลองตรอน อุทยานแห่งชาติลำน้ำน่าน วนอุทยานแห่งชาติสักใหญ่ และแหล่งท่องเที่ยวอีกมากมาย ทั้งน้ำตก เขื่อนสิริกิติ์ วัด พระพุทธรูปสำคัญของจังหวัด เป็นต้น

๒.๑.๑.๑ พัฒนาการทางประวัติศาสตร์

๑) สมัยก่อนประวัติศาสตร์

พื้นที่ตั้งตัวเมืองอุตรดิตถ์ในอดีต เป็นพื้นที่ป่าอุดมสมบูรณ์ มีพื้นที่ราบลุ่มอันเกิดจากดินตะกอนแม่น้ำพัดของแม่น้ำน่านที่เหมาะสมแก่การตั้งถิ่นฐาน และประกอบกิจกรรมมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ปรากฏหลักฐานบริเวณรอบที่ตั้งตัวเมืองอุตรดิตถ์ในปัจจุบันที่แสดงให้เห็นถึงการเคลื่อนไหวก และการตั้งถิ่นฐานของแหล่งชุมชนมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่มีอายุมากกว่า ๒,๐๐๐ ปี ดังการค้นพบเครื่องมือหินขัด และซากกระดูกมนุษย์ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่บ้านบึงวังจี้ว ซึ่งตั้งอยู่ตรงข้ามตำบลบางโพ-ท่าอิฐ และการค้นพบกลองมโหระทึกสำริด, กาน้ำ และภาชนะสำริดที่ม่อนสลัพงษ์ซึ่งตั้งอยู่ในเขตตำบลบางโพในปี พ.ศ. ๒๔๘๐

๒) สมัยประวัติศาสตร์

พื้นที่ตั้งตัวเมืองอุตรดิตถ์ตั้งอยู่ริมแม่น้ำน่าน ในทำเลที่ตั้งอันเป็นเส้นทางคมนาคมสำคัญที่มีความเคลื่อนไหวมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ดังนั้นในบริเวณแถบนี้จึงมีการเคลื่อนไหวก และย้ายถิ่นฐานของผู้คนมาโดยตลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีทำนน้ำที่สำคัญ ๓ ทำ คือ

ท่าเสา ท่าอิด และท่าโพธิ์ ซึ่งมีความสำคัญ และเจริญรุ่งเรืองมาแต่สมัยขอมปกครองท่าอิด ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๔๐๐ ที่ตั้งตัวเมืองอุตรดิตถ์ในปัจจุบันมีที่มาจาก ๓ ท่าที่สำคัญที่มีความสำคัญเป็นชุมทางค้าขายมาตั้งแต่สมัยอาณาจักรขอม คือ

๒.๑ ท่าอิด คือ บริเวณท่าอิฐบน และท่าอิฐล่างปัจจุบัน (อิฐหรืออิด เป็นภาษาเหนือ (คำเมือง) แปลว่า เหนือ)

๒.๒ ท่าโพธิ์ คือ บริเวณวัดท่าถนน ตลาดบางโพ เนื่องจากมีต้นโพธิ์มาก มีคลองไหลผ่าน เรียกว่า คลองบางโพธิ์ (เพี้ยนมาเป็น บางโพ)

๒.๓ ท่าเสา คือ บริเวณตลาดท่าเสา (เสา เป็นภาษาเหนือ (คำเมือง) แปลว่า พักนอน)

พื้นที่ตั้งตัวท่าอิด (อิด แปลว่า "เหนือ") เนื่องจากการเดินทางมาค้าขายทางเรือ และทางบกของจังหวัดภาคเหนือ และภาคกลางสมัยโบราณกว่าจะถึงก็เหนือ ท่าอิดเป็นท่าที่มีความเจริญทางการค้ามากกว่าทุกท่าในภาคเหนือ เป็นท่าจอดเรือ ค้าขายจากมณฑลภาคเหนือ และภาคกลางรวมถึงเชียงตุง เชียงแสน หัวพันทั้งห้าทั้งหก สิบสองปันนา สิบสองจุไทย เดิมท่าอิดอยู่ในความปกครองของขอม ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๔๐๐ มาตลอด จนถึงสมัยสุโขทัย ขอมได้หมดอำนาจลง ท่าอิดจึงเป็นเมืองท่าขึ้นอยู่กบเมืองทุ่งยั้ง อันเป็นเมืองหน้าด่านของสุโขทัย สมัยต่อมาแคว้นได้เปลี่ยนทางเดินทำให้หาดท่าอิดออกไปทางตะวันตกออกมากทุกๆ ปี ท่าอิดจึงเลื่อนตามลงไปเรื่อยๆ เรียกว่า หาดท่าอิดล่าง ท่าอิดเดิม เรียกว่าท่าอิดบน ท่าอิดล่างก็ยังคงเป็นศูนย์การค้าจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์

๓) สมัยปลายกรุงศรีอยุธยา-ต้นกรุงรัตนโกสินทร์

ช่วงสงครามเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ เมืองฝาง ซึ่งอยู่เหนือน้ำเมืองอุตรดิตถ์ได้กลายเป็นแหล่งชุมนุมสำคัญของประชาชน เพราะ ไม่ได้รับผลกระทบจากสงครามไทย และพม่า ทำให้เกิดชุมนุมเจ้าพระฝางเป็นใหญ่เหนือหัวเมืองแถบนี้ ก่อนจะถูกปราบปรามลงได้ในภายหลัง

ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ท่าอิดเกี่ยวข้องกับเมืองพิชัยอย่างแน่นแฟ้น ใช้เป็นที่พักทุกครั้งที่ยกทัพผ่านและใช้เป็นที่รวบรวมทัพก่อนขึ้นตีหัวเมืองฝ่ายเหนือและล้านนา สมัยก่อนนั้นการเดินทาง และขนส่งสินค้า เพื่อนำมาขายทางตอนเหนือสะดวกอยู่ทางเดียวคือ ทางน้ำ แม่น้ำที่ให้เรือสินค้ารวมทั้งเรือสำเภาขึ้นลงได้สะดวกถึงภาคเหนือตอนล่างก็มีแม่น้ำน่านเท่านั้น เรือสินค้าที่มาจากกรุงเทพฯ หรือกรุงศรีอยุธยา ก็จะขึ้นมาได้ถึงบางโพท่าอิฐเท่านั้น เพราะเหนือขึ้นไปแม่น้ำจะตื้นและมีเกาะแก่งมาก ฉะนั้นตำบลบางโพท่าอิฐจึงเป็นย่านการค้าที่สำคัญ

๒.๑.๑.๒ กำเนิดนามเมืองอุตรดิตถ์

ในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อุตรดิตถ์เป็นหัวเมืองชุมนุมการค้าใหญ่ที่สุด และสำคัญที่สุดในภาคเหนือ ทำให้ในปี พ.ศ. ๒๓๕๕ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ได้ทรงเล็งเห็นความสำคัญเมืองแห่งนี้ในฐานะ

ศูนย์กลางการค้าขายของแถบภาคเหนือตอนล่าง หรือเมืองท่าที่ตั้งอยู่ปลายเหนือสุด ที่ถูกควบคุมด้วยอำนาจโดยตรงของอาณาจักร จึงพระราชทานนามเมืองท่าอิดไว้ว่า "อูตรดิษฐ์" (อูตร-ทิศเหนือ, ดิษฐ์-ท่าหน้า) แปลว่า "ท่าเรือด้านทิศเหนือของสยามประเทศ" (คำนี้ต่อมาเขียนเป็น "อูตรดิษฐ์" และ "อูตรดิษฐ์" ดังที่ใช้ในปัจจุบัน)

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่าอิดยังคงมีฐานะเป็นย่านค้าขายต่อเมืองพิชัย สถานที่ราชการตั้งอยู่ที่เมืองพิชัย แต่ย่านการค้าอยู่ที่ท่าอิด ดังนั้น คดีต่างๆ ที่เกิดขึ้นและการเก็บภาษีอากรส่วนใหญ่จึงอยู่ที่ท่าอิด ราษฎรติดต่อกับส่วนราชการต้องไปเมืองพิชัย เป็นการไม่สะดวก ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๔๔ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสเมืองพิชัย, ท่าอิด, เมืองทุ่งยั้ง และเมืองลับแล ทรงเห็นว่าท่าอิดมีความเจริญเป็นศูนย์กลางการค้า และมีเมืองลับแลอยู่ใกล้ๆ เป็นเมืองรองลงไป การชำระคดี และการเรียกเก็บภาษีอากรสะดวกกว่าที่เมืองพิชัย จึงโปรดฯ ให้ย้ายเมืองพิชัยมาตั้งที่บริเวณท่าอิด ส่วนเมืองพิชัยเดิมว่าเรียกว่า เมืองพิชัยเก่า

พ.ศ. ๒๔๔๖ พวกเงี้ยวก่อจลาจลที่เมืองแพร่ โดยมีประกาหม่องหัวหน้าเงี้ยวตั้งตนเป็นใหญ่ คบคิดกับเจ้าเทพวงศ์เจ้าผู้ครองนครแพร่ จับพระยาสุรราชฤทธานนท์ข้าหลวงประจำมณฑลกับข้าราชการไทย ๓๘ คนฆ่าแล้วยกทัพลงมาจะยึดท่าอิด กองทัพเมืองอูตรดิษฐ์นำโดยพระยาศรีสุริยราชวรานุวัติ เป็นผู้บัญชาทัพ พระยาพิศาลศิริ (ทัพ) ข้าราชการเกษียณอายุแล้วเป็นผู้คุมกองเสบียงส่ง ยกทัพไปตั้งรับพวกเงี้ยวที่ปางอ้อ ปางคันผึ่ง พระยาศรีสุริยราชฯ จึงมอบหมายพระยาพิศาลศิริ เป็นผู้บัญชาการทัพแทน เนื่องจากเป็นผู้มีอาวุโส และกล้าศึกปราบฮ่อที่หลวงพระบางมามาก พระยาพิศาลศิริได้สร้างเกียรติคุณให้กองทัพไทย โดยปราบทัพพวกเงี้ยวราบคาบ ฝ่ายไทยเสียชาวบ้านที่อาศัยรบเพียงคนเดียว กอปรกับเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี แม่ทัพจากกรุงเทพฯ ยกมาช่วย

พ.ศ. ๒๔๔๘ - ๒๔๕๑ ทางรถไฟเริ่มสร้างทางผ่านท่าโพธิ์ และท่าเสา บริเวณนี้ยังเป็นป่าไผ่ ไม่เจริญเหมือนท่าอิด กรมรถไฟจึงสร้างทางรถไฟแยกไปที่หาดท่าอิดล่าง ในปี พ.ศ. ๒๔๕๐ สมัยพระยาสุจริตรักษา (เชื้อ) เป็นเจ้าเมือง ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๕๔ กรมรถไฟได้สร้างสถานีรถไฟถึงบางโพธิ์และท่าเสา ทำให้ท่าโพธิ์และท่าเสาเจริญทางการค้าอย่างรวดเร็ว ประกอบกับที่ท่าอิดน้ำท่วมบ่อย การคมนาคมทางน้ำเริ่มลดความสำคัญลง การค้าที่ท่าอิดเริ่มซบเซา พ่อค้าเริ่มอพยพมาตั้งที่ท่าโพธิ์ และท่าเสาเพิ่มมากขึ้น ท่าอิดเมืองท่าที่เคยเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่ พ.ศ. ๑๔๐๐ ก็เสื่อมความนิยมลง และได้ย้ายศูนย์กลางการค้ามาที่ตลาดท่าโพธิ์ และตลาดท่าเสา และต่อมาหลังจากการตัดเส้นทางรถไฟผ่านเมืองอูตรดิษฐ์สำเร็จในสมัยรัชกาลที่ ๖ ได้ทำให้แหล่งชุมนุมการค้าย่านท่าเสา และท่าอิดเริ่มหมดความสำคัญลง เพราะรถไฟสามารถวิ่งขึ้นเมืองเหนือได้โดยไม่ต้องหยุดขนถ่ายเสบียงที่เมืองอูตรดิษฐ์ และประกอบกับการที่ทางราชการสร้างเขื่อนสิริกิติ์ปิดกั้นแม่น้ำน่านในเขตอำเภอท่าปลาในปี พ.ศ. ๒๕๑๐ ทำให้การคมนาคมทางน้ำยุติลงสิ้นเชิง โดย

ในช่วงก่อนปี พ.ศ. ๒๕๐๐ นั้น เส้นทางคมนาคมทางถนนในจังหวัดอุตรดิตถ์มีเพียงไม่กี่เส้นทาง และด้วยทำเลที่ตั้ง และความไม่สะดวกในการคมนาคมทางถนนในช่วงนั้นดังกล่าว ทำให้ตัวเมืองอุตรดิตถ์ซึ่งเคยเป็นศูนย์กลางการคมนาคมของภาคเหนือกลายเป็นเมืองในมุมปิด ไม่เหมือนเมื่อครั้งการคมนาคมทางน้ำรุ่งเรือง และด้วยภูมิประเทศที่ไม่เอื้ออำนวยดังกล่าว จึงทำให้ในช่วงต่อมา รัฐบาลได้หันมาพัฒนาเมืองพิษณุโลกให้เป็นศูนย์กลางแห่งภาคเหนือตอนล่างแทน

จนในปี พ.ศ. ๒๕๒๒ ทางกรมได้ตัดทางหลวงแผ่นดินหมายเลขที่ ๑๑ ทำให้เมืองอุตรดิตถ์เริ่มมีการเปลี่ยนแปลง และมีการพัฒนามากขึ้นตามลำดับ เพราะทางเส้นนี้เป็นเส้นทางส่วนหนึ่งของถนนสายเอเชียที่ตัดผ่านมาจากจังหวัดพิษณุโลกผ่านนอกเมืองอุตรดิตถ์เข้าสู่จังหวัดแพร่ ทำให้เส้นทางนี้กลายเป็นเส้นทางคมนาคมทางบกสายหลักของจังหวัดอุตรดิตถ์ และกลายเป็นทางผ่านสำคัญเพื่อเข้าสู่ภาคเหนือตอนบน (ล้านนา) สำหรับตัวเมืองอุตรดิตถ์มีความเจริญขึ้นมาโดยลำดับ เนื่องจากเป็นที่ตั้งของย่านสถานีรถไฟที่ใหญ่ที่สุดในภาคเหนือ ทำให้ในปี พ.ศ. ๒๕๔๕ ในสมัยรัชกาลที่ ๖ ได้มีประกาศเปลี่ยนชื่อเมืองพิชัยมาเป็น เมืองอุตรดิตถ์ และในปี พ.ศ. ๒๕๔๕ เมืองอุตรดิตถ์ จึงได้รับการยกฐานะจากเมืองอุตรดิตถ์ขึ้นเป็นจังหวัดอุตรดิตถ์ สืบจนปัจจุบัน

๒.๑.๒ สภาพทั่วไปของจังหวัดอุตรดิตถ์

จาก <http://www.uttaradit.go.th/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=๖>
(ระบบออนไลน์ : ๑๗ กันยายน ๒๕๕๒) ได้เสนอข้อมูลสภาพทั่วไปของจังหวัดอุตรดิตถ์ ไว้ว่า

๒.๑.๒.๑ ลักษณะทางภูมิศาสตร์

อุตรดิตถ์เป็นจังหวัดหนึ่งในภาคเหนือตอนล่าง เป็นประตูขึ้นสู่ดินแดนล้านนา ตะวันออก เป็นเมืองก่อนประวัติศาสตร์ ตัวเมืองเดิมชื่อ บางโพธิ์อัฐ ได้รับการยกฐานะเป็นจังหวัดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖ “อุตรดิตถ์” หมายถึง เมืองท่าแห่งทิศเหนือ เป็นเมืองด่านานแม่มายลับแล และเมืองถิ่นกำเนิดของวีรบุรุษกู้ชาติ “พระยาพิชัยดาบหัก” ทหารเอกสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ที่อยู่ห่างจากกรุงเทพฯ โดยทางรถยนต์ ๔๕๑ กิโลเมตร และโดยทางรถไฟ ๔๘๕ กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง มีเนื้อที่กว้างประมาณ ๗,๘๓๘.๕๕๒ ตารางกิโลเมตร หรือ ประมาณ ๔,๘๕๕,๑๒๐ ไร่ มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับ จังหวัดแพร่ และจังหวัดน่าน

ทิศใต้ ติดกับ จังหวัดพิษณุโลก

ทิศตะวันออก ติดกับ จังหวัดพิษณุโลก จังหวัดเลย และ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีเขตชายแดนยาวประมาณ ๑๓๕ กิโลเมตร

ทิศตะวันตก ติดกับ จังหวัดสุโขทัย

สภาพพื้นที่ และลักษณะภูมิประเทศ แบ่งได้เป็น ๓ ลักษณะ คือ

๑) ที่ราบลุ่มแม่น้ำน่าน บริเวณสองฝั่งของแม่น้ำน่าน และลำน้ำสาขาที่ไหลรวมมาบรรจบ กับแม่น้ำน่าน สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่ค่อนข้างราบเรียบ อยู่ในเขตอำเภอตรอน อำเภอพิชัย บางส่วนในอำเภอเมือง อำเภอลับแล และอำเภอทองแสนขัน (ประมาณ ๒๐% ของพื้นที่ทั้งหมด)

๒) ที่ราบระหว่างหุบเขาและเชิงเขา บริเวณที่อยู่ต่อเนื่องจากบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำทางด้านเหนือ และด้านตะวันออกของจังหวัด มีที่ราบแคบๆ ในระหว่างหุบเขาตามแนวคลองตรอน แม่น้ำปาด คลองแม่พ่อง ห้วยน้ำไคร้ และลำธารสายต่างๆ สลับกับภูมิประเทศเป็นเขาในเขตอำเภอเมืองอุตรดิตถ์ลับแล น้ำปาด ฟากท่า และบ้านโคก (ประมาณ ๖๐% ของพื้นที่ทั้งหมด)

๓) เขตภูเขาและที่สูง มีพื้นที่ประมาณครึ่งหนึ่งของจังหวัด อยู่ในบริเวณทางด้านเหนือ และทางตะวันออกของจังหวัด โดยเฉพาะเขตอำเภอเมืองอุตรดิตถ์

จังหวัดอุตรดิตถ์ซึ่งได้รับอิทธิพลจากกระแสลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ และตะวันตกเฉียงใต้มีความชื้น และความร้อนสูง ส่วนในฤดูร้อนอากาศจะร้อนจัด อุณหภูมิเฉลี่ยอยู่ที่ ๓๕ องศาเซลเซียส อากาศเย็นสบายในฤดูหนาว และมีฝนตกชุกในฤดูฝน ส่วนปริมาณน้ำฝนของจังหวัดอุตรดิตถ์ อยู่ช่วง ๕๕๗.๓ มิลลิเมตร ถึง ๑,๖๕๕.๕ มิลลิเมตร จำนวนวันฝนตก ๕๕ วัน

๒.๑.๒.๒ การแบ่งเขตการปกครอง

จังหวัดอุตรดิตถ์ ได้แบ่งพื้นที่เพื่อการบริหารราชการส่วนภูมิภาคเป็น ๕ อำเภอ ๖๗ ตำบล ๖๑๓ หมู่บ้าน โดยมีอำเภอดังนี้ อำเภอเมืองอุตรดิตถ์ ตรอน ทองแสนขัน ท่าปลา น้ำปาด บ้านโคก พิชัย ฟากท่า และอำเภอลับแล

ตาราง ๒.๑ แสดงการแบ่งเขตการปกครองจังหวัดอุตรดิตถ์

อำเภอ	พื้นที่ (ตร.กม.)	ตำบล	หมู่บ้าน	เทศบาล เมือง/ตำบล	อปท.	ห่างจากจังหวัด
เมืองอุตรดิตถ์	๓๖๕.๔๘	๑๖	๑๕๘	๕	๕	
ตรอน	๓๑๔.๕๐	๕	๔๗	๒	๕	๓๕ กม.
ท่าปลา	๑,๖๘๑.๔๕	๘	๘๕	๓	๓	๕๕ กม.
น้ำปาด	๑,๔๔๘.๗๑	๖	๔๕	๑	๖	๘๕ กม.
ฟากท่า	๖๓๒.๖๗	๔	๓๑	๑	๔	๑๔๐ กม.
บ้านโคก	๑,๐๕๕.๕๑	๔	๓๑	๑	๓	๑๘๐ กม.
พิชัย	๗๓๖.๖๘	๑๑	๕๘	๒	๑๑	๖๐ กม.
ลับแล	๔๔๘.๗๗	๗	๖๕	๓	๗	๑๑ กม.
ทองแสนขัน	๗๕๔.๔๔	๔	๔๕	๑	๔	๕๐ กม.
รวม	๗,๘๓๘.๖๑	๖๕	๖๑๓	๒๓	๕๖	

ที่มา : ที่ทำการปกครองจังหวัดอุตรดิตถ์ ข้อมูล ณ พ.ศ. ๒๕๕๒

๒.๑.๒.๓ ประชากร

จำนวนประชากรของจังหวัดมีทั้งสิ้น ๔๖๓,๕๘๕ คน เป็นเพศชาย ๒๒๘,๕๘๑ คน เพศหญิง ๒๓๔,๖๐๘ คน ความหนาแน่นเฉลี่ย ๖๐ คน/๑ ตารางกิโลเมตร อำเภอที่มีความหนาแน่นประชากรมากที่สุดคือ อำเภอเมืองอุดรดิตถ์ โดยมีความหนาแน่นเท่ากับ ๑๑๔ คน/๑ ตารางกิโลเมตร และอำเภอที่มีความหนาแน่นของประชากรน้อยที่สุดคือ อำเภอบ้านโคก เท่ากับ ๑๔ คน/๑ ตารางกิโลเมตร (ข้อมูล ณ เดือน พฤษภาคม ๒๕๕๒)

ตาราง ๒.๒ แสดงรายละเอียดประชากร และครัวเรือน ของจังหวัดอุดรดิตถ์

พื้นที่	จำนวน หลังคาเรือน	จำนวนประชากร		
		ชาย	หญิง	รวม
เมืองอุดรดิตถ์	๕๒,๒๕๓	๗๔,๐๗๖	๗๗,๗๕๒	๑๕๑,๘๒๘
ตรอน	๑๐,๓๗๓	๑๗,๑๓๓	๑๗,๘๕๐	๓๔,๙๘๓
ท่าปลา	๑๔,๑๕๔	๒๔,๕๗๑	๒๔,๒๓๑	๔๘,๘๐๒
น้ำปาด	๑๐,๒๖๔	๑๖,๖๐๒	๑๖,๒๒๗	๓๒,๘๒๙
ฟากท่า	๔,๘๕๐	๗,๕๒๔	๗,๕๙๘	๑๕,๑๒๒
บ้านโคก	๕,๓๘๖	๗,๓๒๒	๖,๘๕๒	๑๔,๑๗๔
พิชัย	๒๒,๕๑๒	๓๗,๔๙๑	๓๙,๒๔๑	๗๖,๗๓๒
ลับแล	๑๕,๙๒๖	๒๗,๗๖๖	๒๘,๕๒๖	๕๖,๒๙๒
ทองแสนขัน	๙,๙๔๑	๑๖,๔๙๖	๑๖,๓๓๙	๓๒,๘๓๕
รวม	๑๕๐,๑๙๓	๒๒๘,๕๘๑	๒๓๔,๖๐๘	๔๖๓,๕๘๙

ที่มา : ที่ทำการปกครองจังหวัดอุดรดิตถ์ พ.ศ. ๒๕๕๒

แผนที่ ๒.๑.แสดงแผนที่จังหวัดอุดรดิตถ์

ที่มา : <http://www.uttaradit.go.th/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=๖>

(ระบบออนไลน์ : ๑๓) กันยายน ๒๕๕๒)

២.២ ចំណាត់ថ្នាក់

๒.๒.๑ ประวัติและความเป็นมาของอำเภอทับเต

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี ได้เสนอว่า อำเภอลับแล หรือ เมืองลับแล เป็นอำเภอหนึ่งใน จังหวัดอุตรดิตถ์ เป็นเมืองโบราณมีมาตั้งแต่สมัยก่อนกรุงสุโขทัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เคยเสด็จมาเมื่อ ปี พ.ศ. ๒๔๔๔ ความเป็นมาของคำว่า “ลับแล” นั้น ตามข้อสันนิษฐาน

ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพว่า เดิมชาวเมืองแพร่ เมืองน่าน หนีข้าศึกและความเดือดร้อน มาชุมนุมกันตั้งชุมชนอยู่บริเวณนี้ เนื่องจากเป็นที่ป่ารก หลบซ่อนตัวง่าย และภูมิประเทศเป็นเมืองอยู่ในหุบเขา มีเนินสลับกับที่ต่ำ คนต่างเมืองถ้าไม่คุ้นเคยกับภูมิประเทศจะหลงทางได้ง่าย อำเภอลับแล นอกจากจะมีโบราณสถานที่น่าสนใจมากมายแล้ว ยังเป็นแหล่งผลิตสินค้าหัตถกรรม เช่น ผ้าตีนจก และไม้กวาด โดยเป็นแหล่งปลูกกลางสาต ซึ่งเป็นผลไม้ที่มีชื่อเสียงของจังหวัดอีกด้วย

หลักฐานทางประวัติศาสตร์ พอจะอนุมานได้ว่าที่เมืองทุ่งยั้ง แต่เดิมเคยเป็นเมืองใหญ่ที่เป็นชุมชนของพวกละว้าและขอม มีความเจริญรุ่งเรืองมาช้านาน เพราะได้มีการขุดพบกลองมโหระทึก และพราดำสาริด ได้ในบริเวณดังกล่าว ต่อมาเมื่ออาณาจักรขอมล่มสลายลง คนไทยก็ได้เข้ามาครอบครอง และตั้งเมืองขึ้นเรียกชื่อว่า "เมืองกัมโภช"

ทางด้านเหนือของเมืองกัมโภช มีภูมิประเทศเป็นป่าเขาสลับซับซ้อน มีบรรยากาศเยือกเย็น ยามพลบค่ำแม้แต่วันจะยังไม่ตกคืนก็มีแล้ว เพราะจะมีคอยม่อนฤทัยเป็นฉากกันแสงอาทิตย์ ป่าแห่งนี้ จึงได้ชื่อว่า "ป่าลับแล" (แล แปลว่า เวลาเย็น) ต่อมาเพี้ยนเป็น "ป่าลับแล" ซึ่งกลายมาเป็นชื่ออำเภอลับแล ต่อมาจนถึงปัจจุบัน

ในยุคเกี่ยวกับการรวมตัวของเมืองกัมโภช ได้มีผู้คนจากอาณาจักรโยนกเชียงแสน อพยพหลบภัยสงครามเข้ามาตั้งรกรากอยู่บริเวณที่ราบเขาแห่งหนึ่ง และตั้งชื่อบ้านว่า "บ้านเชียงแสน" ต่อมาคนกลุ่มนั้นก็แยกย้ายกันไปหักล้างถางพงสร้างบ้านเมือง ขึ้นกระจัดกระจายตามที่ราบ และตามไหล่เขาต่างๆ เมื่อได้ทำมาหากินกันระยะหนึ่งคนกลุ่มนั้นได้ไปอัญเชิญเจ้าชายฟ้าฮ่ามกุมาร จากอาณาจักรโยนกเชียงแสนมาตั้งเมืองที่ป่าลับแลโดยให้ชื่อว่า เมืองลับแล และได้สร้างวังขึ้นที่บ้านท้องลับแล หรือที่บริเวณวัดเจดีย์คีรีวิหาร เมื่ออาณาจักรโยนกเชียงแสนล่มสลายลงอาณาจักรล้านนาเพื่อฟื้นฟูแทน เมืองลับแลก็ยกขึ้นกับอาณาจักรล้านนา ใน พ.ศ. ๑๖๕๐ อาณาจักรสุโขทัยรุ่งเรืองขึ้นก็เป็นเมืองขึ้นของอาณาจักรสุโขทัย ในปี พ.ศ. ๑๙๘๑ เมืองทุ่งยั้ง ได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นเพราะเป็นเมืองหน้าด่านของอาณาจักรอยุธยา เมืองลับแลจึงได้ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของเมืองทุ่งยั้ง ครั้นต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ ในราว พ.ศ. ๒๔๔๔ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสเมืองอุตรดิตถ์ และได้เสด็จมาถึงเมืองลับแลในวันที่ ๒๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๔ ได้โปรดให้ย้ายศาลากลางจังหวัดจากเมืองพิชัยมาตั้งที่บางโพ และยุบเมืองทุ่งยั้งรวมกับลับแล และสถาปนาเมืองลับแลขึ้นเป็นอำเภอ ส่วนอาคารที่ทำการยังตั้งอยู่ที่เมืองทุ่งยั้ง บริเวณใกล้เวียงเจ้าเงาะ

ต่อมาพระพิศาลศิริ ได้ย้ายอาคารทำการไปตั้งที่ม่อนจำศีลในปีเดียวกันนี้ (ห่างจากที่ว่าการอำเภอปัจจุบันไปทางทิศเหนือประมาณ ๑ กิโลเมตร) ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๕๗ สมัย พระศรีพนมมาศ (เมื่อครั้งเป็นหลวงศรีพนมมาศ) เห็นว่าห่างไกลจากตัวเมืองลำบากแก่ราษฎรไปติดต่อประกอบกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชประสงค์จะสงวนที่ม่อนจำศีล เป็นที่

ประดิษฐานพระเหลือ (พระพุทธรูปที่สร้างจากทองที่เหลือจากการหล่อพระพุทธรูปชินราชที่จังหวัดพิษณุโลก) เพราะทรงเห็นว่าทิวทัศน์ของม่อนจำศีลคล้ายกับเมืองขวา จึงได้ย้ายอาคารที่ทำการจากม่อนจำศีล มาอยู่ที่ ม่อนสยามินทร์ (ชาวบ้านเรียกม่อนสามินทร์) เพราะเคยเป็นที่ตั้งพลับพลารับเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นที่ตั้งที่ว่าการอำเภอในปัจจุบัน

นอกจากนี้ ทรงพล ศิวานนท์ (๒๕๔๓) นำข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของเมืองลับแล มาวิเคราะห์เรียบเรียง และเสนอประวัติศาสตร์ของเมืองลับแล ให้เห็นชัดเจน ดังนี้

เมืองลับแลเป็นโบราณสถานที่สำคัญแห่งหนึ่งในจำนวน ๑๑ แห่ง ของจังหวัดอุตรดิตถ์ ที่กรมศิลปากรได้ประกาศกำหนดให้เป็นโบราณสถานสำหรับชาติ และได้ให้รายละเอียดความสำคัญของเมืองลับแลว่า

‘...เมืองลับแลอยู่ในอำเภอลับแล เป็นเมืองโบราณอยู่ทางทิศตะวันตกของเมืองอุตรดิตถ์ต่อเทือกเขาเมืองแพร่ ตั้งขึ้นในสมัยอยุธยา เพิ่มเป็นตำบลที่พวกชาวเมืองเหนือหนีความเดือดร้อนอพยพมาอยู่ก่อน ภายหลังจึงได้ตั้งเป็นเมืองขึ้นเรียกเมืองลับแล ทำเลท้องที่เมืองลับแลเป็นแอ่งอยู่ในระหว่างเขามีที่ลุ่มกับที่ดอนสลับกันหลายตอน มีลำห้วยผ่านมาในท้องที่นี้...

คำว่า “ลับแล” หมายความว่าตามรูปศัพท์ว่า “ที่ซึ่งมองดูไม่เห็น” เป็นชื่อเมืองตั้งตามลักษณะภูมิประเทศ เพราะเมืองลับแลตั้งในภูมิประเทศที่ลับซับซ้อน เมื่อมองจากภายนอกเห็นแต่ป่าไม้ไม่ค่อยพบเห็นบ้านเรือน กล่าวกันว่าหากคนต่างถิ่นหลงเข้าไปในเมืองลับแลนี้ อาจหาทางออกไม่ได้ ข้อความดังกล่าวคงจะเป็นจริง เพราะภูมิประเทศเมืองลับแล (อำเภอลับแล) เป็นป่าเขาสลับซับซ้อน มีบรรยากาศเยือกเย็น ยามพลบค่ำแม้ดวงอาทิตย์จะยังไม่ตกดินก็จะมีดแล้วเพราะมีดอยม่อนฤๅษีสองใหญ่ เป็นฉากกันแสงอาทิตย์ป่าบริเวณนี้จึงได้ชื่อว่า ลับแลง ต่อมาได้เรียกเพี้ยนเป็นคำว่า “ลับแล”

เมืองลับแลนี้มีตำนานเก่าแก่พื้นบ้านที่ชาวเมืองลับแลเล่าสืบต่อกันมาสองทาง คือ ตำนานทางพุทธศาสนาเล่าว่า เมื่อครั้งที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เสด็จมาโปรดเวไนยสัตว์ที่หมู่บ้านซึ่งต่อมาชื่อเมืองทุ่งยั้งนั้น พระองค์ได้ประทับนั่งบำเพ็ญภาวนาที่พระแท่นศิลาอาสน์ ทรงเสด็จประทับยืนแล้วเดินจงกรมที่วัดพระยืนพุทธบาทยุคล ได้ทอดพระเนตรไปทางทิศเหนือเห็นหนองน้ำกว้างใหญ่ต่อมานอนน้ำนี้เรียกว่า “หนองพระแล” และพระองค์ได้ทอดพระเนตรไปยังที่ตั้งของเมืองลับแล แต่ปรากฏว่ามีต้นไม้บังมากมาดั่งกับเป็นพื้นที่ลึกลับ ดินแดนนี้จึงมีชื่อเรียกกันต่อมาว่า “ลับแล” ส่วนตำนานพื้นบ้านอีกทางหนึ่งเล่ากันว่า เมืองลับแลเป็นเมืองแม่มายเป็นเมืองที่อยู่ในภูมิประเทศที่ลึกลับซับซ้อน พลเมืองมีแต่ผู้หญิง ปกครองยึดมั่นแต่ความดีมีศีลธรรม และรักษาวาจาสัตย์ต่อามีชายชาวเมืองทุ่งยั้งคนหนึ่งเดินทางเข้าไปในป่าเมืองลับแลก็ได้พบกับสาวเมืองลับแล ทั้ง

สองเกิดความรักต่อกัน สาวจึงรับหนุ่มไปอยู่บ้านตน และได้อยู่ด้วยกันจนทั้งสามมีภรรยา สาวให้ชายสัญญาว่าจะไม่พุดเท็จ สองสามีภรรยาอยู่ด้วยกันจนมีบุตรหนึ่งคน วันหนึ่งขณะที่ภรรยาออกไปเก็บผักหักฟันบุตรหิวนมจึงร้องไห้ไม่หยุด บิดาไปลอบให้บุตรหยุดร้องไห้ โดยหลอกว่ามารดากลับมาแล้วบุตรจึงหยุดร้องไห้ เมื่อภรรยาทราบว่ามีภรรยาแล้วจึงต้องให้สามีออกจากเมืองไปเพราะไม่รักษาวาจาสัตย์ตามสัญญาก่อนออกเดินทางภรรยาแอบนำนมมาป้อนให้สามีในระหว่างเดินทาง แต่สามีมีฟังคำภรรยาได้เปิดย่ำดูระหว่างทางเห็นเป็นขมื่นจึงทิ้งของในย่ามออกบ้าง ครั้นไปถึงบ้านของตนก็ได้พบว่าขมื่นที่เหลือนั้นเป็นทองคำ (โบราณสถานสำคัญ ๑๑ แห่งในจังหวัดอุดรธานี ได้แก่ วัดพระแท่นศิลาอาสน์ เวียงเจ้าเงาะ วัดมหาธาตุ วัดพระยืนในอำเภอถ้ำแล เมืองพิชัยเก่า คูปราสาทปรางค์วัดเสมานในอำเภอพิชัย วัดพระฝางในอำเภอเมือง ริมห้วยป่าดในอำเภอปากทำ และเมืองถ้ำแลในเขตอำเภอถ้ำแล)

จากหลักฐาน และตำนานพื้นบ้านดังกล่าว สรุปได้ว่าอำเภอถ้ำแล เป็นสถานที่ตั้งตามลักษณะภูมิประเทศที่ลุ่มต่ำชื้นช้อน เพราะมีภูเขา และป่าไม้ดงบังมิให้บุคคลภายนอกเดินทางเข้าไปได้โดยสะดวก ประกอบกับสมัยก่อนชาวพื้นเมืองถ้ำแลเองค่อนข้างไม่ชอบพบบปะเกี่ยวข้องกับบุคคลต่างถิ่น สภาพลักษณะภูมิประเทศและอุปนิสัยของชาวถ้ำแลดังกล่าว จึงทำให้บริเวณนี้มีชื่อเรียกว่า “ถ้ำแล” บริเวณที่ได้ชื่อว่าถ้ำแล คือพื้นที่ตอนเหนือของอำเภอถ้ำแล ในตำบลชัยชุมพล ตำบลศรีนพมาศ ตำบลฝ่ายหลวง และตำบลนาคกก

เมื่อพิจารณาประวัติการตั้งถิ่นฐานและการสร้างเมืองถ้ำแล จะเห็นว่าการก่อสร้างเมืองถ้ำแลในระยะเริ่มแรก มีความเกี่ยวข้อง และสัมพันธ์กับอาณาจักรโยนกเชียงแสน ซึ่งเป็นอาณาจักรเริ่มแรกของคนไทยที่ก่อตั้งขึ้นบริเวณภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย การเสนอการตั้งถิ่นฐานและการสร้างเมืองถ้ำแล จะได้รับการพิจารณาว่าอาจจะมีความถูกต้องอยู่บ้าง เพราะการก่อสร้างเมืองถ้ำแล พอจะสอดคล้องกับความคิดของธิดา สาระยา (๒๕๒๑) ที่ได้เสนอการก่อตั้งชุมชนระยะแรกของคนไทยที่เรียกว่า “เมือง” ในดินแดนสุวรรณภูมิ ดังนี้

“เมือง” หมายถึง การที่กลุ่มชนอยู่รวมกันเป็นกลุ่มทางสังคมตั้งหลักแหล่งแน่นอน ซึ่งเป็นพัฒนาการขั้นต้นสุดของมนุษย์ ซึ่งถือเป็นความเจริญอยู่เหนือสังคมชนเผ่าเร่ร่อน และแสวงหาที่เพาะปลูกทำมาหากินที่เหมาะสม เมืองที่เกิดจากการรวมกลุ่มของคนในสังคมนั้นเริ่มจากกลุ่มเครือญาติ อาจอ้างบรรพบุรุษเดียวกัน มีหัวหน้าผู้นำเป็นหลักสร้างสำนักทางวัฒนธรรมเกิดกลุ่มชนที่มีสำนึกร่วมทางวัฒนธรรม (Cultural Commonalties) ลักษณะการรวมกลุ่มดังกล่าวนี้อาจเกิดขึ้นก่อนการสร้างเมืองทางกายภาพที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบเสียอีก

ธิดา สาระยา เสนอเพิ่มเติมถึงการกำเนิดของ “เมือง” ในบริเวณภาคเหนือตอนบน พบว่า “เมืองที่เกิดทางภาคเหนือของประเทศไทยต่างมีบรรพบุรุษเฉพาะกลุ่มของตน เมืองพะเยาสัมพันธ์

กับเครือญาติขุนเจ็อง เมืองน่านเกี่ยวข้องกับกลุ่มเจ้าขุนนุ่น-ขุนฟอง เชียงแสนเกี่ยวกับกลุ่มลาวจ้ง ในที่สุดกลุ่มสกุลวงศ์ ก็นับญาติเดียวกัน สืบมาจากบรรพบุรุษลาวจ้งหรือลาวจ้งกราช กลุ่มนี้จะสืบเชื้อสายลงมาเป็น “มังราย” ผู้ตั้งเมืองเชียงรายและเชียงใหม่ภายหลัง จะเห็นได้ว่าบรรดา “เมือง” ของกลุ่มคนที่ใช้ภาษาไตหรือสัมพันธ์กับภาษานี้ คือ กลุ่มความสัมพันธ์แบบเครือญาติตามอุดมการณ์ (Ideal kinship group) อาจเป็นเครือญาติจริงหรือการอ้างถือญาติก็ได้

จากข้อความเกี่ยวกับการสร้างเมืองในระยะเริ่มแรกของกลุ่มชนชาวไทย ก็อาจหมายถึง การตั้งถิ่นฐาน และการก่อตั้งเมืองลับแลของกลุ่มชนชาวลับแล ซึ่งเป็นชาวไทยล้านนาก็ได้ เพราะประวัติศาสตร์การก่อตั้งเมืองลับแลมีความเกี่ยวข้องกับอาณาจักรโยนกเชียงแสน มีการกล่าวถึงผู้นำคือ นานคำลือ (เจ้าแคว้น) และนานคำแสน (เจ้าหลัก) รวมถึงบรรพบุรุษของตนว่าได้สืบเชื้อสายมาจากกลุ่มชนชาวไทยในอาณาจักรโยนกเชียงแสน และได้มีการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานภายในบริเวณเมืองลับแล ซึ่งปัจจุบันนี้เป็นระยะเวลาก่อนที่คนไทยจะสถาปนาอาณาจักรสุโขทัย และอาณาจักรล้านนาไทยขึ้นในปี พ.ศ. ๑๘๐๐ และ พ.ศ. ๑๘๑๕ ตามลำดับ

หนังสือประวัติเมืองลับแล ของพระครูธรรมยุต เจ้าคณะอำเภอลับแล (๒๕๒๐) ได้ระบุว่าเมืองลับแลมีความเจริญมั่นคงขึ้นเพราะ มีเจ้าฟ้ายามกุมารราชบุตรกษัตริย์แห่งอาณาจักรโยนกเชียงแสนมาเป็นกษัตริย์ปกครองพระองค์แรกตั้งแต่ปี พ.ศ. ๑๕๑๓ หลังจากที่อาณาจักรสุโขทัยได้ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. ๑๘๐๐ และได้ขยายอาณาเขตเข้าปกครอง “เมือง” ต่างๆ ของกลุ่มชนชาวไทย อยู่บริเวณใกล้กับอาณาจักรสุโขทัยรวมทั้งเมืองทุ่งยั้งที่มีบทบาทสำคัญในฐานะหัวเมืองหน้าด่านทางทิศเหนือของอาณาจักรสุโขทัยด้วย เมืองลับแลที่อยู่ใกล้กับเมืองทุ่งยั้งคงจะถูกผนวกรวมเข้ากับอาณาจักรสุโขทัยด้วย โดยอาณาจักรสุโขทัยอาจมอบหมายเมืองทุ่งยั้งปกครอง และดูแลเมืองลับแลก็เป็นได้ เหตุผลที่ว่าในสมัยอาณาจักรสุโขทัย (พ.ศ. ๑๘๐๐-๑๘๘๑) เมืองลับแลอยู่ในการปกครองของเมืองทุ่งยั้ง มีความสัมพันธ์ และเกี่ยวข้องกันมาก มีผลให้การคมนาคมติดต่อระหว่างเมืองทั้งสองสะดวก และรวดเร็วกว่าการติดต่อกับอาณาจักรล้านนาไทย เพราะ ถูกสังกัดกันจากภูเขาสองทาง ทิศเหนือของเมืองลับแล ตรงพรมแดนที่ต่อเขตแดนเมืองแพร่ซึ่งอยู่ในการปกครองของอาณาจักรล้านนาไทย ประกอบกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของอาณาจักรล้านนาไทยไม่เคยกล่าวถึงเมืองลับแล ว่าอยู่อาณาเขตปกครองของตน เหตุผลดังกล่าวนี้ทำให้ผู้ศึกษาอนุมานได้ว่าเมืองลับแลน่าจะอยู่ในการปกครองของเมืองทุ่งยั้งในสมัยสุโขทัย

๑) เมืองลับแลในสมัยกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. ๑๘๘๓-๒๓๑๐)

ในสมัยอยุธยาตอนต้น (พ.ศ. ๑๘๘๓-๒๐๓๔) กับ อยุธยาตอนกลาง (พ.ศ. ๒๐๓๔-๒๒๓๑) ไม่มีหลักฐานของทางราชการว่าเมืองลับแลอยู่ในเขตการปกครองของเมืองใด เพราะพระราช

พงศาวดารของกรุงศรีอยุธยาแต่ละฉบับไม่ได้กล่าวถึงเมืองลับแลในสมัยอยุธยาตอนปลาย (พ.ศ. ๒๒๓๑-๒๓๑๐) แต่มีบันทึกว่าเมืองลับแลอยู่ในการปกครองของเมืองพิชัย ดังข้อความที่ว่า

...เมืองวังโพ (ขึ้นกับพิชัย) เมืองลับแล (ขึ้นตรงกับพิชัย) นครชุม (ขึ้นกับพิษณุโลก) นครไท (ขึ้นกับพิษณุโลก) เมืองด่านนางพูน (ขึ้นกับพิชัย) เมืองน้ำปาด (ขึ้นกับพิชัย) เมืองหล่มสัก เมืองเทพบุรี (ขึ้นกับพิษณุโลก) เมืองขุนกันและเมืองพิพัฒ (ขึ้นกับพิชัย) เมืองปัตนุร (ขึ้นกับพิชัย)...

ข้อความข้างต้นแสดงว่า เมืองวังโพ (บางโพ คือ อำเภอเมืองจังหวัดอุดรดิตถ์ ในปัจจุบัน) ลับแล ด่านนางพูน น้ำปาด ขุนกัน พิพัฒ และเมืองปัตนุร คงอยู่ในเขตการปกครองของเมืองพิชัยมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายจนถึงอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าครั้งที่สองในปี พ.ศ. ๒๓๑๐

๒) เมืองลับแลในสมัยกรุงธนบุรี (พ.ศ. ๒๓๑๐-๒๓๒๕)

ในสมัยกรุงธนบุรี (พ.ศ. ๒๓๑๐-๒๓๒๕) ตอนต้นรัชกาลพระเจ้ากรุงธนบุรีช่วงเวลาที พระองค์กำลังรวบรวมอาณาจักรไทยให้เป็นปึกแผ่นอีกครั้งหนึ่ง เมืองลับแลอยู่ในอำนาจการปกครองของชุมนุมเจ้าฟ้างที่ปกครองดินแดนส่วนใหญ่ทางภาคเหนือของไทย นอกเหนือจากอาณาจักรล้านนาไทย ที่อยู่ในการควบคุมของพม่า เมืองลับแลมีฐานะเป็นเมืองหน้าด่านของชุมนุมพระเจ้าฟ้าง และมีด่านสำคัญที่เรียกว่า ด่านแม่คำมัน ปี พ.ศ. ๒๓๑๓ พระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดเกล้าฯ ให้ยกกองทัพบก และกองทัพเรือขึ้นมาตีชุมนุมพระเจ้าฟ้าง ที่เมืองสวางคนบุรีได้สำเร็จ เมืองลับแลในการปกครองของชุมนุมเจ้าพระฟ้าง ก็มาอยู่ในอาณาเขตการปกครองของพระเจ้ากรุงธนบุรี โดยที่พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงมอบหมายเมืองพิชัยปกครองเมืองลับแลสืบต่อมาจนถึงรัชสมัยของพระองค์

๓) เมืองลับแลในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. ๒๓๒๕-ปัจจุบัน)

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นสืบเนื่องต่อมาจนถึงรัชการที่ ๔ และรัชกาลที่ ๕ เมืองลับแลยังคงอยู่ในการปกครองของเมืองพิชัยเพราะมีเอกสารทางราชการของพระศรีสุริยราชวรานุวัตร (ข้าหลวงเทศาภิบาลคนแรกของมณฑลพิษณุโลก) กล่าวถึงหัวเมือง ๑๓ เมืองที่อยู่ในเขตการปกครองของเมืองพิชัย ดังนี้

...เมืองพิชัยเป็นเมืองโท ที่มีเมืองขึ้น ๑๓ เมือง คือ เมืองพิพัฒ เมืองปัตนุรณะ เมืองพิบูล เมืองขุนกัน เมืองอุดรดิตถ์ (บางโพ) เมืองทุ่งยั้ง เมืองลับแล เมืองด่านนางพูน เมืองฟ้าง เมืองตรอน เมืองน้ำปาด เมืองเชียงคาน เมืองแมค...

ในปี พ.ศ. ๒๔๓๖ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งมณฑลพิษณุโลกขึ้น โดยมีเมืองพิษณุโลกเป็นศูนย์กลางบัญชาการของมณฑลพิษณุโลก

เมืองพิชัยที่เป็นเมืองที่อยู่ในเขตการปกครองของมณฑลพิษณุโลก โดยมีหน้าที่รับผิดชอบดูแลการปกครองหัวเมืองที่เคยปกครองก่อนการปกครองในระบบเทศาภิบาล ดังนั้นตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๓๗ เป็นต้นมา เมืองลับแลยังอยู่ในการปกครองของเมืองพิชัยต่อไปตามเดิม ราษฎรที่อาศัยอยู่ในเมืองลับแลมีตั้งแต่ ๕,๐๐๐ คน ลงมาถึง ๑,๕๐๐ คน เป็นอย่างต่ำ

เมืองลับแลนั้น เริ่มเป็นที่สนใจแก่บุคคลภายนอกทั่วไป มาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๓๗ เพราะมีพระบรมวงศานุวงศ์สำคัญในราชวงศ์จักรีหลายพระองค์เสด็จประพาสเมืองลับแล โดยเฉพาะสมเด็จพระบรมราชาธิบดีในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๓๕-๒๔๕๘) ได้เคยเสด็จประพาสเมืองลับแลพร้อมกับบันทึกเหตุการณ์ขณะที่พระองค์เสด็จประพาสเมืองลับแลไว้ด้วย มีผลทำให้บุคคลทั่วไปได้รู้จักเมืองลับแลมากยิ่งขึ้นดังข้อความต่อไปนี้

...เมืองลับแลอยู่ทางทิศตะวันตกของเมืองอุตรดิตถ์ต่อเทือกเขาเขตแดนเมืองแพร่ มีถนนจากเมืองอุตรดิตถ์ไประยะทางประมาณ ๘ กิโลเมตรถึงลับแล ท่าเลท้องที่เมืองลับแลเป็นแอ่งอยู่ในระหว่างเขาที่มีที่ลุ่มกับที่ดอนสลับกันไปหลายตอน และมีลำห้วยผ่านมาในท้องที่ลุ่มนั้น พวกชาวเมืองทำทอผ้าเรียกกันว่า “ฝ้าย” กันลำธารทดน้ำแล้วขุดเหมืองชักสายน้ำไปตามท้องที่ต่ำ สำหรับทำนาและชุ่มชื้นถึงที่ชายดอนซึ่งทำเรียกสวน ที่ดินเมืองลับแล จึงอุดมสมบูรณ์ด้วยการกลสิกรรมทั้งทำนาและปลูกผลไม้ต่างๆ บางอย่างแม้ไม่งอกงามในเมืองอื่นๆ ที่ใกล้เคียง เช่น ทุเรียน และยางสาค ก็มีผลบริบูรณ์ที่เมืองลับแล จึงเป็นที่เกิดโรคทรพิษของพวกชาวเมือง แต่ชาวเมืองลับแลเป็นไทยเหนือเช่นเดียวกับพวกชาวเมืองแพร่ และเมืองน่านเป็นพื้น...

...เมืองลับแลไม่มีวัดอุโบสถอันใดให้แลเห็นเค้าเงื่อนว่าจะเป็นเมืองเก่า ในทำเนียบก็ว่าเป็นแต่เมืองขึ้นของเมืองพิชัย แต่คงเป็นเมืองมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เพราะมีชื่อปรากฏในพงสาวดารสมัยเมื่อแรกตั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานี เมื่อพิจารณาภูมิที่กับชาวพื้นเมืองประกอบกันสันนิษฐานว่าเมืองลับแลนี้เดิมเห็นจะเป็นที่ตั้งช่องของชาวเมืองแพร่ เมืองน่าน ที่หนีข้าศึกหรือหนีความเดือดร้อนด้วยเหตุอย่างอื่น พวกกันอพยพครอบครัวมาตั้งชุมชนหาเลี้ยงชีพอยู่ในที่นั้น ด้วยเป็นป่าดง และอยู่ชายแดนเมืองแพร่ และเมืองพิชัยทั้งสองฝ่าย ครั้นนานมาผู้อื่นเห็นเป็นที่หาเลี้ยงชีพได้สะดวกก็อพยพกันมาตั้งภูมิลำเนามากขึ้นทุกทีจนถึงตั้งเป็นเมืองขึ้นของเมืองพิชัยอย่างเป็นอำเภอหนึ่งมาแต่โบราณ

เหมือนกับที่เป็นอยู่บัดนี้ ที่เรียกชื่อว่าเมืองลับแลสมกับภูมิเมืองยิ่งนัก มีคำกล่าวมาแต่ก่อนว่า ถ้าผู้อยู่ที่อื่นไปยังเมืองลับแล พระไพรเจ้าป่ามักบันดาลมิให้เห็นผู้คนพลเมือง และในที่สุดอาจจะปิดบังหนทางเสียมิให้กลับออกมาได้อีก ความที่กล่าวนี้ประหลาดที่เป็นความจริงสองข้อ ด้วยชาวเมืองลับแลมักหวาดหวั่นครั้นคร้ามคนต่างเมือง เห็นจะเป็นนิสัยสืบมาแต่แรกหนีมาตั้งชุมชนอยู่ ณ ที่นั้นคงเคยถูกมุลนายหรือผู้ที่มีอำนาจติดตามมาค้นคว้าจับกุมเลยสั่งสอนเป็นคดีมา ถ้าเห็นผู้มีกำลังและอำนาจไปถึงเมืองใด พวกชาวเมืองก็มักหลบหนีเข้าป่ามิใคร่จะให้พบปะ เพิ่งจะหายกลัวเป็นปกติเมื่อตั้งเป็นมณฑลเทศาภิบาลในสมัยรัชกาลที่ ๕ ข้อที่ว่าถ้าคนต่างเมืองไปถึงเมืองลับแลมักหลงทางกลับมาไม่ได้นั้นเป็นความจริง เพราะทำเลที่เป็นเมืองลับแลอยู่ในระหว่างเขา มีที่เนินกับที่ต่ำสลับกันไปทุกด้าน ดังกล่าวแล้วจะตั้งหน้าเดินไปที่ไหนก็ผ่านทุ่งนา พันทุ่งนาไปก็ถึงชายคอกนเป็นที่บ้าน และเรียกสวนถัดไปก็ถึงชายเขาหรือโคกคอกนอันเป็นป่าดง ถ้าเดินเลียบเขาหรือตัดดงไปถึงเรียกสวนแล้วก็ถึงบ้าน และทุ่งนาทางอื่นอีก ถ้าขึ้นเดินไปเรื่อยก็เลยเข้าป่าดงพันเขตเมืองไปทางอื่น ถ้าเลียบเลาะอยู่แต่ตามเรียกสวนไร่นากวักวอนไม่มีที่สิ้นสุด ไม่มีคนนำทางอาจหลงได้ดังกล่าวมา แต่เดี๋ยวนี้ตั้งแต่ทำถนนไปจากเมืองอุดรจัดตั้งแล้ว ความข้อที่ว่าผีบังตาให้หลงทางก็หมดไปอีกข้อหนึ่ง...

เมื่อคราวที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกเจ้าเมืองเชียงรุ้งมณฑลพายัพเสด็จทรงเสด็จตรวจราชการมณฑลพายัพทางภาคเหนือในปี พ.ศ. ๒๔๔๓ พระองค์ได้บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับเมืองลับแลว่า

...เมืองลับแลจะหาพื้นที่แห่งใดในหัวเมืองฝ่ายเหนืองามเท่าเป็นไม่มี เพราะเป็นที่ว่างอยู่ระหว่างเขาแลเนินเขาล้อมรอบ แลในนั้นยังมีเขามอเล็ก ๆ ชับซ้อนกันไปพื้นที่เป็นที่นาบ้าง เป็นบ้านบ้าง เป็นสวนบ้าง ถ้าจะเดินเที่ยวเล่นก็มีทางวกเวียนไปไม่มีที่สิ้นสุด ที่ดินอุดม จะปลูกพรรณไม้อย่างใดออกงามดีทุกอย่าง ที่นาก็ดีด้วย มีลำห้วยผ่านไป ราษฎรทำฝายคือ ทำนบกั้นน้ำไว้ให้สูงแล้วทำรางไขน้ำไปใช้ตามเรียกสวนไร่นา ชาวเมืองจะงามบริบูรณ์ไม่ใคร่เสีย แต่การทำนบกั้นน้ำเข้าไ้ยังไม่เต็มที่ ถ้าได้ความคิดแลทุนของรัฐบาลช่วยบ้าง ที่นาเมืองลับแลจะดีขึ้นกว่านี้มาก แต่อย่างนี้ราคาที่ดินที่ซื้อขายกันถึงไร่ละซังเป็นประมาณ ไม่ถูกกว่านาในกรุงเก่า

เนื้อหา ที่น่าในอำเภอลับแลมีความอุดมสมบูรณ์คงจะจริง เพราะการจัดเก็บอากรค่านาในอำเภอลับแลปี พ.ศ. ๒๔๕๑ ซึ่งอยู่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น รัฐบาลได้กำหนดให้มีการจัดเก็บอากรค่านาในเขตตำบลยางกะไค บ้านคุ้ม นาโป่ง ชัยชุมพล ต้นม่วง พันแขวน ห้วยยั้ง ห้วยไต้ ฝั่ล้อม แม่พูล และน้ำท่วมรวม ๑๑ ตำบล ให้จัดเก็บแบบนาอยู่ โค้งขึ้นจัตวา (เก็บไร่ละ ๓๒ อัฐต่อปี) เพราะการทำนาในเขต ๑๑ ตำบลดังกล่าวได้มีระบบชลประทานแบบเหมืองฝายเข้าช่วยในการทำนา จึงทำให้การทำนาของราษฎรได้ผลบริบูรณ์ดีกว่าในท้องที่อื่นๆ ...

พระบรมวงศานุวงศ์พระองค์หนึ่งที่ได้เสด็จเมืองลับแล เมื่อวันที่ ๗ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๐ (พ.ศ. ๒๔๔๔) คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้บันทึกเกี่ยวกับเมืองลับแลไว้ว่า

...ภูมิประเทศเมืองลับแลนี้งามนักแลเที่ยวสนุกมาก พื้นที่เป็นที่ราบบ้างเนินบ้าง มีเขาใหญ่ชันซ้อนอยู่ไกลๆ ชาวบ้านทำนาบ้าง ทำไร่บ้าง ทำสวนบ้าง สวนนั้นหาได้เหมือนกรุงเทพฯ ไม่จะเรียกว่าป่าต้นผลไม้ก็ได้ มีหมาก มะพร้าว ทุเรียน และอะไรๆ ขึ้นยัดเยียดกันอยู่บนแผ่นดินราบๆ

ความงามเมืองลับแล เกิดแต่ที่สลับซับซ้อน ที่ดินเป็นนาไปหน่อยหนึ่งแล้วถึงสวน ประเดี๋ยวก็เป็นเนิน มีวัดไรต่าง ๆ ประเดี๋ยวเป็นเขาเป็นป่าไม้ มีห้วยเลี้ยวลดไปตามซอกเขาและเข้าสวนเข้านา ว่าราษฎรต้องการน้ำก็ทำฝายกั้นน้ำประเดี๋ยวก็ล้นเข้านา ถ้าที่สวนอยู่ห่างเขาก็ขุดรางเรียกว่าเหมือง นาสวนไรเนินเขาสลับซับซ้อนคันไม่มีที่สิ้นสุด จึงดูงดงามนักเมื่อเที่ยวอยู่นั้น...

นอกจากสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ และสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้เสด็จประพาสเมืองลับแลเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๔ แล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้เสด็จประพาส เมืองลับแลด้วยเช่นกันพร้อมกับได้มีบันทึกกล่าวถึงเมืองลับแล ว่า

...วันที่ ๒๔ เวลาเช้า ๑ โมงเช้า ได้ขึ้นม้าเข้านครลำปางไปตามถนนริมน้ำแล้วเลี้ยวขึ้นถนนอินทรีไปเมืองลับแล ระยะทาง ๒๐๐ เส้นเศษ ตั้งแต่ริมน้ำขึ้นไปเป็นที่น้ำท่วมและเป็นป่าแดง แล้วจึงถึงป่าไม้ ซึ่งเป็นที่ร่มมากกว่าที่แจ้ง ป่าไม้ริมถนนนี้เขาได้ห้ามไว้ข้างละ ๕ เส้นไม่ให้ผู้ใดตัด พอออกจากป่าก็ถึงพลับพลาเมืองลับแล แลเห็นภูเขาดังเป็นคันเทือกเขาใหญ่ยาว ที่ปากถนนนั้นมีบ้านเรือนตั้งขึ้นมากมายหลายหลัง

ตั้งแต่พอพ้นจากป่านี้ไปภูมิประเทศก็เปลี่ยนแลดูเหมือนประเทศเขาใน
มณฑลเปริยงคาร์ ถนนผ่านไปในห้องนา มีสายน้ำไปริมทางบ้างข้ามไป
บ้างเป็นน้ำซึ่งปิดด้วยฝายให้ล้นมาตามราง เมื่อจะเปิดเข้านาแห่งไหนก็ตั้ง
ทำนบเล็กๆ ให้น้ำล้นขึ้นมาได้ เมื่อน้ำมากไปก็ไขเปิดให้ตกไปเสียได้ ต้น
ข้าวในห้องนาล้วนอ้วนล่ำ และรวงใหญ่งามสะพรั่งสุดสายตา ดีกว่าที่
เขาเป็นอันมาก แต่กระนั้นพวกราษฎรยังพูดว่าปีนี้ฝนน้อยไปไม่งาม
เหมือนปีกลาย การที่ฝนน้อยไปหรือมากไปไม่เป็นอันตรายถึงทำให้เสีย
ข้าวในนานั้นเลย คงจะได้ข้าวอยู่เสมอเว้นไว้แต่ว่าฝนงามดีก็ข้าวก็
ยิ่งใหญ่งามมากขึ้น เมื่อสุดที่นาาก็ถึงเป็นหมู่บ้านซึ่งล้วนเป็นสวนต้น
ผลไม้ มีหมากเป็นต้น ปลูกชิดชิดกันแน่นเต็มไปหมด ในหมู่บ้านเช่นนี้
ก็คล้ายกันกับที่ชาวแต่ของเราดีกว่าที่ล้วนแต่เป็นต้นไม้มีผลทั้งสิ้น และ
เป็นหมู่ใหญ่กว่าที่ตามริมถนนก็กันรั้ว และปลูกเรือนเป็นบ้านๆ ติดกัน
ไป แปลกอย่างเดียวแต่เพียงเรือนสูงกับเรือนต่ำเท่านั้น แต่เป็นเรือนหลัง
ใหญ่ๆ เสาโตๆ ไม่มีเรือนไม้ไผ่ เมื่อเข้าไปในหมู่บ้านแล้วก็กลับออกห้อง
นา เช่นนั้น ตลอดไปจนถึงเขา...

ในปี พ.ศ. ๒๔๕๕ พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงษ์ ตรวจราชการเมืองอุดรดิตถ์ พระองค์ได้
เสด็จอำเภอลับแล และมีรายงานกราบบังคมทูลแด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าพระเจ้าอยู่หัวว่า

...ข้าพระพุทธเจ้าได้ให้ขุนพิศาลขีมี้นำไปตามบ้านเรือนในตำบล
ลับแลนั้นดูเป็นที่อุดมด้วยการเพาะปลูกต่างๆ สวนนาก็นับได้ถึงหลาย
พันไร่แลบริบูรณ์อยู่ได้ทุกปี เพราะเหตุว่าใช้น้ำมาจากฝาย ราษฎรลาว
ครัวหนึ่งๆ จะมีสวนรอบเรือนปลูกต้นไม้ต่างๆ คือ ทุเรียน มังคุด ชมพู
มะม่วง มะปราง กระท้อน เงาะ ลำไย เป็นต้น ผลมะพร้าว ผล
หมาก พลูมีพร้อม ที่ไรสวนเหล่านี้ก็มีบริบูรณ์ก็เพราะได้ใช้น้ำจากฝาย
ทั้งสิ้น ดูเข้าไปบ้านไหนก็ร่มเย็นสบายทุกแห่ง ตามที่ข้าพระพุทธเจ้าได้
ยินนั้นว่าทั้งภูเขาไร่นา และเรียกสวนตามบ้านราษฎรเหมือนประเทศชาว
มาก...

เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรม
โอรสาธิราชสยามกุฎราชกุมาร พระองค์ได้เสด็จประพาสอำเภอลับแล เมื่อวันที่ ๑๕-๒๐ กุมภาพันธ์
พ.ศ. ๒๔๕๐ พร้อมกับได้บันทึกเหตุการณ์ขณะที่พระองค์ประทับอยู่ที่เมืองลับแลว่า

...เมื่อวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ข้าพเจ้าได้ไปเที่ยวที่ลับแล ออกจากที่พักที่อุตรดิตถ์ขี่ม้าไปทางบ้านท่าอิฐ เดินตามถนนอินใจมีไปเมืองลับแล พระศรีพนมมาศได้จัดแต่งที่พักไว้ที่ตำบลม่อนชิงช้า ที่ริมที่พักริมนี้ พระศรีพนมมาศกับข้าราชการแลราษฎรได้เรียกรายกันสร้างโรงเรียนขึ้นโรงหนึ่งซึ่งขอให้ข้าพเจ้าเปิด ข้าพเจ้าได้เปิดให้ในเวลาบ่ายวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์นั้น และให้นามว่า “โรงเรียนพนมมาศพิทยากร” แล้วได้เลยออกไปที่เขา ม่อนจำศีล บนยอดเขานี้แลดูเห็นแผ่นดินโดยรอบได้ไกล ที่ทุ่งนาไปจนสุดสายตา แลเห็นเขาเป็นทิวเทือกซ้อนสลับกันเป็นชั้นๆ ราวกับกำแพง น้ำคูหนักหนา

รุ่งขึ้นเช้าวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ข้าพเจ้ากับพวกที่ไปด้วยกันได้ช่วยกันเริ่มถมทำนบปิดลำน้ำอยู่ริมม่อนชิงช้า เป็นความคิดของพระศรีพนมมาศจัดทำฝ่ายต่อไป เหมือนฝ่ายในเขตลับแลนี้พระศรีพนมมาศได้จัดทำขึ้นมากแล้ว เป็นประโยชน์การเพาะปลูกมาก เพราะมีน้ำใช้ได้ตลอดปี ที่ลับแลบริบูรณ์มากทั้งไร่นาและสวนผลไม้ต่างๆ หากินได้เสมอ...

ในปี พ.ศ. ๒๔๕๖ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส องค์สกลมหาสังฆปริณายก (สมเด็จพระสังฆราช) ลำดับที่ ๑๐ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เสด็จตรวจการคณะสงฆ์มณฑลฝ่ายเหนือ พระองค์ได้เสด็จตรวจการคณะสงฆ์เมืองพิชัยใหม่ (จังหวัดอุตรดิตถ์ปัจจุบัน) และอำเภอลับแล ในวันที่ ๒๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๖ พระองค์ได้บันทึกเกี่ยวกับอำเภอลับแลไว้ว่า

...อำเภอลับแลนี้มีภูเขาเป็นเขต เมื่อแวะไปเห็นภูเขาดังชิดอยู่ข้างหลังเมืองลับแล พื้นที่เป็นสวนมาก มีมากเป็นพื้น มีผลไม้ มะพร้าว ทุเรียน มังคุด รังสาด (ยางสาด) แต่ทราบว่าไม่มีเหมือนกรุงเทพ ดันไม้งามๆ นาก็มีบ้างแต่เป็นนาข้าวเหนียวเป็นพื้น ข้าวเจ้ามีน้อย ทราบว่าข้าวก็ดีแทบทุกปีเพราะพื้นที่ดี และอาศัยน้ำไหลมาจากฝ่ายด้วย พื้นดินตั้งแต่เมืองจนมาถึงอำเภอนี้ ดินสีแดงคล้ายอิฐ ราษฎรก็ดูมาก แต่ด้วยสายสัญญาณที่ประธานผูกข้อมือเด็กยังสิ้นไปพิเศษที่ได้เห็นผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย ผู้หญิงเกล้าผมสูง ผู้ชายตัดผม บางคนตัด เรียกว่า ผมมหาดไทย แต่น้อย อัคราศัยกิริยามารยาทเรียบร้อย เป็นคนมีอันจะกิน โจรผู้ร้ายไม่ค่อยมี นับว่าเป็นอำเภอที่สมบูรณ์ได้...

ในวันเดียวกันนี้พระองค์ได้เสด็จทอดพระเนตรฝายกันน้ำซึ่งเป็นระบบชลประทานที่สำคัญของอำเภอลับแล และบันทึกไว้ว่า

...เสด็จทอดพระเนตรฝายสำหรับกันน้ำ ซึ่งสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้ารัชกาลที่ ๕ พระราชทานชื่อไว้ว่า “ฝายสมเด็จพระเจ้า” (ฝายหลวงในปัจจุบัน) ทำในพื้นที่ไม่เสมอ ลุ่มๆ ดอนๆ เพื่อขังน้ำไว้แล้วไปในนาและสวนในเวลาที่ต้องการด้วยน้ำใหญ่ขนาด ๖-๗ วา ท่วงทีก็ทำคล้ายทำนบขึ้นแต่ไม่ชันเหมือน ทำลาดๆ ใช้ไม้ซุงตีเป็นชั้นๆ คล้ายบันได เพื่อให้ให้น้ำไหลทีละน้อยๆ...

จากข้อความ ให้ทราบว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ที่สำคัญหลายพระองค์ ได้เคยเสด็จเมืองลับแล ทำให้เมืองลับแลเป็นที่รู้จักแก่บุคคลทั่วไป เมื่อราว พ.ศ. ๒๔๓๐ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งเมืองอุตรดิตถ์ขึ้น และให้เมืองอุตรดิตถ์เป็นเมืองขึ้นของเมืองพิชัย ระยะนั้นเมืองลับแลก็เป็นเมืองขึ้นของเมืองพิชัยด้วย ปี พ.ศ. ๒๔๓๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้รวมหัวเมืองเหนือห้าเมือง ได้แก่ เมืองพิษณุโลก พิษณุพิจิตร สุโขทัย และสวรรคโลก จัดตั้งมณฑลพิษณุโลกขึ้น เมืองลับแลยังคงอยู่ในการปกครองของเมืองพิชัยตามเดิม กล่าวคือ เมืองพิชัยแบ่งการปกครองออกเป็นห้าอำเภอ คือ อำเภอเมือง (เมืองพิชัย) อำเภอเมืองอุตรดิตถ์ อำเภอเมืองตรอน อำเภอเมืองลับแล อำเภอเมืองน้ำปาด ซึ่งอำเภอเมืองลับแลมีอาณาเขตรวมเมืองทุ่งยั้ง และเมืองค่านางพลูเข้าไว้ด้วย และมีที่ว่าการอำเภออยู่เมืองทุ่งยั้ง จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๔๔๔ จึงได้ย้ายที่ว่าการอำเภอไปตั้งที่ม่อนจำศีลในปี พ.ศ. ๒๔๔๔ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสมณฑลฝ่ายเหนือ ครั้งเสด็จถึงอำเภอลับแล นายทองอินผู้ซึ่งประกอบอาชีพค้าขายเข้าเฝ้าฯ รับเสด็จอย่างใกล้ชิดเป็นที่พอพระราชหฤทัยอีกทรงทราบว่านายทองอินเป็นคนดี ราษฎรรักใคร่นับถือ เป็นผู้นำก่อสร้างสิ่งสาธารณประโยชน์ เช่น ถนน เหมือง ฝาย โดยไม่ต้องใช้งบประมาณทางราชการ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งนายทองอินเป็นขุนพิศาลจีนะกิจ ต่อมาได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นหลวงศรีพนมมาศ และพระศรีพนมมาศ ตามลำดับ พ.ศ. ๒๔๔๗ หลวงศรีพนมมาศได้ย้ายที่ว่าการอำเภอลับแลจากม่อนจำศีลไปตั้งที่ม่อนสยามมินทร์ (คือ ที่ตั้งที่ว่าการอำเภอลับแลปัจจุบัน) บ้านยางกะไค มีหลวงศรีพนมมาศเป็นนายอำเภอคนแรก ปฏิบัติราชการที่อำเภอที่สร้างใหม่ และในปี พ.ศ. ๒๔๕๕ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้เปลี่ยนชื่ออำเภอลับแลเป็นอำเภอยางกะไคตามชื่อที่ตั้งที่ว่าการอำเภอเหมือนกับอำเภออื่นๆ แต่ต่อมาได้กลับไปใช้อำเภอลับแลตามเดิมอีกจนกระทั่งปัจจุบัน

การปกครองอำเภอลับแลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ช่วงปี พ.ศ. ๒๔๓๗-๒๔๗๖ ซึ่งอยู่ในระบบการปกครองแบบเทศาภิบาล อำเภอลับแลปกครองโดยเมืองพิชัย และอุตรดิตถ์ ดังตารางเสนอต่อไปนี้

ตาราง ๒.๓ แสดงอำเภอที่อยู่ในเขตการปกครองของเมืองพิชัยและเมืองอุตรดิตถ์ (พ.ศ. ๒๔๕๐-๒๔๗๓)

พุทธศักราช	ชื่อเมือง	จำนวนอำเภอ	รายชื่ออำเภอ
พ.ศ. ๒๔๕๐	พิชัย	๕	๑. อำเภอเมือง ๒. อำเภอเมืองอุตรดิตถ์ ๓. อำเภอเมืองตรอน ๔. อำเภอเมืองลับแล ๕. อำเภอเมืองน้ำปาด
พ.ศ. ๒๔๕๖	พิชัย	๕	๑. อำเภอเมือง ๒. อำเภอเมืองอุตรดิตถ์ ๓. อำเภอตรอน ๔. อำเภอเมืองลับแล ๕. อำเภอเมืองน้ำปาด
พ.ศ. ๒๔๖๓	อุตรดิตถ์	๕	๑. อำเภอบางโพ ๒. อำเภอเมืองพิชัย ๓. อำเภอตรอน ๔. อำเภอลับแล ๕.อำเภอแสนตอ (เดิมคืออำเภอน้ำปาด
พ.ศ. ๒๔๗๓	อุตรดิตถ์	๖	๑. อำเภอบางโพ ๒. อำเภอตรอน ๓. อำเภอท่าปลา (โอนมาจากจังหวัดน่านในมณฑลพายัพ พ.ศ. ๒๔๖๕) ๔. อำเภอเมืองพิชัย ๕. อำเภอลับแล ๖. อำเภอแสนตอ (ในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ เปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอน้ำปาดตามเดิม)

๒.๒.๒ สภาพทั่วไปของอำเภอลับแล

www.wikipedia.org/wiki/laplae (ระบบออนไลน์ ๒๗ กันยายน ๒๕๕๒) ได้เสนอข้อมูลสภาพทั่วไปของอำเภอลับแลไว้ ดังนี้

- ๒.๒.๒.๑ อาณาเขต
- ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอเด่นชัย จังหวัดแพร่
 - ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอตรอน จังหวัดอุตรดิตถ์ และอำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย
 - ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอเมืองอุตรดิตถ์ จังหวัดอุตรดิตถ์
 - ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย
- ๒.๒.๒.๒ การปกครอง
- อำเภอลับแล แบ่งเขตการปกครองย่อยออกเป็น ๗ ตำบล และ ๑ เทศบาล
- ๕๗ หมู่บ้าน ได้แก่
- ๑) ศรีพนมมาศ
 - ๒) แม่พูล
 - ๑๑ หมู่บ้าน

๓) นานกกก	๕ หมู่บ้าน	๔) ฝ่ายหลวง	๑๓ หมู่บ้าน
๕) ชัยชุมพล	๑๑ หมู่บ้าน	๖) ไผ่ล้อม	๗ หมู่บ้าน
๗) ท่งยั้ง	๑๐ หมู่บ้าน	๘) ค่านแม่คำมัน	๘ หมู่บ้าน

๒.๒.๒.๓ สภาพภูมิประเทศ

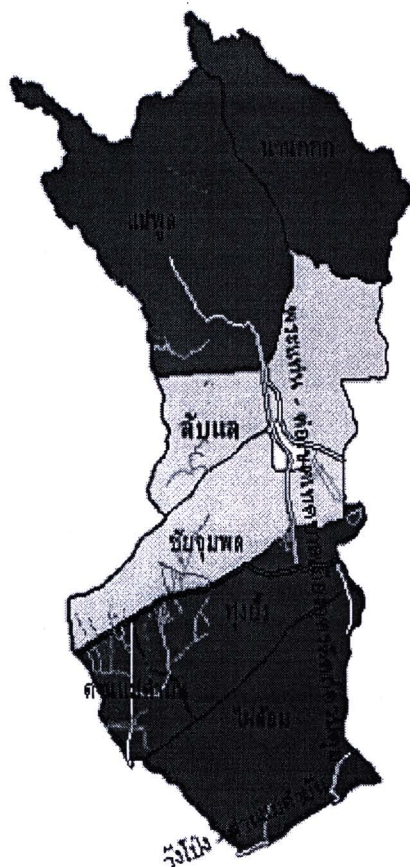
สภาพพื้นที่ มีลักษณะพื้นที่ราบลุ่มทางตอนใต้ ค่อนสูงขึ้นทางตอนกลางและเป็นภูเขาทางตอนเหนือและทางตะวันตก มีพื้นที่ราบประมาณ ๑๑๗ ตารางกิโลเมตร ภูเขา มีพื้นที่ภูเขาประมาณ ๓๐๖ ตารางกิโลเมตร แม่น้ำ ไม่มีลำน้ำสายใหญ่ไหลผ่าน แต่มีลำน้ำที่เกิดจากเทือกเขาน้อยใหญ่ทางตอนเหนือ เช่น คลองแม่พ่อง หนองพระแล หนองนาเกลือ บึงมาย คลองพระเสด็จ

๒.๒.๒.๔ สภาพภูมิอากาศ

ลักษณะทางภูมิอากาศเป็นแบบมรสุม มี ๓ ฤดู

ฤดูร้อน	เริ่มตั้งแต่	เดือนมีนาคม	-	เดือนมิถุนายน
ฤดูฝน	เริ่มตั้งแต่	เดือนกรกฎาคม	-	เดือนตุลาคม
ฤดูหนาว	เริ่มตั้งแต่	เดือนพฤศจิกายน	-	เดือนกุมภาพันธ์

แผนที่ ๒.๒ แสดงแผนที่อำเภอลับแล

ที่มา : <http://cddweb.cdd.go.th/uttaradit/GIS/lablae.htm> (ระบบออนไลน์ ๒๗ กันยายน ๒๕๕๒)

๒.๓ ตำบลฝายหลวง

๒.๓.๑ ประวัติ และความเป็นมาของตำบลฝายหลวง

<http://www.failuang.go.th/> (ระบบออนไลน์ : ๒๗ กันยายน ๒๕๕๒) เสนอไว้ว่า ตำบลฝายหลวงแต่เดิมครอบคลุมพื้นที่รวมไปถึงตำบลนานกกกในปัจจุบันราษฎรในตำบลมีเชื้อสายมาจากอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ได้อพยพมาตั้งหลักแหล่งอยู่บ้านคอกควายในปัจจุบัน โดยการนำของเจ้าฟ้าสามราชกุมาร โดยอาศัยเกวียนเป็นพาหนะเมื่อมาถึงที่อยู่ปัจจุบันมองเห็นสภาพอันอุดมสมบูรณ์ จึงตั้งหลักแหล่งอันอยู่ที่นี่และเอาสัตว์พาหนะมาเลี้ยงร่วมกัน จึงเรียกว่า คอกควาย ต่อมาที่บ้านคอกควาย และต่อมาทางราชการได้มาสร้างฝายน้ำล้นขนาดใหญ่เพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้ในการเกษตร ชาวบ้านจึงเรียกฝายนี้ว่า “ฝายหลวง” จึงเป็นที่มาของ “ตำบลฝายหลวง”

๒.๓.๒ สภาพทั่วไปของตำบลฝายหลวง

๒.๓.๒.๑ ที่ตั้ง

องค์การบริหารส่วนตำบลฝายหลวง ตั้งอยู่หมู่ที่ ๑๐ บ้านท้องลับแลพัฒนา ตำบลฝายหลวง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอลับแล ประมาณ ๓ กิโลเมตร

๒.๓.๒.๒ เนื้อที่

มีเนื้อที่ประมาณ ๘๓ ตารางกิโลเมตร

๒.๓.๒.๓ ลักษณะภูมิประเทศ

สภาพพื้นที่เป็นที่ราบสูงและภูเขาสูง มีอาณาเขตติดต่อกับท้องถิ่นอื่น ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ เทศบาลหัวดง, ตำบลแม่พูน, ตำบลนานกกก
ทิศใต้	ติดต่อกับ เทศบาลศรีพนมมาศ และตำบลชัยชุมพล
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ ตำบลท่าเสา (อำเภอเมืองอุตรดิตถ์)
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย

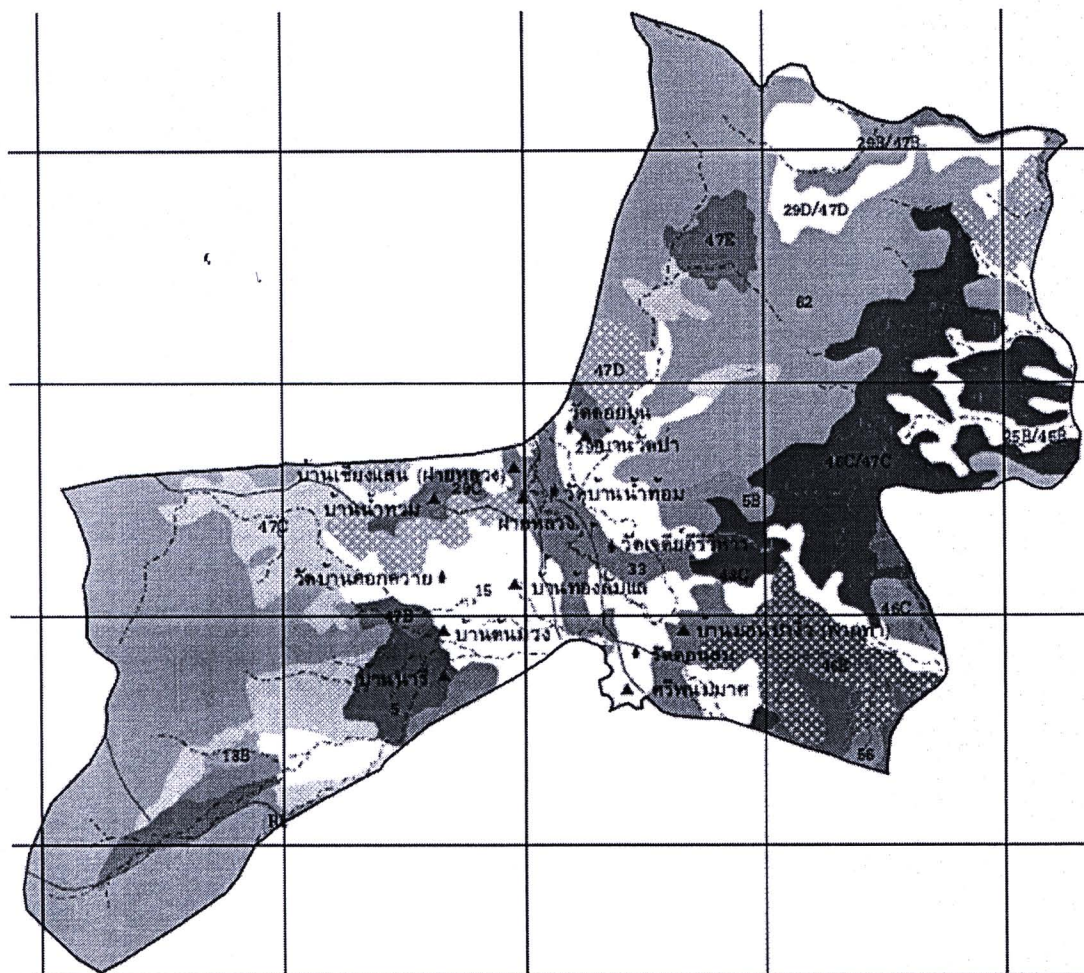
๒.๓.๒.๔ จำนวนหมู่บ้าน มี ๑๓ หมู่บ้าน ดังนี้

หมู่ที่ ๑ บ้านเชียงแสน	หมู่ที่ ๒ บ้านน้ำท่วม
หมู่ที่ ๓ บ้านนารี	หมู่ที่ ๔ บ้านม่อนป่าจั่ว
หมู่ที่ ๕ บ้านทุ่งเอียง	หมู่ที่ ๖ บ้านคันม่วง
หมู่ที่ ๗ บ้านท้องลับแล	หมู่ที่ ๘ บ้านท่อมแล้ง
หมู่ที่ ๙ บ้านวัดป่า	หมู่ที่ ๑๐ บ้านท้องลับแลพัฒนา
หมู่ที่ ๑๑ บ้านทุ่งพัฒนา	หมู่ที่ ๑๒ บ้านคันม่วงใต้
หมู่ที่ ๑๓ บ้านปากทางเหนือ	

๒.๓.๒.๕ จำนวนประชากร

ประชากรทั้งสิ้น ๘,๘๘๖ คน แยกเป็นชาย ๔,๕๖๔ คน หญิง ๔,๓๒๒ คน จำนวน
ครัวเรือน ๓,๔๘๕ ครัวเรือน

แผนที่ ๒.๓ แสดงแผนที่ตำบลฝายหลวง

ที่มา : <http://www.failuang.go.th/> (ระบบออนไลน์ : ๒๗ กันยายน ๒๕๕๒)

๒.๔ บ้านทองลันเต

๒.๔.๑ ประวัติและความเป็นมาของบ้านที่องถ้ำแล

บ้านทองลับแล ตั้งอยู่ในตำบลฝายหลวง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ ตามคำบอกเล่าและ
การสัมภาษณ์ผู้รู้ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชุมชน และกลุ่มผู้สูงอายุในชุมชน พบว่า

ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับประวัติการตั้งถิ่นฐาน และการสร้างเมืองลับแลของชุมชนบ้าน
ห้องลับแล (ไท-ขวนลับแลง) ได้มีการบอกเล่าประวัติความเป็นมาของชุมชนอยู่หลายสำนวน มี

ความเหมือนและแตกต่างกันไปบ้าง ซึ่งพบว่าเป็นเรื่องราวของการอพยพคนจากเมืองเชียงแสน เพื่อมาหาแหล่งทำกินใหม่ ซึ่งได้รวบรวมบทสัมภาษณ์ไว้ หลายสำนวน ดังนี้

...คนเฒ่าคนแก่เขาเล่าว่า มีเจ้าหลักกับเจ้าแคว้นก็คือหนานคำลือกับหนานคำแสนพาชาวบ้านอพยพมาสัก ๒๐ ครอบครัว ชีช้าง ชีม้า จัวต่างชนข้าวของครัวใช้ เพราะเบื่อนายการทำสงครามของนครโยนกนาคพันธ์เชียงแสน ก็พากันเดินข้ามห้วยข้ามคอย จนมาถึงบ้านนี้ ก็ตอนตะวันลับยามเมื่อแสงพอดี ก็เลยตั้งชื่อว่า บ้านลับแสง แล้วก็เขาว่าหากินกันไปบางคนก็เลี้ยงช้าง เลี้ยงควาย บางคนก็ทำไร่นา จนอยู่ดีกินดีขึ้นเรื่อยๆ จนมีลูกมีหลาน คราวนี้ หนานสองคนที่นำขบวนนั้นก็มียุทธสาวิตรีกัน ตั้งชื่อว่า สุมาลี สุมาลี ก็ได้เติบโตใหญ่ขึ้นมา จนเข้าสู่วัยสาว ก็เริ่มเรียนรู้การทอหูกทอผ้า นางทั้งสองกะเลยคิดประดิษฐ์ขึ้นดินจกลายงาม และทั้งจกหน้าหมอนกับผ้าห่มหัวเก็บ หนานทั้งสองเลยแต่งดาข้าวของบรรณาการเพื่อจัดขึ้นไปถวายพระเจ้าเมืองริราช กษัตริย์ของเมืองเชียงแสน เพื่อไปขอพระไตรปิฎก และพระสงฆ์ ก็เลยได้ขึ้นไปทีเชียงแสน ในครั้งนั้น พระเจ้าเมืองริราชก็ได้ยินดีที่หนานทั้งสองนั้นได้มาถวายเครื่องบรรณาการพร้อมเล่าถึงบ้านเมืองที่ได้ไปแต่งดาขึ้นมาใหม่ พระเจ้าเมืองริราชก็เลยพระราชทานพระไตรปิฎกและพระสงฆ์ พร้อมทั้งขอลูกสาวของหนานทั้งสองยกให้กับเจ้าฟ้าฮ่มราชกุมารของพระองค์ และสุดท้ายก็เลยให้เจ้าฟ้าฮ่มราชกุมารลงมาปกครองเมืองลับแลสืบแต่นั้นมา (นายจำลอง มาปิ้ง : สัมภาษณ์, ๗ มกราคม ๒๕๕๒)...

...หนานคำลือหนานคำแสนพาหมู่กันเดินมาถึงแผ่นดินอันชุ่ม มีต้นไม้ต้นหมากบริบูรณ์ ตอนเมื่อตะวันลับพอดี เลยตั้งชื่อว่า บ้านลับแสง พออยู่ๆ ไป ก็เจริญขึ้นเรื่อยๆ เพราะฮิมาค้าขึ้น ทำไร่นาก็มีผลอันมาก แต่ว่าขาดพระศาสนา ก็เลยจัดเครื่องบรรณาการไปถวายพระเจ้าเชียงแสน ขอศาสนามาไว้ที่ลับแล พระเจ้าเชียงแสนก็ได้มอบพระไตรปิฎก และพระสงฆ์ให้กับเจ้าหนานทั้งสอง เมื่อกลับมาถึงบ้านลับแสงแล้วก็เลยสร้างวัดแรกขึ้น ก็คือ วัดใหม่ (พระอธิการวินัยศักดิ์ โฆษโก : สัมภาษณ์, ๕ มกราคม ๒๕๕๒)...

...แต่ก่อนนั้นพ่อหม่อนเขาเล่าว่า หมู่เราเป็นชาวยวน อพยพมาจากเชียงแสน ในสมัยก่อน อยู่ที่ไหนยาก็ไม่รู้ เขาบอกต่อว่า พากันชีช้างชีม้า

นั่งล้อมจวนต่าง มาหาที่อยู่ทีที่กินใหม่ เพราะหน่วยสงครามจากหมู่บ้าน (พม่า) ก็เลย พวกกันเดินข้ามหลายคอย ลัดทุ่งลัดนามาเรื่อยๆ จนมาหยุดที่บ้านนี้ ตอนแม่แลงแม่คำ ก็เลยเรียกว่า บ้านลับแลง แล้วก็อยู่ๆ ไปก็ทำอะไรทำนาจนมีข้าวของสมบูรณ์พอร่ำพอรวยก็เลย พวกกันไปขอพระศาสนามาไว้ที่บ้านนี้ จนพญาเชียงแสนชอบใจก็เลยยกลูกบ่าว ก็คือเจ้าฟ้าฮ่มกุมารมาปกครองบ้านนี้ ก็เลยสร้างวัดสร้างวา สร้างบ้านสร้างเมือง ก็มีคนมาอยู่ นักจีนเรื่อยๆ บางคนก็มาที่หลัง มาจากเชียงแสนก็มี มาจากที่อื่นก็มี บางหมู่ก็เดินข้ามหลายคอยไปจนถึงบ้านดึก ที่สุโขทัยก็มี (นางป่าน เหล็กมุล : สัมภาษณ์, ๒ มกราคม ๒๕๕๒)...

...แต่เมื่อก่อนนั้น ชาวบ้านเราพวกกันเดินทางลัดเลาะห้วยคอย มาจากเชียงแสน มีหนานคำลือเจ้าหลักกับหนานคำแสนเจ้าแคว้นก็ได้พากันเดินทางข้ามน้ำข้ามคอยมาถึงบ้านนี้ตอนเมื่อแลงพอดิ เลยตั้งชื่อบ้านว่า บ้านลับแลง มีบางหมู่ที่เดินต่อไปอีกเขาก็ไปหยุดที่บ้านดึก สุโขทัย พวกหมู่บ้านเราก็เลยสร้างบ้านแปงเมือง ทำไร่ทำนา ทอหูกทอชิ้น ได้แล้วก็เลยนำข้าวของไปถวายพระเจ้าเชียงแสน ท่านก็เลยส่งเจ้าฟ้าฮ่มกุมารลงมาปกครองบ้านลับแลงสืบต่อมาจนถึงบัดนี้ (นางกอง ฟองแก้ว : สัมภาษณ์, ๑๒ มกราคม ๒๕๕๒)...

...ย่าท้าว (คนทรง) เขาได้บอกว่าชาวบ้านเราเดินทางมาจากเมืองเชียงแสน มีหนานคำลือกับหนานคำแสน นำชาวบ้านมา ลัดห้วยลัดคอย ข้ามทุ่งข้ามนา มาถึงบ้านเราตอนแลงตอนคำก็เลยหยุดสร้างบ้านที่นี้เพราะเป็นบ้านที่อุดมสมบูรณ์ดินหมากด้นไม้่นัก น้ำท่ามีหลาย ก็เลยได้อยู่ได้กินจนสืบลูกสืบหลาน ก็เลยพากันกลับขึ้นไปเชียงแสน แล้วขอให้พญาเรืองริราช เจ้าเมืองเชียงแสน มอบศาสนา และพระไตรปิฎก พญาเชียงแสนก็เลย ยกเจ้าฟ้าฮ่มกุมารมาปกครองบ้านเมืองก็เลยมีงานแต่งงานกับลูกสาวของหนานทั้งสองก็คือนางสุมาลีกับนางสุมาลา ก็ได้ปกครองบ้านเมืองมาสืบแต่นั้นแล้ว (นางคำ ก้อนคำ : สัมภาษณ์, ๒ มกราคม ๒๕๕๒)...

...พ่อแม่ เขาเล่าว่าแต่ก่อนบ้านนี้เป็นแต่ป่าแต่คอย ไม่มีผู้คน จนมีเจ้าหลักเจ้าแคว้นเขาอพยพชาวบ้านหมู่เฮาจากเชียงแสนเดินข้ามคอยมา ดิพอง (บางคน) ก็เดิน ดิพองก็ขี่ช้าง ดิพองก็ขี่ม้า ขี่ควาย เดินหอบลูกจูง

หลานทั้งแบกทั้งหามทั้งหาบทั้งกองข้าวของครัวใช้มาถึงบ้านลับแลงก็ได้สร้างบ้านแปงเรือนเพราะว่าเป็นที่ดินดำน้ำใส ว่าปลูกข้าวปลูกหมากก็คงขึ้นดีขึ้นงาม ก็เลยลงหลักปักบ้าน จนสืบลูกสืบเต้า เลยขึ้นไปถวายรายงานให้พญาเชียงแสนรับทราบ เมื่อพญาเชียงแสนรับทราบแล้วก็เลยยินดี เลยส่งเจ้าฟ้าฮ่ามลงมาปกครองบ้านเมือง (นางมา จันเกล้า : สัมภาษณ์, ๒ มกราคม ๒๕๕๒)...

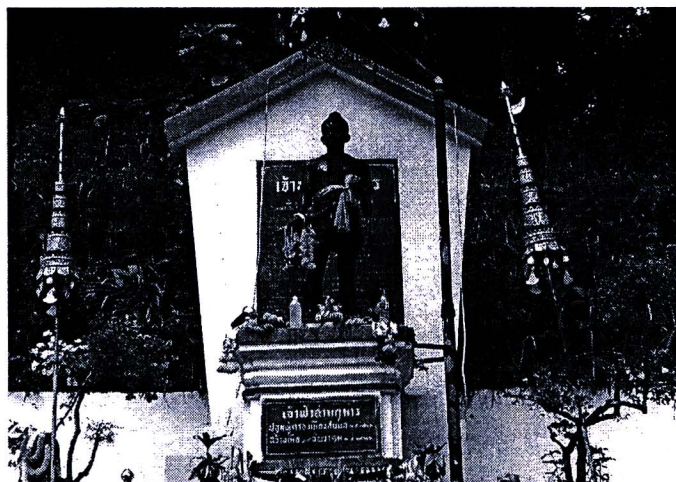
...ทำพญาหนานคำลือกับหนานคำแสน ทั้งสองก็ได้้นำขบวนชาวบ้านเดินลัดทุ่งลัดนามาถึงยังบ้านลับแลงก็เกือบจะค่ำ ก็เลยตั้งชื่อบ้านว่า บ้านลับแลง ตามลักษณะการมาถึง แล้วที่นี้ก็เลยตัดสินใจสร้างบ้านเมืองตรงนี้ เพราะว่ามีอุดมสมบูรณ์ จนสืบลูกสืบหลาน พอเริ่มมีคนอยู่นักมากขึ้นก็เลยพากันเตรียมข้าวของเดินทางขึ้นเหนือกลับไปยังเมืองเชียงแสน เพื่อขอพระไตรปิฎก และพระสงฆ์ พระเจ้าเมืองริราชก็เลยได้พระราชทานพระศาสนาไปยังเมืองลับแลง โดยยกเจ้าฟ้าฮ่ามราชบุตรให้แต่งงานกับนางสุมาลี สุมาลา ให้เป็นมเหสีฝ่ายซ้าย ฝ่ายขวาของเจ้าฟ้าฮ่าม โดยส่งลงมาปกครองบ้านลับแลง ก็ได้สร้างวัดแห่งแรกขึ้นที่วัดใหม่ สร้างวังขึ้นที่ วัดป่า คนไหนมีช้างก็ไปอยู่บ้านคอกช้าง คนไหนมีควายก็ไปอยู่บ้านคอกควาย ตอนงานแต่งงานก็ได้มีการจัดงานแต่งงานอย่างยิ่งใหญ่ เขาว่า เกี้ย (ปู่) ฝ่ายขวามีแต่งงานในขบวนดาขันหมากมาตั้งแต่บ้านตันเกี้ย (บ้านตันเกลือปัจจุบัน) จนมาถึงบ้านนาปอย ก็ได้จัดงานปอยที่นั่น เขาว่าแผ่นดินตอนเจ้าฟ้าฮ่ามปกครองนั้นกว้างใหญ่นัก ทั้งหม่อมาน หม่อมอม ก็พากันขอขึ้นเมืองเพราะกลัวเจ้าฟ้าฮ่าม (นางทวน กางมุล : สัมภาษณ์, ๒ มกราคม ๒๕๕๒)...

...แต่สมัยนั้นโบราณเมินมาละ เขาว่าปู่หนานคำลือคำแสน ได้พาคนอพยพมาจากเชียงแสน แล้วได้เดินมาถึงบ้านลับแลง พอมีลูกก็ตั้งชื่อว่า นางสุมาลี สุมาลา แล้วก็ได้แป้ง (ทำ หมายถึง ประดิษฐ์) ขึ้นดินจกไปถวายพระเจ้าเชียงแสนท่านก็ชอบใจแล้วบอกให้ส่งมาเป็นเครื่องบรรณาการทุกปี แล้วก็ขอลูกสาวของหนานคำลือคำแสน ให้เจ้าฟ้าฮ่ามลูกบ่าวเป็น เลยยกขันหมากมาสู่ขอ เขากันขบวนขันหมากจัดตั้งแต่บ้านตันเกี้ยจนถึงบ้านนาปอย ใหญ่มากๆ แล้วก็เลยส่งเจ้าฟ้าฮ่ามลงมา

ปกครองบ้านลับแลลง จนตั้งเป็นเมืองลับแลเพราะมีคนมาอยู่มากขึ้น (นางจันทร์ บัวคำ : สัมภาษณ์, ๒ มกราคม ๒๕๕๒)...

...เชื่อว่าเจ้าฟ้าอำมมารลูกของพระเจ้าเมืองริราช พญาของเมือง เชียงแสน ได้ลงมาปกครองบ้านเมืองเพราะว่าแต่เดิมนั้น มีหนานคำลือ หนานคำแสน เจ้าหลักกับเจ้าแคว้นสองพี่น้อง ได้พาชาวบ้านมาจาก เชียงแสน เดินทางลงมาถึงบ้านลับแล ตอนเวลาแม่แลงแม่คำ แล้วที่นี้ก็ เลยแต่งงานกับลูกสาวของหนานคำลือกับหนานคำแสน ชื่อว่า นาง สุมาลี สุมาลา เป็นเมียฝ่ายซ้าย ฝ่ายขวา ปกครองเมืองลับแลสืบต่อมา เพราะฉะนั้นหมู่เราก็คงมาจากเชียงแสนนั่นแหละ แต่อยู่ที่ไหน และเรา เป็นคนไทย คนลาว ยาก็ไม่รู้หรอก (นางปิ่น สุกสา : สัมภาษณ์, ๒ มกราคม ๒๕๕๒)...

...เดิมที หนานคำลือ หนานคำแสน ได้อพยพคนมาจากเชียงแสน แถวริมแม่น้ำโขง แล้วก็เดินลัดเลาะไหลลัดดอย ลัดทุ่งลัดนา หนีมาได้สัก ไม่กี่คน เพราะกลัวภัยพม่า จนมาถึงบ้านลับแลก็ได้ ทำไร่นาเลี้ยง ลูกเลี้ยงเต้าจนอยู่ดีมีกินก็เลยไปขอพระศาสนามาไว้ที่เมืองลับแล ก็เลย จัดดอกไม้เงินดอกไม้คำ และข้าวของครัวใช้ไม่ว่าเป็นผ้าชิ้นดินจก พุกหมอนที่นอน ผ้าห่มหัวเก็บ ข้าว หมากพลู ไปถวายพญาเชียงแสน ท่านชอบใจก็เลยยกลูกบ่าวก็คือเจ้าฟ้าอำมมารลงมาปกครองเมือง ลับแลตั้งแต่นั้น อย่างหมู่คนบ้านดึก สุโขทัยนี้แต่เดิมก็อยู่แถวบ้าน เรานี้แหละ แล้วก็พากันอพยพต่อๆ กันไป (นางปวน พรมตา : สัมภาษณ์, ๒ มกราคม ๒๕๕๒)...

รูป ๒.๑ แสดงอนุสาวรีย์เจ้าฟ้าอำมมาร ปฐมกษัตริย์ในตำนานผู้ครองเมืองลับแล

ทั้งนี้จากข้อมูลในการสัมภาษณ์คนในชุมชนแล้ว จึงได้ร่วมกันจัดกิจกรรมรู้จักตัวตนสืบค้นประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ตามรายละเอียดของกิจกรรมใน Action Plane นั้นได้มีการจัดเวทีเสวนา และสืบค้นประวัติศาสตร์ของชุมชนร่วมกันกับคนที่ชุมชน โดยได้นิทานที่เป็นตำนานของชุมชน และตำนานการสร้างเมืองลับแล สามารถถอดสรุปความได้ ดังนี้

ตำนานการสร้างเมืองลับแลนั้น มีการตั้งถิ่นฐานและการสร้างเมืองลับแลไว้ เมื่อประมาณพุทธศักราช ๑๕๐๐ อาณาจักรโยนกนคร หรือที่รู้จักกันอีกชื่อหนึ่งว่า อาณาจักรโยนกเชียงแสน มีนครเชียงแสนเป็นราชธานี (ปัจจุบัน คือ อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย) ได้เกิดการรบพุ่งกันอยู่เสมอ และมีโรคระบาดเกิดขึ้นทั่วไป จึงมีราษฎรอาณาจักรโยนกเชียงแสนประมาณ ๒๐ ครอบครัว เกิดความเบื่อหน่ายการทำสงครามมีความประสงค์จะหาทำเลที่ตั้งถิ่นฐานแห่งใหม่ ได้พร้อมใจกันยกให้หนานคำลือ และหนานคำแสนเป็นหัวหน้าอพยพครอบครัวพร้อมทั้งลูกหลาน ทรัพย์สมบัติเท่าที่พอจะนำไปได้บรรทุกใส่หลังช้าง หลังม้า วัวต่าง เดินทางล่องใต้ โดยได้รับคำบอกเล่าจากวิญญาณ “เจ้าปู่พญาแก้ววงเมือง” ว่ามีแหล่งทำมาหากินที่อุดมสมบูรณ์ มีน้ำชุ่มดินดำและลำธารไหลตลอดฤดูกาล ดินฟ้าอากาศร่มเย็นไม่ร้อนไม่หนาวจนเกินไป

ราษฎรอาณาจักรโยนกเชียงแสนทั้ง ๒๐ ครอบครัวจึงได้อัญเชิญวิญญาณของ “เจ้าปู่พญาแก้ววงเมือง” ไปด้วยเพื่อเสาะแสวงหาแหล่งทำมาหากินที่เหมาะสมตามความฝัน การเดินทาง ใช้เวลายาวนาน ผ่านจังหวัดลำปางและจังหวัดแพร่ ยังไม่พบแหล่งทำมาหากินที่เหมาะสม ตามที่กล่าวไว้ จนในที่สุดได้บรรลุลถึงหุบเขาลับแล เห็นว่ามีลักษณะภูมิประเทศถูกต้องตรงกับความฝันทุกประการคือ ดินแดนนี้ประกอบด้วยน้ำตก ธารน้ำไหลเย็น ดินฟ้าอากาศสบายชุ่มชื้น มีภูเขาเตี้ยๆ อุดมสมบูรณ์ไปด้วยพันธุ์ไม้นานาชนิด แสงแดดส่องถึงพื้นดิน ราษฎรอาณาจักรโยนกเชียงแสนทั้ง ๒๐ ครอบครัว จึงตกลงใจตั้งถิ่นฐานที่ดินแดนแห่งนี้โดยได้เดินทางมาถึงเมื่อเวลาตอนเย็น(ยามแสง)เลยตั้งชื่อบ้านว่า บ้านลับแล และเริ่มก่อสร้างเมืองครั้งแรกขึ้นที่บ้านเชียงแสน ส่วนสัตว์พาหนะ ช้าง ม้า วัว ควาย ที่นำมาด้วยก็จัดให้อยู่ที่บ้านคอกช้าง และบ้านคอกควาย เมื่อตั้งบ้านเรือนเรียบร้อยแล้ว จึงมีการประชุมเลือกผู้ปกครองขึ้น ที่ประชุมมีมติแต่งตั้งให้หนานคำลือเป็นเจ้าแคว้น (เทียบเท่าตำแหน่งกำนัน) และยกหนานคำแสนเป็นเจ้าหลัก (เทียบเท่าตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน) ช่วยกันปกครองราษฎรเมืองลับแลให้ได้รับความร่มเย็นเป็นสุขทั่วหน้ากัน

หลังจากที่หนานคำลือ (เจ้าแคว้น) และหนานคำแสน (เจ้าหลัก) สร้างบ้านแปงเมืองที่ลับแลเรียบร้อยแล้ว จึงคิดกลับไปเยี่ยมบ้านเกิดเมืองนอนที่อาณาจักรโยนกเชียงแสนเพื่อนำข่าวสารความสำเร็จในการสร้างเมืองลับแลนี้ไปรายงานให้ญาติพี่น้องทราบ เมื่อเจ้าแคว้นและเจ้าหลัก นำราษฎรในเมืองลับแลกลับถึงอาณาจักรโยนกเชียงแสน ได้เข้าเฝ้าพระเจ้าเรืองธิราช กษัตริย์แห่งอาณาจักรโยนกเชียงแสน ได้กราบทูลถึงความเป็นไปของการอพยพ และความเป็นอยู่ของราษฎรที่

ไปตั้งถิ่นฐานที่เมืองลับแลต่อพระเจ้าเรืองธิราช และขอพระราชทานพระสงฆ์และพระไตรปิฎกเพื่อไปเผยแพร่วรรณศาสนาที่เมืองลับแลด้วย

พระเจ้าเรืองธิราชทรงสนพระทัยเป็นอย่างยิ่ง จึงโปรดพระราชทานให้ศีลให้พรและขอให้ราษฎรเมืองลับแลอยู่กันอย่างเป็นสุข พร้อมกันนั้นได้พระราชทานพระสงฆ์จำนวน ๖ รูป พระธรรมพระไตรปิฎก และเครื่องใช้สอยเกี่ยวกับศาสนพิธี มอบให้หนานคำลือ (เจ้าแคว้น) นำไปเผยแพร่วรรณศาสนาที่เมืองลับแลต่อไป ครั้นเจ้าแคว้นกลับถึงเมืองลับแลแล้วราษฎรมีความยินดีมาก จึงได้ช่วยกันสร้างวัดแห่งแรกของเมืองลับแลขึ้นชื่อว่า “วัดเหง้าเจ้ามูลศรัทธา” (ปัจจุบันคือ วัดใหม่ อยู่ตำบลฝายหลวงในปัจจุบันนี้) นับว่าราษฎรเมืองลับแลมีความศรัทธา และนับถือพระพุทธศาสนามาตั้งแต่ระยะเริ่มแรกของการตั้งถิ่นฐานของการก่อสร้างเมืองลับแล

ต่อมาเจ้าแคว้นมีธิดาคนหนึ่งชื่อ นางสุมาลี เจ้าหลักก็มีธิดาคนหนึ่งเช่นกัน คือ นางสุมาลา ทั้งสองสาวมีรูปร่างหน้าตาสวยงาม กิริยามารยาทเรียบร้อยตรงตามลักษณะเบญจกัลยาณีทุกประการ นางทั้งสองมีสติปัญญาเฉลียวฉลาด มีอุปนิสัยชอบการเย็บปักถักร้อยสามารถประดิษฐ์คิดค้นงานประดิษฐ์ต่างๆ ได้อย่างสวยงาม ได้เริ่มประดิษฐ์หูกทอผ้าแบบพิสดารขึ้น มีการทอผ้าชิ้นดินจก ชิ้นมุกไหม หน้าหมอนหก หน้าหมอนแปด ผูกุลดา ผ้าห่มหัวเก็บ ฯลฯ และยังชักชวนอบรมสั่งสอนให้หญิงสาวในเมืองลับแลรู้จักทำหัตถกรรมดังกล่าวให้แพร่หลายทั่วไปในเมืองลับแลด้วยความสามารถในการประดิษฐ์หัตถกรรมของนางสุมาลีและนางสุมาลานี้ ยังความปลาบปลื้มให้แก่เจ้าแคว้น และเจ้าหลักเป็นอันมาก ทั้งสองประสพจะนำสิ่งประดิษฐ์ต่างๆ เหล่านี้ถวายแด่พระเจ้าเรืองธิราช

เจ้าแคว้นและเจ้าหลักจึงรวบรวมสิ่งประดิษฐ์ทั้งงดงามนานาชนิด พร้อมด้วยนางสุมาลี และนางสุมาลาออกเดินทางไปอาณาจักรโยนกเชียงแสนอีกครั้งหนึ่ง เมื่อถึงราชธานีของอาณาจักรโยนกเชียงแสน จึงได้นำสิ่งประดิษฐ์ต่างๆ เข้าเฝ้าถวายต่อพระเจ้าเรืองธิราช พระองค์ได้ทอดพระเนตรสิ่งประดิษฐ์ต่างๆ ที่นำมาจากเมืองลับแลด้วยความสนพระทัย และทรงพอพระทัยเป็นอันมาก ตรัสชมเชยและมีรับสั่งให้นางมหาเทวีและนางข้าไททั้งหลายในพระองค์ได้แต่งदानุห้อยผ้าชิ้นดินจก พร้อมทั้งถามถึงช่างผู้ประดิษฐ์ เจ้าแคว้นได้กราบทูลว่าเป็นฝีมือของนางสุมาลี และนางสุมาลาซึ่งเป็นธิดาของตนและธิดาของหนานคำแสน (เจ้าหลัก) พระองค์จึงรับสั่งให้นำช่างฝีมือทั้งสองเข้าเฝ้าเพื่อดูตัว เจ้าแคว้นได้นำนางสุมาลีและนางสุมาลาเข้าเฝ้าพระเจ้าเรืองธิราชตามรับสั่ง พระองค์พิเคราะห์ และพิจารณาแล้วเห็นว่าหญิงสาวทั้งสองมีลักษณะรูปพรรณผิวดำกับสามัญชนทั่วไป คือ มีคุณสมบัติครบถ้วนทุกประการที่จะเป็นชายาของเจ้าฟ้าอำมมาราชบุตรของพระองค์ได้ จึงเฝ้าปากขอนางทั้งสองต่อเจ้าแคว้นและเจ้าหลักเพื่อให้เป็นชายาราชบุตรของพระองค์ เจ้าแคว้น และเจ้าหลักไม่ขัดข้อง พระเจ้าเรืองธิราชจึงประกาศกำหนดให้มีพิธีอภิเษกสมรสเจ้าฟ้าอำมมาราชบุตรกับ

นางสุมาลี และนางสุมาลาภายใน ๖ เดือน ครึ่งถึงกำหนด ๖ เดือนแล้ว เจ้าฟ้าฮ่อมราชบุตรพร้อมด้วย พระญาติ สมณชีพรามณ์ ทหาร ข้าทาสบริวารได้ตกแต่งขบวนขันหมากแห่แหนจากอาณาจักร โยนกเชียงแสนเดินทางมุ่งมายังเมืองลับแล ครึ่งเมื่อถึงเมืองลับแลได้จัดพิธีอภิเษกสมรสระหว่าง เจ้าฟ้าฮ่อมกุมารกับนางสุมาลี และนางสุมาลาตรงตามราชประเพณีทุกประการ หลังจากอภิเษกสมรส แล้ว เจ้าฟ้าฮ่อมกุมารได้แต่งตั้งให้นางสุมาลี และนางสุมาลาเป็นพระชายาฝ่ายซ้าย และฝ่ายขวาของ พระองค์ และได้สร้างวังขึ้นใกล้เคียงกับวัดป่าแก้วเรไร (ปัจจุบัน คือ บริเวณวัดเจดีย์คีรีวิหาร ซึ่งยังมี ซากคูเวียงปรากฏอยู่)

เจ้าฟ้าฮ่อมกุมารได้เป็นกษัตริย์พระองค์แรกที่ปกครองเมืองลับแล ต่อจากนั้นได้มีราษฎรคนไทยจากดินแดนอื่นอพยพมาตั้งถิ่นฐานที่เมืองลับแลเพิ่มมากขึ้น เจ้าฟ้าฮ่อมกุมารได้จัดสรรที่ดิน ให้แก่ราษฎรตั้งหลักฐานตามความเหมาะสม โดยราษฎรที่มีเชื้อสายมาจากอาณาจักร โยนกเชียงแสน ให้ตั้งบ้านเรือนตั้งแต่บ้านคอกช้าง คอกควาย บ้านต้นเกลือ (ต้นเกี้ยว) บ้านเชียงแสน บ้านลับแลง (บ้านท้องลับแล) ส่วนราษฎรที่มีเชื้อสายมาจากเวียงจันทน์ ให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านยางกระคาย บ้านนาแก้ว และบ้านนาทะเล

จึงสันนิษฐานได้ว่าราษฎรของบ้านท้องลับแลมีเชื้อสายไท-ขวน มาจากเมืองเชียงแสน แห่ง อาณาจักรล้านนาโบราณ (ปัจจุบันเมืองเชียงแสนอยู่ในเขตพื้นที่ของจังหวัดเชียงราย) ได้อพยพมาตั้ง หลักแหล่งอยู่ในปัจจุบัน โดยการนำของหนานคำลือ และหนานคำแสนเมื่อมาถึงที่อยู่ปัจจุบัน มองเห็นสภาพอันอุดมสมบูรณ์ จึงตั้งหลักแหล่งกันอยู่ที่นี่ในช่วงตะวันลับยามแสง (ตะวันตกดิน) จึง เรียกดินแดนแถบนี้ว่า “บ้านลับแลง” จากนั้นได้มีการส่งเครื่องบรรณาการไปถวายให้กับพระเจ้า เรืองธิราชผู้ครองเมืองเชียงแสนและได้รับพระราชทานพระไตรปิฎกพร้อมทั้งได้เชิญให้เจ้าฟ้า ฮ่อมราชกุมารมาปกครองเมืองลับแล ต่อมาทางราชการเปลี่ยนชื่อบ้านลับแลให้เป็น บ้านท้องลับแล ในภายหลังช่วงของการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน ได้มีการแบ่งหมู่บ้านจากหมู่ ๗ บ้านท้องลับแล โดย เพิ่มเป็นหมู่ ๑๐ บ้านท้องลับแลพัฒนา

๒.๔.๒ สภาพทั่วไป (บริบททางสังคม) ของบ้านท้องลับแล

๒.๔.๒.๑ ที่ตั้ง

บ้านท้องลับแล หมู่ ๗ และหมู่ ๑๐ ตำบลฝายหลวง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอลับแล ประมาณ ๓ กิโลเมตร

๒.๔.๒.๒ ลักษณะภูมิประเทศ

สภาพพื้นที่เป็นที่ราบและมีภูเขาสูง มีอาณาเขตติดต่อกับท้องถิ่นอื่น ดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับ บ้านท่ามแล้ง หมู่ ๘

ทิศใต้ ติดกับ บ้านนารี หมู่ ๓

ทิศตะวันออก ติดกับ บ้านปากกล้วย หมู่ ๖

ทิศตะวันตก ติดกับ อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย

๒.๔.๒.๓ จำนวนประชากร

ประชากร ทั้งสิ้นประมาณ ๑,๒๐๐ คน จำนวนครัวเรือน ๔๐๐ ครัวเรือน

๒.๔.๒.๔ สภาพเศรษฐกิจ

อาชีพ

- ๑) การประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น การทำนาข้าว, ปลูกหอม, ปลูกไม้ผล (ทุเรียน, ลำไย, ลองกอง)
- ๒) การปศุสัตว์ ราษฎรมีอาชีพในการเลี้ยงสัตว์ คือ โค กระบือ, หมู และ ไก่ เพื่อเสริมรายได้
- ๓) การทำอุตสาหกรรมในครัวเรือน เช่น ทำขนม, ไม้กวาด, เข่ง, ข้าวแคบ, โรงสีขนาดเล็ก ฯลฯ

หน่วยธุรกิจในพื้นที่

- ๑) ปั้มน้ำมันและก๊าซ จำนวน ๑ แห่ง
- ๒) โรงสีข้าวขนาดเล็ก จำนวน ๑ แห่ง

๒.๔.๒.๕ สภาพทางสังคม

การศึกษา

- ๑) โรงเรียนประถมศึกษา จำนวน ๑ แห่ง
- ๒) ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน จำนวน ๒ แห่ง

สถาบันและองค์กรทางศาสนา

- ๑) วัด ๑ แห่ง
- ๒) สำนักสงฆ์ ๑ แห่ง

การสาธารณสุข

- ๑) สถานีอนามัยประจำตำบล / หมู่บ้าน จำนวน ๑ แห่ง
- ๒) อัตราการมีและใช้ส้วมราดน้ำ ร้อยละ ๑๐๐

การบริการขั้นพื้นฐาน

- ๑) การคมนาคม มีเส้นทางสัญจรระหว่างหมู่บ้านมีความสะดวกในระดับหนึ่ง
- ๒) การโทรคมนาคม มีโทรศัพท์ติดตั้งตามครัวเรือน และโทรศัพท์สาธารณะ เข้าถึงในหมู่บ้าน
- ๓) การไฟฟ้า มีการบริการด้านไฟฟ้าคิดเป็นร้อยละ ๑๐๐

- ๔) แหล่งน้ำธรรมชาติ ลำห้วย, ลำน้ำ ๑ สาย คือ ห้วยพลู
- ๕) แหล่งน้ำที่สร้างขึ้น มี ฝาย ๔ แห่ง และสระเก็บน้ำเพื่ออีกการเกษตร ๒ แห่ง
- ๒.๔.๒.๖ ข้อมูลอื่นๆ
- ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่
- ๑) ป่าเตรียมการตาม มติ ครม . หมายเลข ๕๘
- ๒) ป่าสงวนแห่งชาติ ห้วยช้าง – ห้วยปูเจ้า
- ๓) สวนป่าชุมชน (หมู่ที่ ๗)
- มวลชนจัดตั้ง
- ๑) ลูกเสือชาวบ้าน ๒ รุ่น ๓๐๐ คน
- ๒) ตำรวจบ้าน
- ๓) กลุ่มแม่บ้าน
- ๔) กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต
- ๕) กลุ่มผู้ใช้น้ำเพื่อการผลิต

๒.๕ อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนบ้านท้องลับแล

๒.๕.๑ ความหมายและลักษณะสำคัญของอัตลักษณ์

อัตลักษณ์ (Identity) เป็นความรู้สึกนึกคิดที่บุคคลมีต่อตนเองว่า “ฉันคือใคร” ซึ่งจะเกิดขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวเรากับบุคคลคนอื่น โดยผ่านการมองตนเอง และการที่คนอื่นมองเรา อัตลักษณ์ต้องการความตระหนัก (Awareness) ในตัวเราและพื้นฐานของการเลือกบางอย่าง นั่นคือ เราจะต้องแสดงตนหรือยอมรับอย่างตั้งใจกับอัตลักษณ์ที่เราเลือก ความสำคัญของการแสดงตนก็คือ การระบุได้ว่าเรามีอัตลักษณ์เหมือนกลุ่มหนึ่งและมีความแตกต่างจากกลุ่มอื่นอย่างไร และ “ฉันเป็นใคร” ในสายตาคนอื่น (นัทธนัย ประสานนาม, ๒๕๕๐ :๔๕)

คำว่า “อัตลักษณ์” มีความแตกต่างจากคำว่า “บุคลิกภาพ” เนื่องจากบุคคลอาจมีความเหมือนกันได้ในแง่ของบุคลิกภาพ เช่น มีนิสัยหรือลักษณะที่เหมือนกันได้ แต่การเหมือนกันในด้านอัตลักษณ์ของบุคคลนั้นจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมีความรู้สึกร่วมกันในด้านการตระหนักรู้ (Awareness) บางอย่างเกี่ยวกับตัวตนของเรา หมายถึง การยอมรับความเป็นตัวตน ประกอบกับการแสดงตัวตน (Making Oneself) ให้เห็นว่ามีความเหมือนหรือแตกต่างอย่างไรกับกลุ่มหรือบุคคลอื่น

การที่เลือกนิยามความหมายของตนเองและแสดงตนเองต่อบุคคลหรือสังคมว่าเราเป็นใคร นั้น เป็นกระบวนการของการเลือกใช้ และแสดงออกซึ่งจะทำให้รู้ว่าเราเหมือนหรือแตกต่างจากคนอื่นหรือกลุ่มอื่นอย่างไร โดยผ่านระบบของการใช้สัญลักษณ์ (Symbol) ซึ่งเป็นสิ่งที่ประกอบกันทั้ง

ด้านอารมณ์ความรู้สึกภายในตัวเรา และกระบวนการของโลกภายนอกที่เราเกี่ยวข้อง เพราะมนุษย์เลือกใช้ความหมายหรือเปลี่ยนแปลงความหมายที่เกี่ยวกับตนเองทั้งในกระบวนการที่เขาสัมพันธ์กับโลก และในส่วนของตัวตนที่มันซ้อนทับกันอยู่ ดังนั้นจึงมีการจัดแบ่งประเภทของอัตลักษณ์เป็น ๒ ระดับ คือ ระดับอัตลักษณ์ส่วนบุคคล (Personal Identity) และระดับอัตลักษณ์ทางสังคม (Social Identity) เช่นการที่สังคมกำหนดบทบาทหน้าที่ และตำแหน่งทางสังคมให้กับเรา บทบาทความเป็นลูก ความเป็นเพื่อน หรือตำแหน่งในที่ทำงาน ระบบคุณค่าที่ติดตัวเรามาตั้งแต่เกิด ทำให้เราเรียนรู้และเลือกที่จะนิยามตนเองให้เหมาะสมในสังคม และมีการเคลื่อนไหวปรับเปลี่ยนไปตามบริบท เช่นเมื่ออยู่ในครอบครัวก็จะมีบทบาทเป็นลูก เป็นพี่น้อง บางครั้งบทบาท และตำแหน่งอาจซ้อนทับกัน เช่นเราเป็นนักศึกษาในขณะที่เป็นสมาชิกของกลุ่มเพื่อนในชั้นเรียน เป็นต้น อัตลักษณ์ที่เราเลือกหยิบมาใช้ในการนิยามตนเองทั้งต่อสังคม และต่อตัวเรานั้นเกิดขึ้นได้โดยผ่านระบบการสร้างภาพแทนความจริง (Representation) เพราะ การแสดงออกซึ่งความสัมพันธ์ต่างๆ จะกระทำโดยผ่านระบบสัญลักษณ์ที่หลากหลายรูปแบบ เช่นบุคคลเลือกแต่งกายเพื่อแสดงความเป็นสมาชิกของสถาบัน หรือแต่ละสถานศึกษามีการเลือกใช้สี สัญลักษณ์หรือเครื่องแบบที่แตกต่างกันออกไป ก็เพื่อแสดงความเป็นตัวตนให้กับบุคคลรับรู้ แต่อย่างไรก็ตามการที่เรามองตัวเรา และพยายามเลือกนิยามความหมายเพื่อแสดงความเป็นตัวตนของแต่ละบุคคล กับสิ่งที่คนอื่นมองเห็นในตัวเราว่าอย่างไร นั้นมันอาจไม่สอดคล้องกันเสมอไป

อัตลักษณ์จะเกิดขึ้นจากการปฏิสังสรรค์ทั้งระหว่างบุคคลในสังคม และภายในตัวเอง ในแต่ละบุคคลอาจมีอัตลักษณ์ที่หลากหลาย แต่จะมีการเลือกเอาเพียงอัตลักษณ์ใดอัตลักษณ์หนึ่งที่ตนยอมรับ นำมาใช้ภายใต้เงื่อนไขของบริบทในช่วงเวลา และพื้นที่ และอัตลักษณ์นี้อาจถูกกำหนดได้ทั้งจากบุคคลเป็นผู้กำหนดตนเองหรือถูกกำหนดตำแหน่งแห่งที่ของบุคคลโดยสังคมก็ได้ การกำหนดอัตลักษณ์นี้เกิดขึ้นบนกระบวนการคิดเกี่ยวกับระบบของความแตกต่าง ระบบของความหลากหลาย และการตั้งคำถามว่าอัตลักษณ์ที่จะสร้างขึ้นนั้นมีความเชื่อมโยงกับสังคมอย่างไร

ดังนั้นอัตลักษณ์กับสังคมจึงเป็นเรื่องที่แยกกันไม่ออก เนื่องจากการนิยามความเป็นตัวตนของอัตลักษณ์นั้นต้องมีการอ้างอิงกับสังคม แม้จะเป็นในระดับตัวบุคคลก็ยังคงมีการนิยามตนเองว่ามีตำแหน่งแห่งที่ หรือมีบทบาทอย่างไรในสังคมที่บุคคลอาศัยอยู่

โดยอัตลักษณ์ถูกสร้าง และก่อตัวขึ้นมา โดยผ่านการปฏิสังสรรค์ระหว่างบุคคล ในบุคคลหนึ่งๆ ก็จะมีอัตลักษณ์ที่หลากหลาย และเมื่อบุคคลยอมรับในอัตลักษณ์ใดอัตลักษณ์หนึ่งในขณะเวลานั้นมันมีกระบวนการที่แตกต่างกันในการแทนที่ ในขณะที่บุคคลทำการกำหนดตำแหน่งของตนเอง และถูกกำหนดตำแหน่งในทางสังคม กระบวนการที่เกิดขึ้นนี้ได้ คำนึงถึงจุดเน้นที่ความแตกต่าง และความหลากหลายในการสร้างอัตลักษณ์ที่เท่าเทียมกับการตั้งคำถามว่าอัตลักษณ์

ทั้งหลายนี้ได้เชื่อมโยงกับสังคมได้อย่างไร การมุ่งเป้าหมายไปที่ความสำคัญต่อมุมมองทางสังคมของอัตลักษณ์จะนำเราไปสำรวจโครงสร้างต่างๆ โดยผ่านชีวิตของเราที่ถูกจัดการอัตลักษณ์ต่างๆ ของเราที่ถูกจัดเก็บไว้เข้าที่ด้วยโครงสร้างต่างๆ ทางสังคม และเราก็มีส่วนร่วมในการก่อตัวขึ้นของอัตลักษณ์ในตัวเราเองด้วยเช่นกัน (Kath ๒๐๐๐ ; อ้างใน พิธิษฐ์, ๒๕๔๕ : ๕-๖)

การเปลี่ยนแปลงความหมายของอัตลักษณ์ ที่ปรากฏขึ้นมามีความสัมพันธ์อย่างมากกับการทำความเข้าใจในการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมในปัจจุบัน ในบริบทของโลกาภิวัตน์ มิติเวลาที่เร่งเร็วขึ้น และมิติพื้นที่ที่ดูหดแคบเข้ามาเพราะการปฏิวัติเทคโนโลยีการสื่อสารทำให้ การเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมเป็นไปอย่างหลากหลาย และซับซ้อน และรวดเร็ว การเปลี่ยนแปลงประสบการณ์เกี่ยวกับเวลา พื้นที่ และแบบแผนการให้คุณค่า การใช้ชีวิตประจำวันมีผลอย่างยิ่งต่อความรู้สึกที่เรามีเกี่ยวกับตนเอง สิ่งที่เคยเป็นมาตรฐานของระบบคุณค่า และการนิยามอัตลักษณ์ ไม่ว่าจะเป็นคุณค่าทางศาสนา ค่านิยมเรื่องเพศ คุณค่าประเพณีวัฒนธรรมเก่าๆ หรือค่านิยมของกลุ่มชาติพันธุ์ ล้วนแล้วกระทบกระทั่งในรูปแบบต่างๆ จากพลังของโลกาภิวัตน์ การปรับเปลี่ยนนี้แสดงออกได้หลายลักษณะ ทั้งในระดับจุลภาคในแง่แบบแผนชีวิตประจำวันของปัจเจกชน ในแง่การมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น จนถึงระดับที่กลายเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม เราจะเห็นได้จากขบวนการทางศาสนา ชาติพันธุ์ และวัฒนธรรมใหม่ที่เกิดขึ้นมาราวกับดอกเห็ดในประเทศต่างๆ โดยมันเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่ทำให้ต้องมีการทบทวนคำว่า "วัฒนธรรม" หรือ "ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม" กันใหม่ ขบวนการเหล่านี้ต้องการเสนอความหมาย และทิศทางใหม่ในเชิงสังคม วัฒนธรรม กระบวนการสร้างตัวตน และอัตลักษณ์ของกลุ่มเกิดจากการผสมผสานองค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่ซับซ้อน

๒.๕.๒ ข้อมูลทางวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชนบ้านท้องถับแล

๒.๕.๒.๑ ความเชื่อของชุมชนบ้านท้องถับแล

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามในส่วนของความเชื่อของคนไท-ยวนชุมชนบ้านท้องถับแล ได้พบความเชื่อของคนในชุมชน จำแนกได้ ดังนี้

๒.๕.๒.๑.๑ ความเชื่อเกี่ยวกับผี

ความเชื่อเกี่ยวกับผีของคนไท-ยวนที่บ้านถับแลนั้นมีมาอย่างช้านานโดยส่วนใหญ่เป็นลักษณะของการเล่าแบบปากต่อปาก ในบางกรณีก็เป็นลักษณะของการทำพิธีกรรมต่างๆ เพื่อเลี้ยงส่งให้กับผีที่ชาวบ้านให้การนับถือหรือเกรงกลัวว่าจะมาทำร้าย ซึ่งผีในชุมชนบ้านท้องถับแลสามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท คือ ผีให้คุณ และผีให้โทษ

๑) ผีให้คุณ คือ ผีที่อำนวยความสะดวก ปกป้องคุ้มครอง ดูแลรักษา คนในชุมชน ตลอดจนอาคารบ้านเรือน ้วดวอาราม หรือสถานที่ต่างๆ ซึ่งชาวบ้านจะให้ยาทำว (ร่างทรง)

ติดต่อสื่อสารกับผีเหล่านี้เพื่อสอบถามความเป็นอยู่ของบ้านเมือง คนหาย รักษาอาการเจ็บป่วย มีรายละเอียดดังนี้

๑.๑ เจ้าฟ้าอำมกุมาร คือ ดวงวิญญาณของกษัตริย์ผู้ครองเมืองลับแล พระองค์แรก โดยมีหน้าที่ให้ความดูแล คຸ້ມກອງ ปกป้องรักษาบ้านเมืองให้มีความร่มเย็นเป็นสุข ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล

๑.๒ เจ้าพญาแก้วกຸ້ມ (เจ้าพญาแก้ววงเมือง) คือ ดวงวิญญาณน้องของเจ้าฟ้าอำมกุมาร มีศักดิ์เป็นน้องต่างมารดาของเจ้าฟ้าอำมกุมาร มีหน้าที่รักษาอาการเจ็บไข้คนในชุมชน

๑.๓ เจ้าปู่ส่าง คือ ดวงวิญญาณคนรับใช้ ของเจ้าฟ้าอำมกุมารและเจ้าพญาแก้วกຸ້ມ มีหน้าที่คอยรับใช้งานตามที่เจ้านายทั้งสองสั่ง หรืองานเล็กน้อยๆ ที่ชาวบ้านขอความช่วยเหลือ เช่น ชาวบ้านเวลาเดินทางไปไหนมาไหนไกลๆ ก็มักจะเรียกหรือเชิญให้เจ้าปู่ส่างเดินทางไปด้วยเพื่อการอารักขาคຸ້ມກອງในระหว่างการเดินทาง หรือการที่ชาวบ้านต้องบ้ายหมากบ้ายพลู (ใช้หมากและพลูทาด้วยปูนขาวสำหรับการกินหมาก) แล้วมัดด้วยด้ายมงคล แล้วนำไปแขวนไว้ยังเหนือประตูหรือหน้าต่างบ้าน เพื่อติดสินบนให้เจ้าปู่ส่างช่วยหาของให้พบ หรือช่วยให้ไม่ต้องถูกเกณฑ์ทหาร เป็นต้น

๑.๔ ผีพ่อขาแม่ขา (ผีปู่ผีย่า) คือ ผีบรรพบุรุษ ที่เครือญาติในสายสกุลนั้นๆ ต้องให้ความเคารพยำเกรง จะสิ่งประจำอยู่ในหิ้งผีประจำบ้านต้นสายสกุล หากลูกหลานบ้านใดจัดงานพิธีสำคัญ เช่น บวชพระ แต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ ก็จะต้องบ้ายหมากบ้ายพลู (ใช้หมากและพลูทาด้วยปูนขาวสำหรับการกินหมาก) มาขึ้นโยง (บอกกล่าว) หรือไม่ก็ต้องเอาผ้าไตรจีวรที่ใช้สำหรับการบวชพระมาขึ้นโยงเพื่อแบ่งส่วนบุญส่วนกุศลให้ เพราะถ้าไม่ทำจะเกิดเหตุเภทภัยแก่ลูกหลานได้ เนื่องจากผีพ่อขาแม่ขาไม่พอใจ แต่ถ้าทำแล้วก็จะเจอแต่ความสุขสวัสดิ์ งานที่ทำสำเร็จลุล่วง

๑.๕ ผีที่ใหญ่ คือ ผีต้นตระกูล จะสิงอยู่ตามคຸ້ມบ้าน กองบ้าน (ชอย) สนวนห่าง (สวนป่ากลางบ้าน) หรือในวัดกลางบ้านก็มี ตามแต่ย่ำท้าว (ร่างทรง) จะบอกว่าต้นผียຸ່ນ ที่ใด โดยผีที่ใหญ่จะให้คุณเกี่ยวกับการดูแลเด็กที่จะเกิดมาใหม่ในสายตระกูลให้มีสุขภาพร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรง ซึ่งพ่อแม่ของเด็กทารกที่เกิดใหม่นั้นจะต้องจัดหาของเลี้ยงผีตามที่ร่างทรงบอก หากลูกที่เกิดใหม่เป็นชายจะต้องจัดขันหมากผีเลี้ยงส่งให้กับผีที่ใหญ่ตามจำนวนที่ผีต้องการ แต่หากลูกเป็นหญิงก็ต้องเสียบหัวหมูต้มหรือ หมูเป็นทั้งตัวซึ่งจะต้องทำการเชือดกับที่ตามแต่ความแรงของผีต้นตระกูลนั้นๆ

๒) ผีให้โทษ คือ ผีหรือวิญญาณที่เร่ร่อน ไม่มีผู้ให้การดูแลหรือเลี้ยงส่ง ซึ่งจะคอยทำร้ายหรือหลอกหลอนชาวบ้านในชุมชน ให้ได้รับความเจ็บไข้ ไม่สบาย หรือทำมาค้าขายกิจการงานต่างๆ ไม่เจริญ แบ่งได้ ดังนี้

๒.๑ ผีกละ คือ ดวงวิญญาณที่หิวโหย อาจเกิดจากคนเลี้ยงไม่ดี หรือญาติพี่น้องไม่ใส่ใจดูแล จนต้องหิวโหย ออกมาเข้าสิงร่างคนเพื่อกินครวโน (อวัยวะภายใน) เมื่อกินอิ่มก็จะออกจากร่างเพื่อออกไปเสาะหาร่างอื่นอยู่หรือกินต่อไป ชาวบ้านเล่าว่า หากผีกละเข้าสิงร่างของหญิงสาว จะทำให้หญิงผู้นั้นนั่งดงามแค้นแค้นระเรื่อ ยิ่งดึกยิ่งงามกว่าผู้ใดในหมู่บ้าน หากเราใช้หางใบตองกล้วยหก (กล้วยป่า) ตายพรายนั่งทับแล้วก็นักดูหญิงคนนั้นก็จะเห็นอืวอก (ค้าง) มาเกาะบนบ่าของหญิงสาวผู้นั้น และคอยเลบลิ้นเลียแค้นให้แค้นระเรื่ออยู่ตลอดเวลา ซึ่งจะติดต่อเชื้อผีโดยการรับส่งสมบัติจากเก้าผี (ตันผี) เช่น ผ้าชิ้น เงินทอง เป็นต้น

๒.๒ ผีโพง คือ ผีหรือดวงวิญญาณที่หิวโหยแต่จะชอบกินของสดของเน่าของสกปรก ของเหม็นคาวต่างๆ เช่น ผีโพงจะชอบกบเขียดเป็นๆ โดยจะทำการดูดเมือกคาวของกบเขียดจนหมดแล้วทิ้งซากไว้เกลื่อนตามคันนา เล่ากันว่าจุมูกของผีโพงจะสว่างดังลูกไฟเพื่อใช้ในการส่องหากิน หากเราไปเจอผีโพงที่เป็นหญิง มันจะมอมแก้วแหวนเงินทองให้เพื่อเป็นค่าจ้างรางวัล เพราะจะได้ไม่ต้องไปบอกใครให้รู้ แต่พอรุ่งเช้าแก้วแหวนเงินทองเหล่านั้นก็จะกลายเป็นดอกหญ้า ก้อนขี้ไก่ หรือของเน่าเสียอื่นๆ แต่หากเราเจอผีโพงที่เป็นชายมันจะเอามือคาบเข้าไล่ฟันผู้ที่พบเห็น

๒.๓ ผีขี้กษ คือ ดวงวิญญาณของผีที่ดุร้าย มีร่างกายใหญ่โต ชอบกินของสดของคาว มักอาศัยสิงอยู่ตามลำเหมือง ร่องน้ำลึก ป่าท้ายหมู่บ้าน ชอบลักซ่อนเด็กๆ

๒.๔ ผีเงือก คือ ผีประจำแม่น้ำ หนอง บึง มีรูปร่างเหมือนนางเงือกในวรรณคดีแต่ตัวจะเล็กกว่ามาก และมีเขี้ยวโง้งยาว ชอบจับเด็กที่เล่นน้ำลึกๆ ไปกิน มีเรื่องเล่าที่ชาวบ้านเล่าสืบต่อกันในเรื่องของผีเงือกที่เกี่ยวข้องกับชั้นลับแลง ว่า มีอยู่วันหนึ่ง มีหญิงสาวลึกลับรูปร่างอัปลักษณ์ คนหนึ่งได้เข้ามาในหมู่บ้านเพื่อมาขอยืมฟืม (อุปกรณ์ในการทอผ้า) ชาวบ้านเพื่อไปทอผ้า แต่ไม่มีใครยอมให้นางยืม จนเหลือแต่เพียงย่าเฒ่าแม่ฮ้าง (แม่ม่ายที่เกิดจากสามีหนีละ) ที่เกิดความเอ็นดู และความสงสาร จึงให้หญิงคนนั้นยืมฟืมไป พอครบกำหนดวันที่ตกลงกันฟืมกัน หญิงลึกลับคนนั้นก็ได้อาฟืมมาคืนให้พร้อมกับก้อนคำ (ทองคำ) ย่าเฒ่าแม่ฮ้างเห็นทองคำก็ไม่นึกอยากได้จึงรับนำทองคำไปคืน โดยรีบเดินตามนางไปก็พบว่านางเดินลงหายไปใต้มันน้ำเรียกเท่าไรก็ไม่ขึ้นมา เมื่อกลับไปดูฟืม ก็พบเศษผ้าที่เหลือติดฟืมมาก็รู้สึกชอบจึงลองนำมาเป็นแบบเพื่อทอใช้สืบต่อกันมา จึงเป็นที่มาของคำว่า ชั้นลับแลงแซง (แบบ) ผีเงือก (ชั้นชนิดหนึ่งในจำนวนชั้นทั้ง ๘ ชนิดของไทย-ชนลับแลง)

๒.๕ ผีโป่ง ผีจำ คือ ผีหรือดวงวิญญาณที่สิงอยู่ตามป่าหรือที่ที่มีลักษณะเป็นดินโป่ง ดินพรุ มีน้ำขุ่นน้ำซึมตลอดทั้งปี ชาวบ้านเชื่อว่า หากไม่ไล่ผีโป่งผีจำไปแล้วจะไม่สามารถทำไร่ทำสวนได้ผลดี เพราะผี จะมารังควาน ทำให้อยู่ไม่เป็นสุข โดยการขับไล่ผีโป่งผีจำนี้ ชาวบ้านจะใช้ ข้าวพันก้อน ดอกไม้พันดวง ซึ่งได้จากการนำข้าวเหนียวปั้นเป็นก้อนเล็กๆ และฉีกกลีบ

ดอกไม้ให้เป็นฝอยๆ เช่น ดอกบานไม่รู้โรย หรือดอกดาวเรือง สมมุติให้มีจำนวน หนึ่งพันก้อน หนึ่งพันดอก แล้วนำไปกล่าวคำถวายให้กับพระประธานในวิหารในช่วงการตั้งกัณฑ์เทศน์มหาชาติ แล้วรอนจนจบ ก็ไปลาข้าวจากพระประธาน จึงนำไปฝังในที่ดินที่มีผีโป่ง ผีจำ ก็จะสามารถไล่ผีเหล่านี้ไปได้

๒.๖ ผีตายห่า ตายโหง คือ ผีหรือวิญญาณของผู้ที่ล่วงลับไปแล้วแต่ไม่สามารถไปเกิดได้ ยังคงเร่ร่อนขอส่วนบุญตามถนนหนทางในชุมชน ซึ่งผีเหล่านี้ล้วนเกิดจากการตายแบบฉับพลัน คือหมายถึง ตายแบบไม่รู้ตัว จึงทำให้ดวงวิญญาณไม่ไปสู่สุคติ เฝื่อนเวียนรื้อขอส่วนบุญ หรือข้าวปลาอาหาร ซึ่งมักจะไปเข้าสิงหรือเข้าฝัน หรือผูกขวัญคนที่ถึงคราวมีเคราะห์ ให้เจ็บไข้ได้ป่วย จนต้องเชิญยาทำว (ร่างทรง) มาทำพิธีปัดรังควานเลี้ยงส่งผีโดยใช้กระทงส่งผี สันฐานรูปสามเหลี่ยมด้านเท่าทำมาจากกาบกล้วยภายในปั้นหุ่นคนจากดินเหนียว นุ่งด้วยเศษผ้า พร้อมมีอาหารคือแกงส้ม แกงหวาน ซึ่งมาจากใบชะพลูหั่นฝอย ซอยพริก และหอมแดงคลุกเคล้าให้เข้ากัน สำหรับแกงส้มจะแตกต่างกับแกงหวานที่ แกงส้มจะต้องบีบน้ำมะกรูดใส่ลงไปด้วย ส่วนแกหวานนั้นจะต้องใส่น้ำอ้อยลงไป นอกจากนี้ ยังต้องใส่ จิ้นแห้ง (เนื้อแห้ง) ปลาตาย (ปลาแห้ง) กล้วย อ้อย พร้อมปั้นหุ่นดินเหนียวรูปหมูหมา กาไก่ ลงไปในกระทงด้วย แล้วจากนั้น ร่างทรงก็จะทำพิธีโดยการกล่าวคาถาพร้อมกับใช้ใบหนาดใบหนามกวาดวิญญาณของผีให้ออกจากร่างผู้ป่วย โดยเริ่มการกวาดจากศรีษะไปจนสุดปลายเท้าแล้วปักลงในกระทง จากนั้นจะสั่งให้ญาติของผู้ป่วย นำไม้กวาดหัวนำกระทงนั้นไปทิ้งไว้ตามถนนที่เป็นแพร่ง

๒.๗ ผีนางไม้ คือ ผีหรือวิญญาณผู้หญิงที่สิงสถิตอยู่ตามต้นไม้ใหญ่ในป่า ซึ่งผีนางไม้จะชอบผู้ชายหนุ่มเพราะนี่ก็อยากจะได้ไปเป็นสามี ก็มักจะนำเอาวิญญาณของชายหนุ่มที่เข้าไปในป่ากลับไปอยู่กับตน โดยชาวบ้านจะทำการปิดส่ง และใช้หุ่นปั้นจากข้าวเหนียวเล็กกับชีวิตคนแทน จากนั้นก็จะใช้วิธีการเดียวกันกับการปิดส่งกระทงเลี้ยงผีดังที่กล่าวมาข้างต้น

๒.๘ แก้วเสด็จ คือ ดวงไฟขนาดเท่าลูกหมาก บ้างว่ามีขนาดเท่าผลส้มโอ หรือผลมะพร้าวก็มี บางดวงมีสีแดง บางดวงมีสีเขียว เชื่อกันว่าในทุกคืนวันดับ (วันแรม ๑๔ ค่ำ) แก้วเสด็จจะออกมาหากินหน่อเงินหน่อคำ(มนุษย์) ผู้ใดพบเห็นหรือมันลอยไปเวียนรอบบ้านใครจะต้องมีคนตาย

๒.๕.๒.๑.๒ ความเชื่อเกี่ยวกับศาสนา

คนไทย-ยวนล้วนแต่มีความเชื่อที่เน้นเฟ้นและฝังลึกกับพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก กล่าวคือ คนในชุมชนนี้ จะใช้พุทธศาสนาในการสร้างความเชื่อ ศรัทธาให้กับกิจการงานต่างๆ ของตนเองหรือแม้กระทั่งการทำงาน การประกอบอาชีพก็จะใช้ พุทธศาสนาเข้ามาช่วย

สร้างขวัญ และกำลังใจ เนื่องจากเชื่อว่า พุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์ สามารถคุ้มครอง ปกป้องดูแล ตนเอง และครอบครัวได้ สามารถจำแนกได้ ดังนี้

๑) ชาวไท-ยวนลับล้างเชื่อว่า การถวายกัณฑ์เทศน์มหาชาติ หรือการได้ฟังเทศน์มหาชาติครบทุกกัณฑ์จะได้านิสงส์มาก จะได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นฟ้า และเกิดในแผ่นดินของพระศรีอาริยมุตไตรด้วย

๒) การถวายพระพุทธรูป หนังสือธรรม การทอดผ้ากฐิน ผ้าป่า หรือการถวายทานข้าวของเครื่องใช้ เงินทองของมีค่าเพื่อบำรุงอุปถัมภ์ค้ำชูพระพุทธศาสนาแล้วนั้น ซึ่งก็จะได้อานิสงส์ไปเกิดบนสวรรค์ชั้นฟ้า และร่ำรวยมั่งมีเงินทอง

๓) การถวายข้าวพันก้อน ดอกไม้พันดวง ให้กับพระพุทธรูปประธานในวิหาร ช่วงการเทศน์มหาชาติ แล้วขอลาข้าวพระ เมื่อนำไปหว่านใส่ที่นา หรือที่สวนของตนเองจะสามารถขับไล่ผีได้ และจะช่วยให้ข้าวกล้าในนามีความสมบูรณ์อีกด้วย

๔) การนำข้าวตอก ดอกไม้ ธูปเทียน ที่ได้จาก ชันแก้วทั้งสาม ในวันบุญตานก้องข้าว (สารท เดือน ๑๐) ไปปักดำรับขวัญท้องข้าวกล้าในนา เชื่อว่าจะทำให้ข้าวกล้าในนามีความสมบูรณ์ ไม่เสียหายจากโรค และแมลงรบกวน หรือถ้าหากเก็บไว้ในบ้านในเรือนก็จะทำให้บ้านเรือนมีแต่ความสุข ฟ้าไม่ไหม้ โจรผู้ร้ายไม่เข้ามาปล้นฆ่า

๕) การเก็บข้าวสาร ข้าวตอกดอกไม้ และเงินเหรียญ ที่ได้จากการหว่านในการสมมุติแทนฝนท่าแก้ว ที่พระสงฆ์ใช้หว่านประกอบการเทศน์มหาชาติ กัณฑ์สักบรรพ, กัณฑ์สักติ และ กัณฑ์นครกัณฑ์ ไปบูชาจะทำให้บ้านเรือนมีแต่ความสุข ร่ำรวย มั่งคั่งทรัพย์สินเงินทอง

๒.๕.๒.๒ งานประเพณี/พิธีกรรม ของชุมชนบ้านท้องลับล้าง

ชาวไท-ยวนลับล้าง ยังคงรักษาและสืบทอดประเพณีและพิธีกรรมสำคัญของชุมชนไว้ได้เป็นอย่างดีโดยเฉพาะประเพณีหรือพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ ของชุมชน และพระพุทธศาสนา ซึ่งถือว่าเป็นอัตลักษณ์เฉพาะอย่างหนึ่งของชุมชนในแถบนี้ มีรายละเอียดดังนี้

๑) ประเพณีใส่บาตรกินหนาว มีขึ้นในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือนยี่ (บางคนก็เรียกกันว่า ฟิงหนาว/คิลหนาว) เป็นประเพณี การทำบุญใส่บาตร (ใช้คำว่า ใส่บาตร เนื่องจากคนไท-ยวนลับล้างจะบริโภคข้าวเหนียวมากกว่าข้าวเจ้า จึงต้องใช้คำว่า ใส่บาตร เวลานำข้าวไปดักบาตร) เพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้กับญาติผู้ล่วงลับ เนื่องจากถือว่าเป็นบุญदान (ถวาย) ข้าวใหม่ เพราะเพิ่งได้ข้าวของปีในการผลิตข้าวขึ้นขุ่นนางมาใหม่ จึงต้องมีการนำข้าวใหม่นั้นมาทำบุญถวายให้กับพระสงฆ์ ทั้งนี้ชาวไท-ยวนลับล้างจะนำข้าวใหม่นั้นมาทำเป็นข้าวหลาม แล้วนำไปใส่บาตรให้กับพระสงฆ์ ซึ่งถือว่าเป็นเอกลักษณ์อีกอย่างหนึ่งที่มีการนำข้าวหลามไปถวายในทุกครัวเรือน

๒) ประเพณีสงกรานต์ งานสงกรานต์หรืองานปีใหม่ของชาวไทย-ชนวนล้วนแล้วแต่จะมี พิธีกรรมที่น่าสนใจแตกต่างกันตามวันต่างๆ ดังนี้

๒.๑ วันที่ ๑๓ เมษายน เป็นวันสังขารล่อง ในช่วงเช้าตั้งแต่เช้ามืด ชาวบ้านจะตื่นมา ทำความสะอาดบ้านเรือน บ้างก็ยิงปืนรับวันใหม่ พอช่วงบ่ายก็เตรียมดอกไม้ ข้าวสาร ข้าวเหนียวมา ใส่บาตร และตั้งทรายเหลืองจากน้ำดำ (ร่อนน้ำลึก) น้ำเหมือง (คลองน้ำเล็กๆ) มาเพื่อทำการก่อพระ เเจดีย์ทรายที่วัด

๒.๒ วันที่ ๑๔ เมษายน เป็นวันเนา เป็นวันที่ชาวบ้านจะทำความสะอาดร่างกาย จะ ต้มน้ำอบน้ำหอม (มะกรูดเผาไฟเผาเป็นชิ้น ต้มกับผักส้มป่อย ใบเล็บครุฑ ต้นแห่นาง) นำมาสระเกล้า คำหัว และในช่วงบ่ายก็จะทำบุญเหมือนกับวันสังขารล่อง

๒.๓ วันที่ ๑๕ เมษายน เป็นวันเนา ในช่วงสาย ชาวบ้านจะทำกระทงส่งเคราะห์บ้าน โดยนำกระทงบ้านของตนไปรวมกับกระทงของบ้านอื่นๆ แล้วจะมีพ่อหมอผู้ทำพิธีกล่าว ปิดเคราะห์บ้านเคราะห์เมือง จากนั้นก็จะให้ทุกคนนำกระทงส่งเคราะห์บ้านนั้น วางลงบนแพไม้ไผ่ แล้วทำการปิดไล่ สิ่งชั่วร้ายด้วย น้ำมันต์ และใบหนาดใบหนาม จากนั้นจะยิงปืนไล่สิ่งชั่วร้าย (ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นจุดประทัด) พร้อมกับให้คนหามแพไม้ไผ่นั้นไปวางทิ้งไว้ที่ปากทาง ๓ แพร่ง หรือ ลำเหมือง แล้วในช่วงบ่ายก็จะทำบุญที่วัดเหมือนกับวันสังขารล่อง และวันเนา

๒.๔ วันที่ ๑๖ เมษายน เป็นวันพญาวัน ในช่วงเช้าจะมีพิธีการทำบุญใส่บาตร พอ สาย ชาวบ้านจะนำน้ำอบน้ำหอม มาขอสูมาคารวะข้าวของเครื่องใช้ในบ้านทุกอย่าง รวมทั้งประตู่ หน้าต่าง บันไดบ้าน โดยใช้ด้ายขาวแดง และกรวยดอกไม้รูปเทียน เพื่อขอสมาที่ได้อยู่สงบไปในปี ที่ผ่านมา จากนั้นจัดสำหรับข้าวของ อันได้แก่ ผ้าใหม่ชิ้นใหม่ ขนม น้ำผึ้ง หรือของกินของใช้ต่างๆ รวมทั้งเงิน ข้าวตอกดอกไม้ บุหรี่ หมากเมี่ยงพลู น้ำอบน้ำหอม จากนั้นจะพาลูกหลานเดินไปตาม บ้านต่างๆ ในชุมชน เพื่อกราบขอสมา และฝ้ายมัดมือรวมถึงขอพรจากพ่อตาแม่ตา (ปู่ย่าตายาย) ที่ เคารพนับถือ จากนั้นในช่วงบ่ายก็จะนำน้ำอบน้ำหอม ไปสมาพระพุทธรูปในวัด ทั้งพระวิหาร พระ อุโบสถ ศาลา สิ่งเฝ้าโบสถ ธรรมมาศเทศน์ หนังสือธรรม และจะทอดผ้าป่า รวมทั้งก่อพระเจดีย์ ทราย จากนั้นจะเตรียมทำพิธีสงฆ์ในวัดทุกรูป โดยจะนำน้ำมาจากบ้านเรือนของตนเอง ในระหว่างที่ พระสงฆ์กำลังเจริญพระพุทธมนต์นั้นก็จะมีการทำน้ำพุทธมนต์ ซึ่งหลังจากที่ทำการ สงฆ์พระสงฆ์เสร็จแล้วชาวบ้านก็จะพากันมาแย่งน้ำพุทธมนต์นั้นกลับไปคนละเล็กคนละน้อย เพื่อ นำไปเป็นเชื่อน้ำมันต์เพราะเมื่อออกจากเขตวัดแล้ว ชาวบ้านจะพากันไปตักน้ำจากน้ำบ่อ (บ่อน้ำ) จำนวน ๕ บ่อ เมื่อครบก็จะนำมาผสมกับเชื่อน้ำพุทธมนต์เพื่อใช้ในการดื่มกิน หรืออาบ ประพรม บ้านเพื่อสร้างความเป็นสิริมงคลและป้องกันสิ่งชั่วร้ายด้วย

อนึ่ง การทำกระทงส่งเคราะห์บ้านนั้น จะแตกต่างกับกระทงส่งผี โดยมีรายละเอียดดังนี้

๑) กระทงส่งเคราะห์บ้านนั้น จะทำด้วยกาบกล้วยพับให้เป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาดโดยประมาณ มีความยาวด้านละ ๑ ฟุต ด้านในจะแบ่งออกเป็น ๘ ห้อง หรือช่อง โดยใช้กาบกล้วย มากั้นแบ่งภายในแต่ละห้องนั้น จะประกอบด้วย แกงส้ม แกงหวาน ข้าวเหนียว จิ้นแห้งปลา ตาย กล้วยอ้อย และหุ่นปั้นด้วยดินเหนียว เป็นรูปคนให้ครบตามจำนวนคนในครอบครัว รวมทั้งสัตว์เลี้ยง เช่น หมา แมว วัว ควาย เป็ด ไก่ เป็นต้น และจะปักธงรูปสามเหลี่ยม สีขาว และสีแดง สลับกัน ที่บริเวณขอบของกระทง จากนั้นจะทำสายโยงจากเชือกกาบกล้วย สำหรับใช้หิ้วเพื่อนำไปส่งเคราะห์บ้าน

๒) กระทงส่งผีนั่น จะแตกต่างกับกระทงส่งเคราะห์บ้านในส่วนของรูปร่างของกระทง คือ กระทงส่งผีนั่นจะใช้เป็นรูปสามเหลี่ยมด้านเท่าส่วนด้านในจะใส่ข้าวของอาหารต่างๆ และประดับธงเหมือนกับกระทงส่งเคราะห์บ้าน แต่จะใช้ในกรณีของการถูกผีเข้า ผีอำ หรือผีทำให้เจ็บป่วย โดยการบอกผ่านย่ำด้าว (ย่ำท้าว หมายถึง คนทรง) ว่าผิคนั้นๆ ต้องการสิ่งใด เช่น

๑. หูหิ้น	หมายถึง	คน
๒. จ้างน้อย	หมายถึง	เงิน
๓. ไอ้เบือ	หมายถึง	หมูเป็น
๔. ไก่	หมายถึง	ไก่เป็น
๕. อีฮวก	หมายถึง	ลอดช่อง
๖. หมูเหลา	หมายถึง	มะละกอ
๗. ไก่หนุ่ม	หมายถึง	ไข่ไก่
๘. ไอ้ว่อง	หมายถึง	ควาย/วัว
๙. น้ำจ้อย	หมายถึง	เหล้า
๑๐. มะกิ้ง	หมายถึง	รถ/เกวียน
๑๑. เข้ามุ้ง	หมายถึง	เข้าพรรษา

โดยเมื่อญาติของผู้ป่วยทราบจากร่างทรงแล้วว่าผิคนั้นๆ ต้องการสิ่งใดก็จะรีบจัดหาให้ บางรายอาจมีการให้คนที่พูดเก่งๆ ต่อรองกับผีเพื่อขอเปลี่ยนสิ่งของที่ต้องการหรือลดจำนวนลงก็มี

๓) ประเพณีแห่น้ำขึ้นโฮง (โรง หรือ ศาลเจ้าอารักษ์กลางบ้าน) เป็นประเพณีที่ชาวไท-ยวนล้นแลงยึดถือสืบทอดปฏิบัติจากรุ่นสู่รุ่นมาโดยตลอด มีขึ้นในวันขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๖ ซึ่งเป็นประเพณีที่คนในชุมชนจะหาน้ำจากบ้านของตนไปทำพิธีบวงสรวงตรงน้ำเจ้าฟ้าอำมฤต และเจ้า

พญาแก้วกุ่ม ซึ่งถือว่าเป็นอารักษ์บ้านอารักษ์เมือง เล่ากันว่าหากปีไหนกระทำการบวงสรวงไม่ดี ปีนั้นฝนฟ้าจะแล้ง ไม่ตกต้องตามฤดูกาล เกิดโรคระบาด ผู้คนล้มตาย โดยในอดีตการบวงสรวงจะใช้ควายปู้หนุ่มเขากิ (ควายรุ่นตัวผู้เขาสันไม่เกินใบหู) ในการเชือดเพื่อเซ่นสรวงเจ้า แต่ปัจจุบันได้เปลี่ยนเป็นหมูแทนเนื่องจากทางราชการบอกว่ามันเป็นภาพที่น่ากลัว ซึ่งในงานบวงสรวงนี้ก็จะมีการแสดงขอ การชกมวย เพื่อแสดงให้กับเจ้าฟ้าฮ่าม และเจ้าพญาแก้วกุ่มได้ดูด้วย นอกจากนี้ยังมีการลงยาข้าว (ลงร่างทรง) เพื่ออัญเชิญดวงวิญญาณของเจ้าทั้งสององค์มาเข้าร่วมเพื่อไต่ถามปัญหาบ้านเมือง เช่น เรื่องข้าวกล้าในนา น้ำห้วยในหนอง เรื่องโรคระบาด เรื่องผีปีศาจรบกวน เป็นต้น

๔) ประเพณีตานสลากสะลอม (ตานก้วยสลาก) จะมีในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ เป็นงานบุญที่ทำถวายเพื่อญาติพี่น้องผู้ล่วงลับและเพื่อสะสมบุญไว้ในภพหน้า ในงานนี้ชาวบ้านจะจัดดอกจากไม้ไผ่เป็นเส้นต่างๆ เพื่อสานเป็น สะลอม (ชะลอม) สำหรับใช้ใส่ข้าวของครัวตาน (ของถวาย) ได้แก่ ข้าวสารอาหารแห้ง พริก หอมกระเทียม ถั่วงา มะเขือ กะปิ น้ำปลา ข้าวแต่น ขนมหิวน ขนมหานบ (ขนมหที่ทำมาจากแป้งข้าวเหนียวใส่ไส้มะพร้าวคั่วกับน้ำอ้อย และงาคั่ว) ข้าวต้มมัด ขนมหาล เป็นต้น) โดยนำสะลอมมาเท่ากับจำนวนวัดในตำบล พร้อมกันนี้ยังมีการถวายต้นก้างบูยา (ต้นบูยา) ซึ่งจะทำเป็นลักษณะต้นครัวตาน (ต้นสลากทางภาคเหนือ) แต่จะทำเป็นคล้ายๆ รูปฉัตร เรียงลดหลั่นลงมา ประมาณ ๕-๗ ชั้น แต่ละชั้นจะตกแต่งประดับด้วยข้าวเปลือกถักรัดเงินเหรียญ บุหรี่ เทียนขี้ผึ้ง ข้าวตอกดอกไม้ม ธนบัตร โดยด้านบนสุดของก้างบูยาจะนิยมนำใบลานมาสานให้เป็นรูปหงส์ เพื่อให้คาบธนาบัตรที่มีค่ามากที่สุดในด้านข้าง ซึ่งหลังจากทำพิธีกรรมทางศาสนาเสร็จแล้วจะมีการแยกสะลอม และต้นก้างบูยาออกตามจำนวนวัดในตำบล แล้วจับสลากของกองสะลอม และก้างบูยา จากนั้นศรัทธาในวัดนั้นๆ ก็จะมาขนต้นก้างบูยาและสะลอมกลับวัด นอกจากนี้ในช่วงวันก่อนการทำพิธีกรรมที่วัด จะเป็นช่วงของการเตรียมของและทำขนมสำหรับใส่ในสะลอม ซึ่งขนมที่ใช้ในงานตานสลากสะลอมนี้ ชาวไท-ยวนลับแลเรียกว่า “ขนมบ่ลิมญาติ” ซึ่งหมายถึง ขนมที่มีไว้เพื่อสืบสายตระกูลของคนในชุมชน กล่าวคือ หลังจากแต่ละบ้านทำขนมเสร็จก็จะมีการนำขนมเหล่านั้นห่อด้วยใบตองเป็นห่อขนาดใหญ่ จากนั้นจะนำไปแจกตามบ้านญาติในสายตระกูลของตนเวียนกันแบบนี้ไปเรื่อยๆ จนครบทุกบ้าน

๕) ประเพณีตานก้องข้าว(ก้องข้าว) จะจัดขึ้นในวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ โดยเชื่อว่าญาติพี่น้องหรือผู้ที่ล่วงลับรวมถึงเจ้ากรรมนายเวรจะขึ้นมารับส่วนบุญส่วนกุศล ดังนั้นจึงต้องมีการทำบุญถวายข้าวของเครื่องใช้ อาหารการกินต่างๆ นานาชนิด เช่น ข้าวสาร เกลือ ปลา ร้า กะปิ น้ำปลา น้ำดื่ม หมากพลู มะค่า เปลือกไม้สี่เสียด พักเขียว พักทอง มะพร้าว ลางสาด จิงข้าตะไคร้ใบมะกรูด พริกแห้ง พริกสด มะกรูดมะนาว ส้มโอ ส้มเกลี้ยง เมี่ยง บุหรี่ มะเขือ เป็นต้น ซึ่งเมื่อถึงเวลาการถวายก็จะมีการเทศนาธรรมอันสังสการตานก้องข้าว ๑ กัณฑ์ และมีการถวายขันแก้วทั้งสาม

คือในตอนต้น หลังจากที่เขาบ้านมาถึงศาลาภายในวัดก็จะนำเอาข้าวของถวายนั่นกองกับพื้นศาลา แล้วไปกราบพระประธาน จากนั้นก็จะนำดอกไม้ธูปเทียน ข้าวตอกไปใส่ในขันแก้วทั้งสาม เมื่อมีการถวายขันแก้วทั้งสามเสร็จ ก็จะพากันเข้ามาแย่งชิงแก้วทั้งสาม เพราะเชื่อว่าหากนำไปเก็บรักษาไว้ในบ้านเรือนก็จะทำให้บ้านเรือนร่มเย็นเป็นสุข ขโมยโจรผู้ร้ายไม่กล้าเข้ามาในบ้าน หากนำไปปักดำรับขวัญข้าวกล้าในนาก็จะทำให้ข้าวกล้าในนานั้นอุดมสมบูรณ์ ไม่มีโรค และแมลงรบกวน

๖) ประเพณีการถวายกัณฑ์เทศน์มหาชาติ ของชาวไทย-ยวนลับล้านนั้นจะมีช่วงลำดับขั้นตอน และเวลาที่ต่างกัน ดังนี้ คือ

๖.๑ วันขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๑๑ จะเป็นช่วงของการถวายกัณฑ์ดอ (เร็ว) หมายถึง กัณฑ์ที่จะทำการเทศนาแบบเร็วรวมกันทุกกัณฑ์ในเนื้อหาของมหาเวสสันดรชาดก และจะเป็นลักษณะของเจ้าภาพรวม

๖.๒ วันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๑ จะเป็นวันของการตั้งธรรมกัณฑ์ที่ ๑ ซึ่งในวันนี้จะมีการเทศนามาลัย ๓ ผูกขึ้น (ธรรมเทศนา ดำนานพระมาลัยโปรดสัตว์นรก) คือ มาลัยผูกต้น มาลัยผูกกาง (กลาง) และมาลัยผูกปลาย (ปลาย) โดยจะมีเจ้าภาพ กัณฑ์หรือมาลัยผูกละ ๑ เจ้าภาพ

๖.๓ วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ จะขึ้นการเทศนาด้วยคาถาปิ่น มี ๒ ผูก คือ คาถาผูกต้น และคาถาผูกปลาย และต่อด้วยกัณฑ์ปี (กัณฑ์เทศน์หลัก ที่เป็นเนื้อหาโดยละเอียดในแต่ละตอนของเวสสันดรชาดก) ทั้ง ๑๑ กัณฑ์ คือ ปารมี ทศพร หิมพานต์ ทานกัณฑ์ วันนประเวศ ชูชก จุลพล มหาพล อานิสงค์ कुमार มัทรี สักบรรพ สักติ มหาราช ละกรกัณฑ์ (นครกัณฑ์) ชาลีภิเศก พิมพาพิลาป โดยมีเจ้าภาพหลัก กัณฑ์ละ ๑ เจ้าภาพ

๖.๔ แรม ๒ ค่ำ เดือน ๑๑ เป็นช่วงของการเทศนาธรรมกัณฑ์ที่ ๒ ซึ่งในวันนี้จะมีการเทศนามาลัย ๓ ผูกแรม (ธรรมเทศนา ดำนานพระมาลัยโปรดสัตว์นรก) โดยจะมีเจ้าภาพ กัณฑ์หรือมาลัยผูกละ ๑ เจ้าภาพ

๖.๕ แรม ๓ ค่ำ เดือน ๑๑ ก็จะตั้งธรรมแบบเดียวกับช่วงของการตั้งธรรมกัณฑ์ที่ ๑ คือ จะขึ้นการเทศนาด้วยคาถาปิ่น มี ๒ ผูก คือ คาถาผูกต้น และ คาถาผูกปลาย และต่อด้วยกัณฑ์ปี (กัณฑ์เทศน์หลัก ที่เป็นเนื้อหาโดยละเอียดในแต่ละตอนของเวสสันดรชาดก) ทั้ง ๑๑ กัณฑ์ คือ ปารมี ทศพร หิมพานต์ ทานกัณฑ์ วันนประเวศ ชูชก จุลพล มหาพล อานิสงค์ कुमार มัทรี สักบรรพ สักติ มหาราช ละกรกัณฑ์ (นครกัณฑ์) ชาลีภิเศก พิมพาพิลาป โดยมีเจ้าภาพหลัก กัณฑ์ละ ๑ เจ้าภาพ

อนึ่ง ในการแต่งดาเครื่องกัณฑ์เทศน์ของชาวไทย-ยวนลับล้านนั้น โดยส่วนใหญ่จะมีการถวายข้าวของเครื่องใช้ชิ้นใหญ่ๆ ในกัณฑ์เทศด้วยนอกเหนือจากเงินธนบัตร หรือเงินเหรียญ ในข้าวเปลือกถัก เช่น ฟูกที่นอน ผ้าห่ม กะละมัง กระโถน เป็นต้น นอกจากนี้ ในกัณฑ์พิเศษ เช่น कुमार หรือมัทรี ซึ่งถือว่าเป็นกัณฑ์ใหญ่ ก็จะมีกล้วยทั้งเครือ หลากๆ ชนิด ทั้งกล้วยไข่ กล้วยหอม

กล้วยลือ่อง (น้ำว้า) อ้อยเป็นลำ พักเขียว แดงร้าน ฟักทอง เป็นต้น และในคืนของการตั้งธรรมก็จะมีการจุดโคมไว้บริเวณลานวัดเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาด้วย

ซึ่งสามารถสรุปเป็นปฏิทินวัฒนธรรมได้ ดังนี้

ตาราง ๒.๔ แสดงปฏิทินวัฒนธรรมของชุมชนบ้านท้องลับแล

ประเพณี	เดือน	ช่วงเวลา/ขึ้น/แรม	หมายเหตุ
ประเพณีใส่บาตรกินหนาว (บางคนก็เรียก ฟิงหนาว/สิดหนาว)	มกราคม	ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือนยี่	
ประเพณีปีใหม่(สงกรานต์)	เมษายน	๑๓ เมษายน ๑๔ เมษายน ๑๕ เมษายน ๑๖ เมษายน	วันสังขารล่อง วันเนา วันเนา วันพญาวัน
ประเพณีแห่น้ำขึ้นโฮง(โรง)	พฤษภาคม	ขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๖	
ประเพณีตานสลากสละอม (ตานก๋วยสลาก)	กรกฎาคม	ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐	
ประเพณีตานก๋วยข้าว	กันยายน	แรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐	
ประเพณีการถวาย กัณฑ์เทศน์มหาชาติ	ตุลาคม	ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๑๑ ขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๑ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ แรม ๒ ค่ำ เดือน ๑๑ แรม ๓ ค่ำ เดือน ๑๑	กัณฑ์คอ ตั้งมาลัย ๓ ผูก กัณฑ์ปี ข้างขึ้น ตั้งมาลัย ๓ ผูก กัณฑ์ปี ข้างแรม

๒.๕.๒.๑ อาหารของชุมชนบ้านท้องลับแล

อาหารของคนไท-ยวนลับแลนั้น ส่วนใหญ่เป็นอาหารที่มีความคล้ายคลึงกับอาหารพื้นเมืองของภาคเหนือ แต่จะมีส่วนแตกต่างกันบ้างในรายละเอียดของเครื่องปรุงหรือกรรมวิธีการปรุง แต่เป็นที่น่าสังเกตว่ามีอาหารอย่างหนึ่งที่ชาวไท-ยวนลับแลไม่มีเหมือนกับทางภาคเหนือ คือ ไม่มีแกงฮังเล ซึ่งจากการสอบถามชาวบ้านก็อธิบายว่า “หมุ่ม่านมาบ่ถึง” หมายถึงพวกกองทัพของพม่ามาไม่ถึงบ้านเมืองแถบนี้ ดังนั้นจึงไม่มีแกงฮังเลเหมือนกับชาวเมืองเหนือ

โดยสามารถจำแนกประเภทของอาหารพื้นบ้านของคนไท-ยวนลับแลตามกรรมวิธีการปรุงได้ ดังนี้

๑) ลาบ มีทั้งลาบหมู ลาบควาย ลาบไก่ ลาบวัว ลาบฟาน(แก้ง) ลาบปลา ซึ่งถือว่าเป็นอาหารที่มีความสำคัญ จะนิยmlาบสัตว์ใหญ่ในงานมงคลต่างๆเพื่อเลี้ยงต้อนรับแขกหรือที่มาในงาน

๒) ส้า อาหารประเภทนี้ส่วนใหญ่คนไทย-ชนลัปลแลง จะนิยมทำส้าผักมากกว่าส้าเนื้อ เช่น ส้าผักกาดหน้อย(น้อย) ส้าใบมะม่วง ส้าใบมะขมพู(ชมพู่) ส้ามะเจียว(มะเจือ) โดยจะต้องรสชาติออกเปรี้ยว เค็ม นำ

๓) อ่อม ส่วนใหญ่คนไทย-ชน จะนิยมใช้แกงอ่อมประกอบอาหารจำพวกเนื้อสัตว์ใหญ่ หรือเนื้อสัตว์ที่มีความเหนียว เคี้ยวยาก เพราะต้องการให้เนื้อสัตว์นุ่ม เคี้ยวง่าย เช่น อ่อมไก่ อ่อมจิ้นควาย

๔) แกง อาหารประเภทแกงส่วนใหญ่นอกเหนือจากแกงชนิดพิเศษอื่นๆ ที่กล่าวมาข้างต้น คนไทย-ชนลัปลแลง ก็นิยมทำรับประทานเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้ผักพื้นบ้านมาเป็นวัตถุดิบหลักในการปรุง และจะไม่ค่อยนิยมใช้กะทิในการประกอบอาหารด้วย เช่น แกงหยวก แกงหัวปลี แกงสะเล แกงมะค้อนก้อม(มะรุม) แกงผักกาด แกงมะฟัก(ฟักเขียว) แกงแค แกงก้านตูน

๕) ช่อม อาหารประเภทนี้มีลักษณะคล้ายกับจ้อของทางภาคเหนือ แต่คนไทย-ชนลัปลแลงจะไม่นิยมตั้งหม้อแกงบนเตานาจนผักเปื่อยเหมือนกับจ้อผักของทางภาคเหนือ และจะไม่ใส่น้ำตาลหรือน้ำอ้อย ไม่ใส่พริกทอด หรือกระเทียมเจียว แต่จะใช้เฉพาะมะขามสดเท่านั้น รสชาติจะเปรี้ยวนำ มีเค็ม และเผ็ดตาม โดยจะใช้ผักพื้นบ้านตามริมรั้วมาแกงช่อม เช่น ช่อมผักป้ง(ผักปลัง) ช่อมผักกาดหน้อย ช่อมยอดแซ่ว ช่อมยอดมะเท่า(ขามะเรียง)

๖) ยำ อาหารประเภทยำของชาวไทย-ชนลัปลแลง นิยมใช้ประกอบได้ทั้งอาหารประเภทเนื้อ และผัก คือ จะมีน้ำขลุกขลิกโดยใช้เครื่องยำแบบเครื่องแกง เช่น ยำหนั ง ยำปลาชุกย่าง ยำไก่ ยำเตา(สาหร่ายน้ำจืด) ยำมะหนูน(ขนน) ยำหน่อไม้ใบจึงแมงดา

๗) สะเล็ม เป็นอาหารที่ปรุงคล้ายกับ พร้า หรือยำ ของทางภาคกลาง แต่จะนิยมใส่ตระไคร้ซอยด้วย รสชาติออกเปรี้ยว เค็ม เผ็ด เช่น สะเล็มจิ้นย่าง สะเล็มแคบหมู

๘) แหนบ มีลักษณะคล้ายกับเอ็บของภาคเหนือ โดยจะใช้เนื้อสัตว์เล็กๆ น้อยๆ เช่น กุ้ง ปลาชีว มาทำ แหนบปลาชีว แหนบกุ้ง โดยจะผสมกับเครื่องแกงปรุงรสแล้วตักใส่ห่อใบตองนำไปปิ้งด้วยไฟอ่อนๆ

๙) ดั้ม เป็นการประกอบอาหารด้วยวิธีนี้ ส่วนใหญ่ชาวไทย-ชนลัปลแลงจะนิยมใช้สำหรับการประกอบอาหารประเภทที่ต้องใช้ระยะเวลาในการต้มนาน และมักจะเป็นการดั้มเพื่อให้อาหารสุกรับประทานง่าย แต่น้ำที่ใช้ในการดั้มก็จะใช้เป็นน้ำเปล่า เช่น ดั้มหน่อไม้ ดั้มผัก ดั้มหัวหมู แต่ชาวบ้านมักออกเสียงสลับตำแหน่งของคำเป็น หน่อไม้ดั้ม ผักดั้ม และหัวหมุดั้ม

๑๐) ลวก จะใช้ในการทำให้อาหารสุกด้วยความร้อนจากน้ำเดือดด้วยเวลาที่สั้น เช่น ผักลวก

๑๑) คั่ว เป็นวิธีการทำให้อาหารสุกใช้น้ำมันคั่ว คั่วการผัด แต่จะใส่น้ำมัน น้อยมาก เช่น คั่วมะเตล(มะละกอ) คั่วจิ้น(เนื้อ/หมู)

๑๒) ปิ้ง ชาวไท-ยวนลับล้าง นิยมใช้วิธีการปรุงอาหารแบบนี้กับอาหารประเภท เนื้อ เช่น ปลาปิ้ง หมูปิ้ง ไก่ปิ้ง จิ้น (เนื้อควาย/วัว) ปิ้ง โดยนิยมนำมาตากกับเกลือจากนั้นก็ใส่ในไม้ หนึบ หรือตะแกรงเหล็ก แล้วปิ้งบนเตาถ่าน

๑๓) เคี้ยว จะเป็นวิธีการประกอบอาหารอย่างหนึ่งของชาวไท-ยวนลับล้าง โดยจะ นำอาหารที่มีลักษณะเป็นน้ำมาทำการตั้งไฟอ่อนๆ แล้วค่อยๆ คนไปเรื่อยๆ จนน้ำแห้งเหลือแต่ อาหารชนิดนั้นๆ ที่มีลักษณะเหนียว ช้น เช่น เคี้ยวข้าวเหนียว เคี้ยวข้าวผัด

๑๔) นึ่ง เป็นวิธีการประกอบอาหารอย่างหนึ่งที่ได้รับนิยมนิยมเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะการนึ่งผัก เนื่องจากผักที่นึ่งจะอ่อนนุ่มรับประทานง่าย นอกจากนั้นชาวไท-ยวนลับล้าง ยังนิยมใช้การประกอบอาหารวิธีนี้สำหรับการนึ่งใบเมี่ยง (ใบชา) ก่อนจะนำไปหมักในไหหมักเมี่ยง นอกจากนี้ยังได้นำการนึ่งไปประกอบอาหารประเภทขนมอีกด้วย เช่น ขนมเหน็บ ขนมเทียน ขนม ตาล ข้าวต้มมัด ขนมห่มะแตง(แตงไทย) ขนมกล้วย เป็นต้น

๑๕) ข้าวแคบ เป็นอาหารชนิดหนึ่งที่ถือเป็นอาหารโบราณ ทำจากแป้งข้าวเจ้า (หมัก) จนเกือบเน่า คือ มีกลิ่นเหม็นเปรี้ยว และเนื้อของเมล็ดข้าวนั้นเปื่อยยุ่ย สามารถใช้มือทั้งสอง ข้างถูบคั้นแป้งจนละลายไปกับน้ำหมักข้าวได้ โดยจะทำการหมักข้าวในเชิงที่รองด้วยใบมะละกอ ประมาณ ๓ - ๔ วัน แล้วนำมาละลายในน้ำสะอาด จากนั้นนำน้ำแป้งที่ได้ ไป “ขึ้นตุ่ง” (ใส่ลงในตุ่ง ผ้าทอมือ) เพื่อขบให้น้ำที่เหลือแต่ก้อนแป้ง โดยทิ้งให้ค้างคืนไว้ ๑ คืน จากนั้นนำก้อนแป้งที่ได้มาล้าง ด้วยน้ำสะอาดอีกหลายน้ำจนกว่าจะสะอาด แล้วนำกลับขึ้นตุ่งอีกทำซ้ำหลายๆ รอบจนได้ก้อนแป้งที่ สะอาดแล้วนำมาละลายน้ำสะอาด เติมเกลือ งดาคั่ว ละเลงน้ำแป้งลงบน “หม้อป่อง” (ปากหม้อดิน เผาเคลือบด้วยผ้าเนื้อหนา ตั้งบนกระทะน้ำเดือด) จนแป้งสุกก็ใช้ไม้พายแซะออกจากปากหม้อ จากนั้น นำไปตากบน “ไพคา” (หญ้าคาแห้งที่นำมามัดขึ้นรูปให้เป็นดั่งหญ้าคา) แล้วจึงนำไปตากแดดให้ แห้ง หากไม่นำไปตากแดดก็ใช้ไม้พาย “ปัน” (ม้วนหรือพัน) แผ่นแป้ง เพื่อรับประทานได้เลย เรียกว่า “ข้าวปัน” ในสมัยก่อนข้าวแคบนั้นจะนิยมนำมาจี่ไฟให้พอง แล้วกินกับข้าวหรือนำมา “ปัน ข้าวหนึ่ง” (ห่อข้าวเหนียวหนึ่ง) ในตอนเช้าหลังจากที่ยกข้าวหนึ่งร้อนๆ ลงจากไฟข้าว (หวดไม้หนึ่งเข้า) นำ ลงมาเทในก๊วยข้าว (ภาชนะสำหรับรองรับข้าวเพื่อระบายความร้อนของข้าวเหนียวหนึ่งก่อนจะนำลง ใส่กล่องข้าว) ชาวไท-ยวนลับล้างจะนำแผ่นข้าวแคบมาอังกับไอน้ำร้อนๆ จากข้าวหนึ่งใหม่ ก็จะทำให้แผ่นข้าวแคบนั้นนุ่มลง ในภายหลังเริ่มได้รับความนิยมนำมารับประทานกับน้ำจิ้ม ที่ทำมาจาก

พริกป่น น้ำปลา และแคบหมูป่น รวมทั้งมีการผสมพริกป่นลงในเนื้อแป้ง ซึ่งเรียกว่า “ข้าวแคบพริก” และได้มีการพัฒนาประยุกต์เพิ่มเป็น “ข้าวปุ้นผัก” (ข้าวปุ้นผัก คือ แป้งข้าวแคบสุกห่อผักพื้นบ้านหลายๆ ชนิด เช่น ตำลึง ผักหวานบ้าน อบให้สุก) โดยอาจเติมไข่ หรือหมูสับ เพิ่มลงในข้าวปุ้นผักได้ด้วย รับประทานกับซอสปรุงรส และน้ำจิ้มพริกป่นน้ำปลา ราดด้วยน้ำมันกระเทียมเจียว

๑๖) เส้นหมี่ป็น คือ การนำเอาเส้นหมี่ลวกน้ำเดือดให้นุ่มปรุงรสด้วยน้ำปลาน้ำตาล น้ำมะนาว พริกป่น พร้อมผสมกับผักสด และผักลวก เช่น ถั่วงอกลวก แดงกวาหั่นบาง ใบกุยช่าย แล้วห่อด้วยแผ่นข้าวแคบม้วนเป็นแท่ง

๑๗) ลองช่อง ชาวไท-ยวนลัวะแลง นิยมรับประทานลองช่องเป็นขนมหวาน แต่มีส่วนที่เป็นเอกลักษณ์ คือ ลองช่องเค็ม คือจะนำลองช่องมาคลุก และยัดด้วยพริกป่น ปลาป่น น้ำปลาน้ำมะนาว น้ำตาล ผสมด้วยถั่วงอกคอง และใบหอมซอยขยำ (ผักชีฝรั่ง) หั่นฝอย

๑๘) ขนมเฮีย (เรือ) คือ ขนมที่ทำจากแป้งที่เหลือจากการทำลองช่อง โดยนำแป้งที่เหลือนั้นมาตั้งไฟ และกวนจนสุกจากนั้นจะนำมาหยอดลงบนกาบกล้วยสะอาด พอเย็นก็จะจับตัวกันมีรสชาติจืด จึงนิยมนำมารับประทานกับน้ำอ้อย

๒.๕.๒.๔ การแสดงของชุมชนบ้านท้องลับแล

จากการสอบถาม และการสัมภาษณ์ตามแผนการดำเนินงานร่วมกับชุมชนเรื่องการแสดงของคนไท-ยวนลัวะแลงจากผู้รู้ในชุมชนทำให้ทราบว่า การแสดงพื้นบ้านของชุมชนไท-ยวนลัวะแลงนั้นได้หายสาบสูญไปหมดแล้ว โดยเหลือไว้แต่เพียงความทรงจำ และบุคคลที่อยู่ร่วมเหตุการณ์ไม่กี่คนที่ยังคงพอจดจำเรื่องราวได้บ้างซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นผู้สูงอายุ ปราชญ์ชุมชน นั่นคือการแสดงขอ (ปัจจุบันได้หายสาบสูญไปแล้ว) จาก www.bloggang.com/mainblog.php?id=sasis&month=๑๖-๐๕-๒๐๐๕&group=๑&gblog=๒๗ (ระบบออนไลน์: ๑๐ ส.ค. ๒๕๕๒) เกี่ยวกับการทำนองและระบำขอของลับแล ไว้ว่า “ระบำลับแล” (ทำนองการขับขอทำนองลับแล) ชื่อนี้คาดว่า จะเป็นทำนองที่น่าจะมาจากทางเมืองลับแล หรือ อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ในปัจจุบัน โดยทำนองนี้จะคล้ายกับระบำคาน่าน คือ จังหวะลักษณะขอจะเหมือนกัน แต่เสียงจะสูง และหวานกว่ากัน ซึ่งจะต้องใช้พลังเสียงมากกว่า ทำให้ระบำนี้มักจะใช้ขอต่อจากคาน่าน เมื่อใกล้จะถึงคราวหยุดหรือจบเรื่องที่จะขอ

นอกจากนี้ นางป้าน เหล็กมูล ผู้อาวุโสในชุมชนยังอธิบายเพิ่มว่า นอกจากการขับขอแล้ว ยังมีการ “จ้อย” หรือ การจ้อย “การว่าเล่น” และยังมีทำนองหรือระบำ “เก็บเห็ด” ซึ่งจะเป็นระบำหรือทำนองที่ใช้ในการขับขอในเนื้อหาที่ตลกขบขัน โดยทำนองจะสั้น กระชับ และรวดเร็ว

รูป ๒.๒ แสดงการจับขอซึ่งเป็นการแสดงของคนไท-ยวน ที่อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

<http://sor.cm๗๗.com/soro๖.htm> (ระบบออนไลน์: ๑๐ ส.ค. ๒๕๕๒) ได้เสนอรูปถ่ายของช่างขอเมืองลับแล และได้กล่าวว่า ภาพช่างขอเมืองลับแลนี้ ต้นฉบับเก็บรักษาอยู่ที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติทำวาสกรีซึ่งเป็นสมบัติเดิมของ พณฯ แฮมิลตัน คิง เอกอัครราชทูตของสหรัฐอเมริกาประจำสยาม อยู่ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๔๑-๒๔๕๕ หรือระหว่างรัชกาลที่ ๕ ต่อถึงรัชกาลที่ ๖ สันนิษฐานว่าภาพถ่ายนี้เป็นฝีพระหัตถ์ของ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ในการเสด็จตรวจราชการเมืองลับแลครั้งใดครั้งหนึ่งระหว่างทรงเป็นเสนาบดีมหาดไทยในรัชกาลที่ ๕ เป็นที่น่าศึกษาว่าชาวเมืองเชียงแสนที่อพยพมาอยู่ลับแลนั้น ได้นำเอาการจับขอ และภูมิปัญญาดั้งเดิมมาด้วย และยังคงมีการจับขอกันอยู่ในยุคนั้น ปัจจุบันขอเมืองลับแลได้หายสาบสูญไปแล้ว ยังคงเหลือเพียงแต่วัฒนธรรมการพูด และการทอผ้าเท่านั้น

รูป ๒.๓ แสดงการสัมภาษณ์นางคำ สุกหา ผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการจับขอและการฟ้อนดอกเงี้ยว

จากคำสัมภาษณ์ของนางคำ สุกคำ อายุ ๘๔ ปี ผู้ที่อยู่ร่วมเหตุการณ์ที่เหลือเพียงคนเดียว ซึ่งในขณะนั้นมีอายุเพียง ๑๑ ปี มีหน้าที่หีบครีวตามคณะช่างชอคณะสุดท้ายของชุมชน โดยมีหัวหน้าช่างชอคือ นางปา จันกล้า (ย่าของผู้วิจัย ปัจจุบันเสียชีวิตไปแล้ว) จะรับจ้างชอแสดงตามงานมงคลสำคัญต่างๆ ทั้งในหมู่บ้าน ตำบล และทั่วทั้งอำเภอลับแล ในสมัยนั้น ได้กล่าวว่า นอกจากการร้องขับชอโต้ตอบระหว่างชาย หญิงแล้วนั้น ในช่วงการพักของการขับชอ จะมีการบรรเลงเพลงปี่จุม (เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการขับชอ) ช่างชอจะพ่อนประกอบทำนองช่วงพักชอ ซึ่งเรียกว่า “พ่อนดอกเจิงชอ” โดยจะนำดอกไม้ที่ได้จากการตั้งขันไหว้ครู หรือจากคนดูมอบให้อาจจะใช้ดอกกะหล่ำ (บานไม่รู้โรย) ดอกคำใต้ (ดอกดาวเรือง) ดอกหางนกยูง ใบเงินใบคำ (ใบโกศล) หรือใบเล็บครุฑ ก็ได้ มาเหน็บไว้ในมือระหว่างนิ้วชี้ และนิ้วนางของมือทั้งสองข้าง จากนั้นจะทำการพ่อนตามทำนองเพลงปี่จุม มีท่าทั้งหมด ๑๒ ท่าด้วยกัน คือ ผากั้งแก้ว แคว้ดำหัน ผั้นเส้นฝ้าย สายดอกสร้อย ช้อยดอกจี ศรีบัวบาน จ่านเก็บถ้อย ถอยทางเดิน เหนินตางไป ไหว้หางยุง สูงออกฟ้า ผาทะนาจูงจ้อย

รูป ๒.๔ แสดงการสาธิตการพ่อนดอกเจิงชอของนางคำ สุกคำ ผู้ให้ข้อมูล

ซึ่งนางคำ ผู้ให้ข้อมูล กล่าวเพิ่มเติมว่า

...พ่อนดอกเจิงชอ เป็นการพ่อนประกอบการชอ ปัจจุบันหาใครพ่อนแบบนี้ไม่มีแล้ว ย่าเองก็จำแทบจะไม่ได้ที่พอจะจำได้ก็มีเท่านี้ นอกนั้นคนรุ่นก่อนเขาไม่ค่อยบอกไม่ค่อยสอน ไม่อธิบายแบบเดี๋ยวนี เราอยากรู้อยากได้ต้องจำเองดูเอง ดังนั้นยาก็จำมาได้ไม่หมด แล้วจะให้ยาลูกมาพ่อนให้ดูแข่งขามันก็ไม่ไหวแล้ว เพราะเขาต้องนั่งชันเข่าหมุนเวียนไปมา หมู่มึงก็มาหัดมาต่อจากย่าเอาเถอะถ้าอยากอนุรักษ์ไว้ ย่าเองก็ไม่อยากให้มันหายไป เพราะเสียสาย และก็หวังอยากจะให้ลูกหลานได้สืบต่อ...

๒.๕.๒.๕ การแต่งกายของชุมชนบ้านท้องลับแล

ชาวไทย-ชนลับแลมีการแต่งกายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความงดงาม และความร่ำรวยทางวัฒนธรรมอันทรงคุณค่า ตลอดจนภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นในงานหัตถกรรมด้านสิ่งทอที่มีความสวยงาม และความหลากหลายในด้านของการใช้งานด้วย จากภาพที่เป็นหลักฐานในการแสดงการแต่งกายของช่างซอยเมืองลับแล และกลุ่มชาวบ้านที่อยู่ในสมัยเมื่อร้อยกว่าปีนั้น ได้เป็นอย่างดีว่า คนไทย-ชนลับแลนั้น ได้มีการแต่งกายตามวัฒนธรรมของไทย-ชนตั้งแต่เมื่อครั้งอยู่ในอาณาจักรล้านนาสืบมา โดยสรุปการแต่งกายของคนไทย-ชนลับแลได้ ดังนี้

เสื้อผ้าของคนไทย-ชนลับแลในสมัยโบราณนั้นชาวบ้านในชุมชนได้อธิบายว่าจะมีลักษณะเด่น และเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน คือ

ผู้หญิงชาวไทย-ชนลับแลจะไม่นิยมสวมเสื้อนุ่ง แต่จะใช้ผ้ามัดนมหรืออกแทน ยกเว้นว่าต้องไปงานพิเศษหรืองานสำคัญ ก็จะใส่เสื้อ “ลิ้ว” ลักษณะคล้ายเสื้อแขนกระบอกในปัจจุบันแต่มีสามตะเข็บ ชาวบ้านเรียกว่า “เสื้อสามตุ๊ก” คือ ตะเข็บด้านซ้าย ขวา ขวจากสุดปลายแขนเสื้อเรื่อยมาจนถึงสุดชายเสื้อด้านล่าง และด้านหลัง ตั้งแต่คอเสื้อเรื่อยมาจนถึงชายเสื้อด้านล่าง ทอด้วยด้ายสีลิ้ว (สีเขียวเหลืองดำ) ติดกระดุมเงินโดยรอบแนวสาบเสื้อจนมาถึงชายเสื้อด้านหน้าซึ่งถ้าใครมีฐานะดีก็จะติดกระดุมมาก นอกจากจะใช้เสื้อสีลิ้วแล้วบางคนอาจใช้เสื้อสีดำหรือสีครามก็ได้ดังที่ www.nn.nstda.or.th/king/image/tour/P314.jpg (ระบบออนไลน์ : ๒๗ กันยายน ๒๕๕๒) เสนอรูปผู้หญิงชาวลับแล ดังรูป ๒.๕ แสดงรูปผู้หญิงชาวไทย-ชนลับแลรวมกันไปรับเสด็จสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เมื่อคราวพระองค์เสด็จประพาสเมืองลับแล เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๕

รูป ๒.๕ แสดงการแต่งกายการใส่เสื้อลิ้วของชาวไทย-ชนลับแล

รูป ๒.๖ แสดงการแต่งกายโดยมีการห่มผ้าส่ว้น(สไบ)ของชาวไท-ยวนลับแล

นอกจากผ้าที่ใช้ในการมัดดอกหรือนมแล้ว หญิงชาวไท-ยวนลับแลยังมีผ้าส่ว้น (ผ้าสไบ) ห่มทับอีกชั้นหนึ่งซึ่งสามารถห่มทับได้ทั้งบนเสื้อตัว และผ้ามัดดอกทั่วไป โดยจะมีการใช้สีที่แตกต่างกันเพื่อบ่งบอกสถานภาพทางสังคมอีกด้วย กล่าวคือ หญิงที่แต่งงานแล้วจะใช้ผ้าส่ว้นสีดำเท่านั้นในการห่ม ส่วนหญิงที่ยังไม่ได้แต่งงานนั้นให้ใช้ผ้าส่ว้นสีขาวห่ม และหากอากาศเย็นก็จะใช้ผ้าห่มหัวเก็บ (เป็นผ้าห่มทอมือผืนไม่ใหญ่มาก ด้านใดด้านหนึ่งจะมีการเก็บปลายผ้าเป็นลวดลายต่างๆ พร้อมปักเลื่อมเพื่อความสวยงามด้วย) ห่มทับอีกชั้นหนึ่ง

ในส่วนผ้านุ่งหรือซิ่นของผู้หญิงนั้นมีความพิเศษ และเป็นลักษณะเด่นอีกประการหนึ่งของชาวไท-ยวนลับแล ที่มีซิ่นไว้ใช้ถึง ๘ ชนิดด้วยกัน ดังที่ ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล (๒๕๕๒) ได้เสนอรูปแบบของผ้าซิ่นชาวไท-ยวนอุตรดิตถ์ ไว้ว่า รูปแบบของผ้าซิ่นชาวไทยวนในอุตรดิตถ์ แบ่งออกได้เป็น ๘ ชนิด ได้แก่ ซิ่นลี้ว ซิ่นไก ซิ่นแหล่ ซิ่นคำปึก ซิ่นมุก ซิ่นลับแลง ซิ่นจ่าน และซิ่นดินจก โดยซิ่นที่ใช้ในในชีวิตประจำวันมี ๗ ชนิด ยกเว้นซิ่นดินจกจะใช้ในโอกาสพิเศษ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑. **ซิ่นลี้ว** คำว่า ลี้ว แปลว่า เขียว ซิ่นลี้ว คือ ตัวซิ่นมีวรรณะสีเขียวเป็นลักษณะเด่น ทอด้วยฝ้ายล้วน มีเส้นริ้วขนาดเล็กสีดำ คราม หรือเหลืองสลับเป็นลายขวางลำตัว เย็บตะเข็บเดียว

๒. **ซิ่นไก** คำว่า ไก หรือ ไค หมายถึง ตะไคร่น้ำ เป็นพืชประเภทสาหร่ายสีเขียว พบทั่วไปในแม่น้ำน่านรับประทานได้ ซิ่นชนิดนี้คล้ายกับซิ่นลี้ว คือ เด่นด้วยวรรณะสีเขียว แตกต่างตรงที่ใช้เส้นฝ้ายสองสี คือ เขียว และดำปั่น ควนกันเป็นเส้นเดียวเวลาจัดโยงเป็นเส้นยืนจะเห็นเป็นสีเหลืองแบบตะไคร้ จึงเรียกกันว่า ซิ่นไก โดยใช้เทคนิคการควนเส้นด้ายสองสีเข้าด้วยกัน

นี้ ภาษาไทยเรียกว่า ปั่นไก ส่วนภาษาไทลาว เรียกว่า เจ็น (จีนชนิดนี้ที่พบในกลุ่มไทพวนบ้านหาดเลี้ยว จึงเรียกชื่อว่า จีนเจ็น) ส่วนภาษาไทยลาวทั่วไปเรียกว่าเทคนิค ทางกระรอก

๓. **จีนแฮล** คำว่า “แฮล” หมายถึง สึกล้ำหรือสีเข้ม ลักษณะเด่นของจีนชนิดนี้คือ ตัวจีนเป็นลายขวางสลับระหว่างสีดำกับสีคราม โดยจัดโยงเป็นเส้นยืนสลับสีดังกล่าว ส่วนเส้นพุ่งเป็นสีดำ และเส้นยืน

๔. **จีนดำปึก** คล้ายคลึงกับจีนแฮลต่างกันตรงที่ตัวจีนใช้ด้ายสีดำล้วนทอทั้งเส้นพุ่งและเส้นยืน ไม่ได้สลับลายสีครามกับสีดำแบบจีนแฮล

๕. **จีนมุก** คำว่า “มุก” หมายถึงลวดลายที่นูนขึ้นมา เป็นชื่อเรียกการทอด้วยเทคนิคเพิ่มเส้นยืนพิเศษเข้าไป ลายมุกนิยมใช้เส้นไหมสีเขียวหรือสีเหลืองทอง เรียกกันว่า จีนมุกเขียว และจีนมุกทอง

๖. **จีนลับแล** เป็นจีนที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวไทยวนลับแล ชื่อเรียกจีนชนิดนี้แสดงถึงชื่อเก่าของอำเภอลับแล ที่เพี้ยนมาจาก เมืองลับแล หมายถึง ตะวันลับยามแลง (ยามเย็น) ตัวจีนมีวรรณะสีแดงเข้ม มีลายริ้วขนาดเล็กสีดำ สีเหลือง และสีขาว คั่นเป็นระยะเท่าๆ กันตลอดตัวจีน โดยเส้นริ้วสีขาวนั้นนิยมปักควบกับสีแดงเป็นเส้นเดียวมองเห็นเป็นจุดสีขาวประบนตัวจีน โดยจีนชนิดนี้มีลักษณะคล้ายคลึงกับจีนพื้นบ้านของจังหวัดน่าน ที่เรียกว่า “จีนเชียงแสน” เป็นจีนผ้าฝ้ายสีแดงเข้มเหมือนกัน ต่างกันที่จีนลับแลเย็บตะเข็บเดียว ลายขวาง จึงเกิดจากเส้นยืน ส่วนจีนเชียงแสนเป็นจีนเย็บสองตะเข็บลายขวางจึงเกิดจากเส้นพุ่ง สันนิษฐานว่าเป็นรูปแบบดั้งเดิมของผ้าจีนพื้นบ้านแบบเชียงแสนที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตที่หลงเหลือหลักฐานปรากฏในทั้งสองถิ่น

๗. **จีนจ่าน** เป็นจีนที่คล้ายคลึงกับจีนดำปึก ต่างกันที่ตัวจีนดำปึกเป็นเส้นสีดำล้วน ส่วนตัวจีนจ่านใช้เส้นยืนสีเขียวและใช้เส้นพุ่งสีดำล้วนทอ ตัวจีนไม่มีลายริ้วคั่น จีนชนิดนี้ปัจจุบันค่อนข้างหายากไม่ค่อยเป็นที่รู้จักกันแล้ว

๘. **จีนตีนจก** เป็นจีนที่งดงามเป็นพิเศษใช้นุ่งในโอกาสสำคัญๆ ลักษณะเด่นอยู่ที่ตีนจีน ซึ่งทอด้วยเทคนิคจก คือ ใช้เส้นพุ่งพิเศษทอทำให้เกิดลวดลายต่างๆ อย่างหลากหลาย ส่วนตัวจีนนั้นก็มีหลากหลายแบบ เช่นกัน อาจใช้ตัวจีนสีว่ จีนโก จีนมุก มาเย็บต่อตีนจก หรือใช้จีนที่มีลายริ้วหรือลายจกตกแต่งมาเย็บต่อกัน

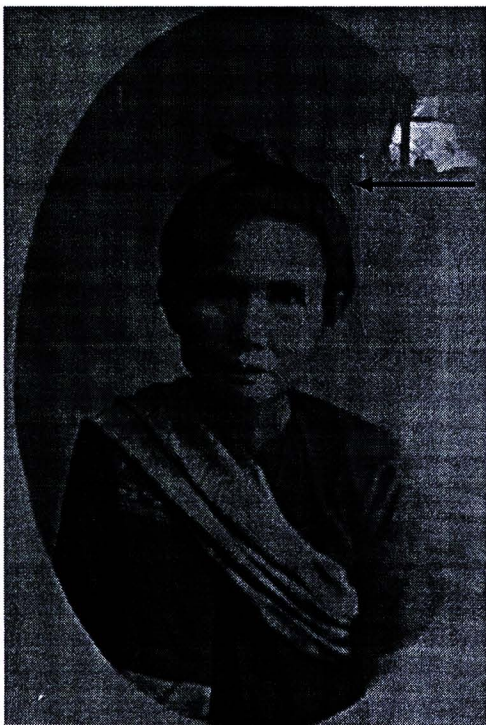
แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า จากการลงพื้นที่สอบถามผู้สูงอายุในชุมชน พบว่า ข้อมูลของจีนสีว่นั้นชาวบ้านในพื้นที่การวิจัยเรียกว่า “จีนตาเล่ม” (ออกเสียง “จีนตำเหล่ม”) คำว่า “ตาเล่ม” หมายถึงลายริ้วสีดำหรือสีครามบนตัวจีนที่มีการจัดระยะเท่ากันสลับกับสีพื้นสีเขียว การเรียกชื่อ “จีนสีว่” เป็นการเรียกตามลักษณะสีเขียว (สีว่) ส่วนชื่อ “จีนตาเล่ม” เป็นการเรียกชื่อตามลักษณะการจัดลายริ้ว

นอกจากนี้ ในข้อมูลของชินชนิตที่ ๗ คือ “ชินจัน” นั้น ชาวบ้านทั้งหมดที่ เป็นผู้รู้เกี่ยวกับผ้าจีนของชาวไท-ขวนลับแลง หรือแม้แต่ผู้รู้จากหมู่บ้านอื่นภายในตำบลฝ่ายหลวงที่เป็นหมู่บ้านแรกเริ่มของการสร้างเมืองลับแลตามตำนานนั้น กลับไม่มีใครรู้จักชินชนิตนี้เลย เช่น แม่ขา (ย่า) ปาน แก้มดุ่ม อายุ ๑๐๒ ปี อาศัยอยู่หมู่บ้านเชียงแสน ซึ่งเป็นพื้นที่ใกล้เคียงกับพื้นที่ในงานวิจัย สันนิษฐานว่า น่าจะเป็นชินจากพวกลาว เพราะพวกหมู่เรา ไม่น่าจะมีใช้

สำหรับการแต่งกายของผู้ชายชาวไท-ขวนลับแลงนั้น จากคำสัมภาษณ์ และคำบอกเล่า รวมถึงจากภาพที่สืบค้นได้นั้น สรุปได้ว่า การแต่งกายของผู้ชายชาวไท-ขวนลับแลงนั้นในอดีตจะนุ่งผ้าดอย (ลักษณะคล้ายการนุ่งโจงกระเบนแต่จะยกผ้าขึ้นสูงเหนือเข่าจนถึงบริเวณขาอ่อน) ไม่นิยมสวมเสื้อ นอกจากมีงานสำคัญเท่านั้นถึงจะมีเสื้อ ซึ่งจะมีลักษณะคล้ายกับเสื้อตัวของผู้หญิง แต่ตัวจะใหญ่กว่าไม่เข้ารูปเหมือนของผู้หญิง และจะมีการประดับด้วยกระดุมเงินตามฐานะของแต่ละคนด้วย นอกนั้นก็จะมีผ้าพาดบ่าหรือผ้ากราบ เพื่อใช้ในการกราบพระอีกด้วย

ทรงวิดว่อง

ทรงหลักว้าวหลักควาย

รูป ๒.๗ แสดงทรงผม วิดว่อง และทรงหลักว้าวหลักควาย ของผู้หญิงชาวไท-ขวนลับแลง

ทรงผม ของชาวไท-ขวนลับแลง แต่โบราณ พบว่าผู้หญิงจะนิยมการเกล้าผมสูง มี ๒ วิธี คือ การเกล้าแบบวิดว่องและแบบหลักว้าวหลักควาย ดังในรูปที่ ๒.๗ แสดงรูปการเกล้าผม ทรงวิดว่องของแม่หม่อน (ยายทวด) ของนางเลียง บัวคำ ปัจจุบันนางเลียง บัวคำ เสียชีวิตไปแล้ว

และทรงผมหลักววลหลักควายของกลุ่มช่างซอยผู้หญิง ซึ่งการเกล้าแบบวิดว่องนั้นจะใช้มือสอดรัดมัดเส้นผมเป็นข้อ แล้วมีการจิกหรือวิด (คิง) ข้อของเส้นผมออกมา ๑ ข้อ ให้เป็นรูปคล้ายๆ กับบัวแล้วเสียบดอกไม้ไม้ชูชาวัญหั่ว หรือปิ่นมีค่าก็ได้ ซึ่งจะใช้ทรงนี้ในการอยู่บ้านธรรมดาหรืองานพิธีการสำคัญก็ได้ แต่จะไม่ใช้น้ำมันใส่ผม ส่วนทรงหลักววลหลักควายนั้นชาวบ้านอธิบายว่าจะทำก็ต่อเมื่อได้ออกงานสำคัญๆ บางคนผมมีน้อยก็อาจนำผมปลอมหรือเศษผมจากคนอื่นมาชโลมน้ำมันที่ทำมาจากน้ำมันหมี (เกิดจากการนำไขมันของหมีไปเคี่ยวจนได้น้ำมันออกมา โดยทำแบบเดียวกับการเคี่ยวน้ำมันหมูแล้วจึงนำสมุนไพรและเครื่องยาหอมใส่ลงไป ได้แก่ ดอกและใบต้นเนียม รากต้นแห่นางหัวและรากว่านพะยะ ใบหญ้าโอม โดยจะนำสมุนไพรเหล่านี้ไปตากให้แห้งแล้วบดให้ละเอียดจากนั้นนำมาผสมกับน้ำมันที่เคี่ยวได้ ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “การแอ็กน้ำมัน”) จะถือว่าเป็นน้ำมันใส่ผมที่ดีที่สุด เพราะมีกลิ่นหอม และผมอยู่ทรงดี เจางามไม่หงอกขาวง่าย แล้วใช้ดอกไม้สด เช่น ดอกเก็ดถาว ดอกเอื้อง ดอกสะบันงา ทัด หรืออาจใช้ปิ่นคำ(ทอง) ปิ่นเงิน ปิ่นทอง(ทองเหลือง) หรือชนเม่น เสียบแซมผมก็ได้

ส่วนทรงผมของผู้ชายชาวไท-ยวนนั้น แต่โบราณเท่าที่พอจะทราบ คือ ทรงมหาดไทย คือการตัดเส้นผมบริเวณรอบศรีษะจนเหลือนหรือชิดหนังศรีษะ เหลือไว้ที่ด้านบนศรีษะเพื่อจัดทรงแบ่งผมออกเป็น ๒ ส่วน คือส่วนซ้ายกับส่วนขวา โดยจะใช้น้ำมันหมีชโลมเพื่อความเงางาม และอยู่คงตัวของทรงผม

๒.๕.๒.๖ ภาษาของชุมชนบ้านท้องลับแล

ภาษาที่ใช้กันในชุมชน พบว่าเป็นภาษาคำเมือง แต่การรับรู้ของชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงเรียกภาษาของตนเองว่า ภาษาลับแล

ภาษาลับแล จะใช้คำศัพท์ไม่เหมือนกับภาษาไทยกลางหรือแม้แต่ภาษาคำเมืองล้านนาในภาคเหนือด้วยกัน ทั้งในส่วนของคำศัพท์ และ เสียงวรรณยุกต์ แต่เดิมมีการจาร หรือ เขียน “อักษรธรรมล้านนา” โดยชาวบ้านในชุมชนเรียกว่า “ตัวหนังสือในธรรม” บ้างก็ว่า “ตัวหนังสือเหนือ” และจะเรียกตัวหนังสือในภาษาไทยกลางว่า “ตัวหนังสือใต้”